

HÍD

IRODALOM · MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

DEÁK FERENC, TOLNAI OTTÓ,
GION-NÁNDOR ÉS VARGA ZOLTÁN DRÁMÁI
SLOBODAN ŠNAJDER: HORVÁT FAUST
BORI IMRE MADÁCH-TANULMÁNYA
VÁLOGATÁS EGYKORI TRAGÉDIA-KRITIKÁKBÓL
RECENZIÓK SZÍNHÁZI JELLEGŰ KÖNYVEKRŐL,
SZÍNELŐADÁSOKRÓL,
BESZÁMOLÓ AZ IDEI STERIJA JÁTÉKOKRÓL

1983

Július
– Augusztus

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
XLVII. évfolyam

SZERKESZTŐ TANÁCS:

Ács Károly, Andruskó Károly, Bányai János, Blahó József, Bordás Győző,
dr. Bori Imre, dr. Burány Béla, Burány Nándor, Deák Ferenc, Gál László,
Lackó Antal, Németh István, dr. Pap József, Pándi Oszkár, Petkovics Kálmán,
Sinkovits Péter, Sróder János, Szabó Ida, Szekeres László, dr. Szeli István és
Vicsek Károly

A Szerkesztő Tanács elnöke: dr. Pap József
Szerkesztő bizottság: Bordás Győző, Böndör Pál és Gerold László
Fő- és felelős szerkesztő: Bányai János
Műszaki szerkesztő: Kapitány László

TARTALOM

<i>Deák Ferenc: Csörte</i> (forgatókönyv)	821
G. L. szerkesztői kommentár	856
<i>Tolnai Ottó: Izéke homokozója avagy a mammuttemető</i> (monodráma)	857
B. J. szerkesztői kommentár	875
<i>Gion Nándor: Virágos katona</i> (dráma, részlet)	877
G. L. szerkesztői kommentár	888
<i>Varga Zoltán: Tantalosz</i> (dráma, részletek)	889
G. L. szerkesztői kommentár	912
<i>Slobodan Šnajder: Horvát Faust</i> (dráma, részletek)	914
<i>Andrej Inkret: Dráma a művészetről és a politikáról</i>	927

HAGYOMÁNY

<i>Bori Imre: A szimbolizmus egyik ősforrása</i> (tanulmány)	933
Válogatás egykori Tragédia-kritikákból Az ember tragédiája; Madách remekműve és a vidéki színtársulatok; Egy kis színházi kritika; Az ember tragédiája; Jegyzet	951

CSÖRTE

(Forgatókönyv)

DEÁK FERENC

FŐBB SZEMÉLYEK:

TOMI, AGI, FERI, ZSUZSA, ETA, RIA, KATI, LACI, FLÓRI, IMRE, GÉZA, BOHUS, VIDA, KORMÁNYOS PÁL, KORMÁNYOSNÉ, TAMÁS, VERONA, I. KÖVÉR, II. KÖVÉR, III. KÖVÉR I. VENDÉG, II. VENDÉG, III. VENDÉG, VÍVÁSOKTATÓ, SZERKESZTŐ, PAP ÉS MÁSOK.

VÍVÓTEREM

Teljes csend. Hatalmas, csupa fény terem, néhol stílbútordarabok. Közvetlenül a kamera előtt két oldalról idegesen, fenyegetően egymás felé közelít két kardpenge. Minden kis mozdulatban benne van a fondorkodás, az ellenfél próbálgatása, de a veszélyes kibívás is. Rángások, érintések, csapás. Egymástól távolodnak, aztán újból rohamoznak: csupa villogás, amit a kamera egész közlelről kísér. Pengék fémes csattanása, suhanása. A kamera most már nem nyugodt, hanem két éri a két tör harcát: hol jobbra, hol balra iramodik utánuk, de a vívókat még mindig nem látjuk. Amikor az Oktató megszólal, a pengék megállnak a levegőben. A harc alatt halljuk az egyre felerősödő lélegzést is: az ellenfelek néha kis, halk nyögéssel, morgással, torokköszörüléssel kísérik az összecsapást. Halljuk a támadó és a visszavonuló lábdobbanását is.

VÍVÁSOKTATÓ (OFF): Kérem szépen, nem vállból! hadonászunk! Hogy beszéltük meg, hogyan mozog a csukló? És a lábunk? Nem toporzékolunk, kérem, hanem... Miért állunk így? Hogy az ellenfélnek minél kisebb felületet nyújtunk. Kérem szépen, jegyezzék meg: ez a csörte életük végéig tart!

A két törpenge most kivonul a képből, helyette egész más kardtípus jelenik meg, és némi tétovázás után kegyetlenül összecsap. A kép kime-

revedik. Itt megy a főcím: CSÖRTE. A Művészeti Akadémia színművészeti tagozatának növendékeit látjuk vívóóráán. Több csoportban vívóznak, az Oktató odamegy egyik-másikhoz, tanácsot ad.

HOSSZÚ, FEHÉR FOLYOSÓ

Kötetlen beszélgetés, egyik-másik nagyot fúj, van, aki izomlázra panaszkodik. Feri, Ági, Zsuzsa, Eta, Ria, Kati, Laci, Flóri, Imre és Géza a vívás után távoznak. A lányok útközben fészülködnek. Feri most bújjik bele a pulóverébe, egyetlen mozdulattal meg is öleli Ágit, annak kiesik a kezéből a fésű, Ferivel egyszerre hajolnak érte, és összekoppan a fejük. Nevetnek.

LOVAGLÁS

Kimondottan szép, ébredő mező, erdőszéle, lankások, madáracsicscsergés, tavaszi, gyorsan futó felhők az égen. Az imént látott növendékek most lovaglónadrágban, zsakettben, zsokésapkával (divatossal) a fejükön, kifeízített derékkal lovagolnak. E képek alatt megy a további „magasröptű” beszélgetés.

FERI: „Még fegyverem se volt, mikor rám tört a zsarnok.

Láttam Pirithoust, kiért hő könnyem omlott,

Milként lett iszonyú szörnyeknek eledel,

Amiket ez a gaz embervéren nevel.

Engem meg valksötét, mély üregbe zárat,

Tőszomszédságában az árnybéli háznak.”

ETA: A Racine-szöveg talán itt a legstatikusabb. Az ember bővületében van a versnek, de mitévő legyen a színész? Vegye magát „rövidre” és hagyja, hogy ostorcsapások sorozataként folyjon a költemény, vagy kövesse a belső lüktetést, lépjen, mozogjon, azonosuljon a SZÍNPADIVAL?

ÁGI: De Phaedra tele van mozgással. Én nem tudnám állva, ácsorogva visszaadni. Engem nem hagy.

BÉRI: Brecht valamelyik írásában az emóciókról így beszél: „A művészetben az emóciók előfordulásának leghelyesebb módja az, ahogy azok általában az életben is előfordulnak. Az ember nem azért él, hogy emóciói legyenek, hanem él és emóciói vannak.”

ZSUZSA: Ez így irtó erős, de Ági nem az emócióból indul ki...

FLÓRI: De épp azt mondja, hogy...

ÁGI: Ez itt két dolog, az egyik RACINE, a másik BRECHT, én meg a harmadik...

LACI: No, mire gondoltál?

Ági a csapatból előugrat és kitör, átszellemült arccal messze elvágat. A kamera követi. Hosszú vágatás. Végül teljesen egyedül marad.

KÁVÉHÁZ

Hőseink egy csodálatos, modern kávéházban egy nagy asztalnál ülnek. Tomit most látjuk először. Beszélgetés, zsidongás, nevetés, az asztalon italok, cigarettafüst.

TOMI: Na, mondd meg nekik... Gyerekek, a szerkesztő segíteni akar. *A szerkesztő táskát tesz le az asztalra. Fontoskodik.*

SZERKESZTŐ: Te, ez nekem nagyon tetszik... de... hogy mondjam... egy kicsit bizarr...

TOMI: De hát ez a színház, ez mindig több, mint az élet... a ti életek.

SZERKESZTŐ: Ez malícia...

TOMI: Köszönöm szépen. Tudod-e, mi vár ránk, meg az utánunk következőkre, ha a színházakban így folytatódnak a dolgok, mint eddig? Elmegyünk suszternek, mint ahogy azelőtt a suszterek jöttek színházat csinálni. És végül mi is suszterek leszünk.

SZERKESZTŐ: És ti épp a színházban akarjátok megváltani a világot?

TOMI: Mert nem akarok a függönyök mögött betokosodni.

Derülés.

ÁGI: Ahol minden este illedelmesen megtapsolnak. Aztán mehetünk haza, mindenki a maga vackára.

MOTEL, HAJNAL

Kisebb kocsi karaván kanyarodik ki a városból, a műútra. Öt kocsi a hajnali derengésben. Nótázó hallatszik valamelyik kocsiból. Aztán a többiből is. Vágás. A kocsisor egy motel előtt parkol. Az utasok kikászalódnak, mennek vécére, itt még minden csillogó, steril, tiszta. Asztalhoz ülnek, kávét kérnek. Nevetés, jókedv. Feri nagy napszemüveg mögé bújt.

FLÓRI: Te, Tomi, nagyon gyűrött vagy.

KATI: Sok volt a jóból, mi?

ETA: De tartja magát.

FERI: Te, Tomi, nem volt valamelyik őszöd dzsen-tri?

Nevetés.

TOMI: Apai vagy anyai ágon kérdeed?

Röhög. Jön a kávé és Tomi elé egy gyomorkeserű. Zsuzsa megszagolja, elfintorodik. Kacaj.

ÁGI: Gyomorkeserűzünk, gyomorkeserűzünk, a színház meg üres?

TOMI: Csak ne tessék még lazítani!

ZSUZSA: Pedig én azt hittem: jön a szent szabadság!

Nevetés.

TOMI: Tessék ismét igénybe venni a mellékhelyiségeket, már akinek szüksége van rá, és méltóztassanak befáradni a kocsikba.

Nevetés, indulás, ismét dal.

IRODA

Kis községi közigazgatási épület, iroda. Az irodában egy kopaszodó elvtárs, szedi, veszi az aktáit, hóna alá csapja a táskáját. Indul kijelé, utána Tomi és Feri. Hosszú, kopott folyosó.

TOMI: Vida elvtárs, ragaszkodj hozzá, hogy...

VIDA: Igen

FALUSI UTCA, UDVAR

Utcán: elől Vida, utána Feri és Tomi. Benyitnak egy parasztház udvarába. Az udvar közepén öt csillogó-villogó autó, egy szamárfogat kis ekbóssal. Rendezkedés, csomagolás, halk beszélgetés. Odébb Laci és Géza egy sátrat próbálnak felverni, nem megy. Szóváltás a koncepció körül.

TOMI: Gyerekek, gyertek közelebb... ez itt Vida elvtárs, a községi művelődési érdekközösség titkára. Vele tárgyaltam hosszú hónapokon át...

Vida körülnéz, idegesen, mintha a saját udvarából lopnának épp most valamit és semmit se tehet ellene.

VIDA: Hát így... szóval eljött az indulás napja... Igen... mi, szegény kis község vagyunk... számunkra ez a ti „kedvteléseitek” igen sokba kerül... De ha már ilyen kivételes helyzetbe hoztatok bennünket, nehogy botrány legyen belőle, mert akkor oda a fejem. Márpedig én harminc éve ügyelek rá, meg a rendre, mert a kettő ugyanaz.

A ház felé tekint, ahol néhány újságíró beszélget, két fotós fényképezi a társaságot.

VIDA: Ezek meg itten kik?

TOMI: Újságírók. Elkísértek bennünket az indulás színhelyéig.

VIDA: Na, még csak ez kellett. Mi a fenének csődítettétek ide még őket is a nyakamra?

TOMI: De, Vida elvtárs, százszor megbeszéltük már, ennek a mi akciónknak szélesebb társadalmi jelentősége van...

VIDA: És... hogy fogtok ti ott... gondolom: hogy alszatok majd?

FERI: Sátrakban, meg ahol jön...

VIDA: *(mustrálja a színésznőket)* Lesz ott minden... látom én már... az isten vert volna meg, amikor szóba álltam veletek... SZÓVAL: SEMMI BOTRÁNY, MEG ILYESMI...

Sarkon fordul, és megy ki a kapun. A társaság pukkadozik a kacagástól, majd hangosan kacag. Most megjelenik a kocsi.

TOMI: Hé, társaság, itt a munkatársunk: Bohus bácsi.

BOHUS: Szóval azt mindjárt az elején megmondom: én azért vagyok itt, mert Vida elvtárs szerint én vagyok a legjártasabb ezekben a dolgokban... én mindent tudok, oszt így is lesz.

Nevetés. Bohus komoran végigtekint a népen, aztán megy, intézi a dolgát.

TOMI: Még egyszer: a színészi feladatokon kívül a következő mun-

kabeosztás érvényes: kosztümelelős — Kati, a pénztáros én vagyok, az étkezésért Ági felel, beszerző — Laci...

BOHUS: (*hirtelen megjelenik*) Ez itt nem jó beszerzőnek. Ez csal, látszik rajta. Majd ez itt... hogy hívnak?

LACI: Laci.

BOHUS: Én a veséjébe látok mindenkinek.

Megdöbbenés.

TOMI: Bohus bá', intézze csak a szamarak ügyeit, jó?

BOHUS: Nézd ecsém, engem még senki se utasított így rendre! Mit gondolsz, kivel van dolog, mi? Majd Vida elvtárs...

Fenyegetőzni akar, de Tomi elvágja.

TOMI: Az egész úton ÉN parancsolok, és ezt vegyüik le a napirendről, vagy mehet haza!

BOHUS: En a negyvenkilences huszárezredben...

TOMI: ...kellékes — Flórián, tábornester — Feri!

BOHUS: Volt katona?

FERI: Nem.

Bohus most más hangon Tomihoz.

BOHUS: Add a kezem alá egy-két napra...

TOMI: Egészségügyi — Zsuzsa, smink — Ria. (*Bohus*hoz) Be van csomagolva minden?

BOHUS: Te, add a kezem alá ezt a böhöm nagy pasit...

Tomi nem hallgatja, odamegy az ekhóshoz, megvizsgálja.

TOMI: Az első tanyacsoport ide nyolc kilométer. A kocsmában van színpad is, ha esni talál...

BOHUS: Nem esik.

TOMI: Még egy próba, itt az udvaron, kellékek nélkül, aztán ebéd, kis pihenő, és indulunk.

TISZTASZOBA

A tisztaszobában heverésznek a lányok. Csend. A falóra áll. Kati nézi az óráját.

ÁGI: Mehetnéked van.

KATI: Remeg minden porcikám, nem tudok pihenni...

ZSUZSA: Hullámokban jön: hiszem, nagyon hiszem, aztán félek tőle, nem hiszek benne. Jön a lebukás...

RIA: Akkor az a lebukás, hogy egyáltalán ezt választottuk.

Csend. Ági nézelődik.

ÁGI: Hogy tudtak az emberek ennyi lelket vinni minden tárgyba... még a falakba is...

Az ajtóban megjelenik Tomi.

TOMI: Nem megy a pihenés, mi? Akkor inkább induljunk.

FALUSZÉLE

Megy az ekhós, utána ballagnak a Vendégszínház tagjai. Párokban beszélgetnek.

TOMI: Gyerekek, minden az első fellépéstől függ. Ha az bevág, a többi magától jön.

FLÓRI: Húzd rá cigány!

Laci előveszi a gitárját, pengeti, dalolni kezdenek. Bohus behúzza a nyakát, és csak néha sandít vissza. (A szerző ajánlata, hogy itt megzenésített József Attilát énekeljenek.)

HATÁR

Egy kukoricatábla mellett áll a karaván, beöltözés. Bohus a szamarak körül téblábol, de állandóan az öltözködők felé kandikál. Feri a táskájából elővon egy flaskát.

FERI: Egy beöntés nem árt!

A flaska előbb a gazdájánál időz, aztán sorra jár.

TANYACSOPORT

Közelednek a tanyacsoporthoz, a színház tagjai belekezdnek a hívogatóba. Előbb dobpergés, aztán trombita.

TOMI: Indítunk.

Végig egetverő lárma, dobolás, ujjongatás. Kolompolás. A tanyák népe gyanakodva néz a jövevényekre, van, aki kisomfordál a ház elé, van, aki az ablak függönye mögül leselkedik.

— Itt a Vendégszínház!

— Megérkezett a Vendégszínház!

— Ma délután négykor tartjuk az előadást, itt Mari néni háza előtt!

— Hozzanak magukkal kisszékét, nagyszékét, padot vagy otománt.

— Kispénzt, nagypénzt, kontyalávalót.

— Itt a soha vissza nem térő alkalom: a Vendégszínház először!

— A Vendégszínház másodszor!

— A Vendégszínház harmadszor!

— Ma délután nem hatkor.

— Ma délután négykor!

— A két csősz meg a két feleség, juhuuu!

— És a lónak vélt menyasszony! Ijuhuuu!

— A dinnye már rég lőrinces, ám a szépasszony...

— Kinek a lábát fogta meg az ördög? Ezt is megtudják, ha megnézik a Vendégszínház mai előadását!

1. ELŐADÁS — TÉR

A menet elfoglalja a kis teret, ott megáll az ekhós, kezdődik a cihelődés: sátorverés, a kellékek előkészítése.

KOCSMA

Kocsma. Biliárdozás. A golyók csattannak, szétfutnak.

I. VENDÉG: Nem látom a medvét.

I. Vendég félrevonta a piszkos függönyt az ajtón, és néz kifelé; kezében dáká és fityók. Kicsit ittasak.

II. VENDÉG: Lökj.

III. VENDÉG: Nem én.

II. VENDÉG: Megnézed?

III. Vendég indul kifelé, félretolja az ajtóból I. Vendéget.

III. VENDÉG: Etetem a disznókat.

Kiüssza a fityókot, és tovább bámul ki a tér túlsó felére, ahol a színház táborozik. Látni, ahogy Feri nagy szusszal fújja a gumimatracot.

I. VENDÉG: Marha nagy pasi.

II. VENDÉG: Mi?

Visszanéz, ez még mindig célozgat.

I. VENDÉG: Süsd meg...

II. VENDÉG: Majd meglátod, hogy sikerül. Gombár Topolyán annyiszor csinálta, amennyiszor akarta.

I. VENDÉG: Gyere, odamegyünk...

KOCSMA ELŐTT

I. és II. Vendég ólálkodik a tábor körül.

TOMI: Jó napot.

I. VENDÉG: Hova valók?

FERI: Nézzen ránk, és kérdeni se kell?

II. VENDÉG: Evvel a két nyuszival?

BOHUS: Nyuszival, mi? Az édesanyáddal!

Bohus előugrik, dühös. Tomi odalép Bohus elé, int neki, hogy hagyja a dolgot.

TOMI: Eljönnek az előadásra?

I. VENDÉG: Medve?

FLÓRI: Mi színészek vagyunk, jó ember...

II. VENDÉG: Színdaraboznak?

I. VENDÉG: Majom sincs? Meg galambok?

Egy csapat mezei galamb száll föl a kék égbe, mindenki arra néz.

TOMI: Szóljon a szomszédoknak, rokonoknak, jöjjenek el, legalább egy kicsit nevetnek majd.

II. VENDÉG: Tudtok biliárdozni?

LACI: Azt is lehet utána.

I. VENDÉG: Járt itt egy, az ette az ablaküvegeket, meg a zsilletteket.

Feri odanyújtja neki a flaskát, annak felcsillan a szeme, de csak nyel egyet, és a keze félúton megáll.

FERI: Na, nem méreg.

I. VENDÉG: Mi van benne?

FERI: Viszki...

I. VENDÉG: Kóbojital?

Fogja az üveget, előbb óvatosan kortyint, aztán meghúzza, nyújtja a társának, de az nemet int a fejével. Még egyszer meghúzza, tenyerével letörli az üveg száját, és visszaadja.

I. VENDÉG: Mindenkit itatnak?

FERI: Nem. Csak a stramm embereket.

I. VENDÉG: Majd kiterelem én az atyafiságot...

TOMI: Négyre.

2. ELŐADÁS, TÉR, ESTE

A sátrak felverve, néhány gyerek térfereg a színészek körül. Bohus csutakolja a szamarait. Eta szöveget ismételi, már beöltözve. Ria a többiek sminkelésével van elfoglalva. Tomi idegesen le-föl sétál. Vacsora-készítés. Mindenki éhes és ideges.

TOMI: Most mutassuk meg, fiúk. Most játszhatunk csak igazából.

FERI: Ne ügyeleji főnök! Nem leszünk jobbak, ha itt meditálsz.

KATI: Te azt hiszed, le lehet bukni?

TOMI: Attól félek, hogy csak itt lehet lebukni.

ÁGI: Úgy jártunk, mint Kacsza Pali a lakatlan szigeten.

KATI: Van konzerv, nincs nyitó, mi?

BOHUS: Na lám...

TOMI: Késsel is fel lehet vágni: alumíniumfólia...

ÁGI: De a pástétomot?

FERI: Irtó parlagiak vagytok...

TOMI: Még fél óra...

Csend, mindnyájan elkészültek, a tanyák felé figyelnek. Sehol senki. Egy-egy szekér érkezik szárral, kukoricával, tökkel. Egy csikó áll meg egy pillanatra a színészek előtt, és nézi őket. Ria rányújtja a nyelvét. Nevetés. A csikó most a szamarakat nézi. A csikó elszalad.

VACSORA UTÁN

A tanyák felől lassan jönnek az emberek. Előbb néhány asszony kisézékkel, aztán jönnek férfiak, gyerekek is. A zsinanggal megjelölt színpadon kívül telepszenelek le, és némán néznek az ekhós irányába.

UGYANAZ A HELYSZÍN — NÉZŐKKEL

A sátorcsoport és az ekhós körül kb. száz ember áll, ül. Csend. Dobpergés, harsona. Bevezető játék.

FERI: Mélyen tisztelt közönség, íme a Vendégszínház első előadása.

ÁGI: Előbb a DINNYÉKET látják, de még milyeneket!

Dobpergés. Harsona.

FERI: Ki szavaz a szépasszonyra?

ÁGI: Ki szavaz a csúnyára?

Dobpergés, harsona. Tomi a szekér mögött suttog néhány színésszel.

TOMI: Felsülünk, az istenit.

LACI: Mintha virrasztóban lennének!

ÁGI: Akkor indulhatunk, mélyen tisztelt közönség?

NÉZŐ: De 'isz mos' gyüttek!

Kacaj, a nép felengedett. Tomi fellélegzett, int, hogy indulhat a játék. Ő maga a közönség közé vegyül.

TENGERICSŐSZ: Ejnye a zistenit, mit gondolkodik kend, koma?

DINNYECSŐSZ: Ezen a dinnyén, koma.

TENGERICSŐSZ: Oszt mit gondolkodik kend ezen a dinnyén koma?

DINNYECSŐSZ: Hát csak azt gondolom, hogy hát milyen lehet az asszony, amikor annyi ruha van rajta, mint ezen a dinnyén.

TENGERICSŐSZ: Ojnye, de bolondokat gondol kend ebbe a nagy éccakába. Hát mi köze hozzá?

DINNYECSŐSZ: Mert hát ugye, ha az ember úgy setétbe megtapogati az asszonyt, az is ilyen gömbölyű, igaz-e, mint ez a görögdinnye?

Derülés a közönség között.

TENGERICSŐSZ: De úgy nézem, inkább olyan, minte ez a sárga, e.

DINNYECSŐSZ: De bion görög a. Elő!-hátsul csupa síma-gömbölyű...

Derülés.

TENGERICSŐSZ: A fenét gömbölyű! Ráncos, meg lottyadt, meg olyan gerzedes, mint a sárgadinnye.

Folyik a játék. Tomi figyeli a közönséget, velük reagál, az I. Vendég oldalba böki, és kacsint, összerosolyognak. Vágás. Taps, vége a játéknak, a színészek mind a három-négy játékból előlépnek és meghajolnak. Dob, harsona.

FERI: Nem vagyunk koldusok, de ha megtisztelnek néhány vassal bennünket, a művészetet tisztelték meg vele.

Leemeli a kalapját, és körüljár a közönség előtt. A tanyák népe csak nem tágit. A viharlámpák is kigyúlnak, annak fényében nézik egymást. Tűz lobban, körülötte a színészek, nyárson szalonnát sütnék, mögöttük a tanyák népe figyel csendben, csak itt-ott hallik pissenés, halk szó. A vacsorának vége, Laci gitározik, Géza trombitál, a tanyák népe a színészek mögött. Most leülnek a magukkal hozott kis- és nagyszékekre. Közösen dalolnak (!). I. Vendég demizsont tesz a társaság elé. Iszogatás. I. Vendég könnyezik. Öreg nézik szorosabbra vonják magukon a gúnyát, a berlinert.

I. VENDÉG: Oszt böggök... mert ilyenek vagyunk mindnyájan. Ha agyonvernek, megmosolygjuk, ha megtisztelnek...

Szipog, iszik. Egy öreg nézi a sátrakat.

ÖREG: Befagy a seggetek itt az éccaka.

I. VENDÉG: Samu bá', hallgasson ken'.

ÖREG: Mi bajod, csak mondom...

I. VENDÉG: Mert én is itt aluszom velük meg az egész Kószó csa-

lád... Rakjuk a tüzet, virrasztunk, mert ezek olyan istentől jöttek, amelyik vidám, meg egyszerű...

Éles vágás: felgyorsuló ritmusú képsorok — dal, kialvó tűz, szendergő emberek, néhány suba, csend.

TÉR — REGGEL

Hajnal. Az ekhós indulásra készen, a csapat is. Most többfelől szekerek közelítenek, rajtuk a csípős hidegben a mezőre indulók. Ismerős arcok az esti közönség közül. A szikrázó szőrű lovak a körbeálló szekerek előtt különös ellentétei Bohus szamarainak. Csend. Egy öregasszony jön, fehér abroszban hoz valamit. Megáll, és átadja Tominak, az Aginak adja az ajándékot. Agi kibontja a batyut: szép, nagy, nevető, friss kenyér. A szekerek indulnak kalapemelés. Képek. Az ekhós az ellenkező irányba megy.

DŰLŐŰT

Hosszú, végeláthatatlan dűlő. Megy az ekhós, megy a Vendégszínház. Dal. Most Zsuzsa előrejut, megfordul, és hátrafelé lépkedve mondja a verset, mintegy kihívásként.

ZSUZSA: Ó, élet fáí, mikor ér a tél:

Nem értünk egyet.

Ősztön, mint a vándormadarat, nem visz.

Késve-maradozva kapunk föl

egy-egy szélre hirtelen,

s hullunk megint le részvétlen tavakra.

KATI: Rilke.

Taps.

FERI: Egy vigaszt még dédelgetek: bennem tiszta szív dobog.

Lehet mégis: egyszer életemben én is gyilkolok.

S engem is majd így vezet feledni éppen ez az út.

Vasra verve visznek megszeretni az örök háborút...

Kati átveszi a versmondást, kibontott mellel.

KATI: ... Mosolyogva lépdelek, kitárva büszke mellemet,

szél lehelget lépteim nyomára.

s mindent eltemet...

Taps, derülés.

MIND (*kiabálva*): Jeszenyin! Jeszenyin!

Bohus behúzott nyakkal figyel, visszatekinget a néha kergetőző, egymást heccelő, aztán egymásba ölelkező fiatalok felé. Megszorítja az ostort.

BOHUS: Széllal bélelt banda... Na, majd lesz ennek föjtje...

ÁROK — SZEKÉRREL

ETA: Nem volt ló, csak lengő sörény.

Nem volt cél már, csak vágtatás.
Nem volt szerelem, csak „SZERETLEK”.

Szív se, csak dobogás, —
dadogás, kapkodás! Hiszen jövő se már, csak elmúlás.

Egy felfordult szekeret emelnek ki mindnyájan az út menti árokából. A szárkévék alól előbb egy ijedt öregember, aztán egy öregasszony kászálódik elő. Az öreg keresi a kalapját a kévék alatt. Nézik egymást, megsimogatja a lovait.

ÖREG: Pedig tudják az utat . . .

Pihenés egy tó mellett. Az ekhós mögött csörömpölés, kiáltozás. Egy lábos repül a menekülő Feri után. Feri sunyin nevet.

ETA: (OFF) Te kéjenc, te szatír, te mániás!

TÓ PARTJÁN

Egy kikötött ladikban Feri és Agi. Feri ölelése mesterkéltné, aztán lehányatlik a keze. Agi mereven néz a messziségekbe.

FERI: Nem érezlek.

ÁGI: Pedig azt hittük . . .

FERI: A kurva jó istenit!

ÁGI: Ez is hamis!

Nyújtja Feri felé az ökölbe szorított kezét.

FERI: Harapj meg.

ÁGI: Te, ne gyere hozzám az éjjel.

FERI: Ezt sem érzem.

ÁGI: A többiek mit érezhetnek? . . .

FERI: Pedig, ha a célt, a SZENT CÉLT nézzük, azzal semmi baj.

ÁGI: Most látom: én téged nem ismerlek.

FERI: Jó, nem bántalak az éjjel.

ÁGI: Jóképű vagy . . .

FERI: Tudod mit?

Feri ingerülten feláll, és otthagyja Agit.

Agi nem fordul utána, de figyel, hogy távolodnak a léptei, aztán fel szabadultan nagyot, mélyet lélegzik. Arcán egy kis derű, ahogy felpillant az égre.

ISKOLA

Elhagyott tanyaiskola ajtaja végre nagy nehezen kinyílik. Laci nagy köteggel szalmát visz be. A régi iskolaszolga, egy megrokkant öreg, ténferreg le-föl a szalmát behordó fiatalok között. Csupa pókháló, por minden, de az ablaküvegek egészek. Ezt Tomi külön megszemléli.

TOMI: Mondja, pedellus, ilyen jó gyerekeik vannak?

PEDELLUS: A legrosszabbak a világon. Mer' tíz éve nincs gyerek . . .

A repedezett iskolatáblán egy régi letörölt mondat néhány ottfelejtett szótágja. Még a kréta is a helyén, meg a kiszáradt törlőrongy. Agi nézi

a már nem látszó sorok maradványait. A pedellus le akarja törölni, de ő gyengéden megfogja a kezét.

ÁGI: Legalább ez maradjon...

PEDELLUS: Hátha kikerekedik egyszer?

ÁGI: Hátha.

PEDELLUS: *(a lábcsonkjára mutat):* Nézze: ez se nő ki többé...

ÁGI: De néha fáj, amit elvesztett, mintha megvolna...

PEDELLUS: Pontosán mintha megvolna. Érzem is, mozgatom is, eső elött nyilatlik, mintha megvolna... honnan tudod, gyerekem?

3. ELŐADÁS

A Vendégszínház előadása. A közönség itt népesebb az előbbinél.

VINCE: ... Furton-furt csak trécselsz, s rögtön itt a vendég! Szomjan vész, ha nem kap hűvös bort.

ZSUZSA: Na tessék! Ő mond szószátyárnak, s neki jár a szája!

VINCE: Hallgass már el, Zsuzsa, s eredj a pincébe! Átkozott fehérnép, verni kéne mindet. De, lám! Jön egy ember, és felém tekintet! Ez a lócsiszár lesz, oly ravasz a képe, maga ösztövé, ám degesz az erszénye, szimatol az orra, szemei vadásznak — ez a lócsiszár lesz!

GERGELY: Békesség e háznak. (Ő lesz az apósom, ez a morcos ember, remélem a lánya kedvesebb s megkedvel.) Békesség e háznak s a jó embereknek. Messzi földről jöttem...

Megy a játék, most a háttérben Tomi az ottmaradt színészekhez beszél.

TOMI: Gyerekek, ez egyre jobban megy. Bohus, gyorsan számolja össze hányan vannak.

BOHUS: De ha mozognak...

Derülés a közönség körében.

TOMI: Nem mozognak, csak nevetnek.

Bohus tesz néhány lépést, aztán visszajön.

BOHUS: Mászálnak ott hátul...

TOMI: Egy huszárnak a negyvenkilences lovasezredből mit számít egy kis mászkálás. Nézze, Bohus, ezt csak maga tudja elvégezni...

Derülés a közönség körében. Bohus a játéktér felé int.

BOHUS: Én is szeretném nézni ezt az izét. Na, de majd látom még... igaz?

Bohus mindenkire rányújtja a mutató ujját, és félhangosan számol, de egy kicsit odafigyel a játékra, és összezavarodik, aztán előlről kezd. A közönség már rá is figyelni kezd, aztán már rajta nevetnek, észreveszi, és visszafordul a kocsi mögé.

GERGELY: A portékát jöttem meggusztálni. Mondja, hogy hívják a kedvest?

VINCE: A kedvest? Otromba inkább az, nem kedves. Manci névre hallgat, izmos, egészséges, nagy fogai vannak, Miska, a lovászom több-

szőr megkefélte. Jó dolgos a Miska, tíz arany a bére. Még az alhasát is megvakarta néha, hogy kedvére legyen kendnek a portéka.

Nagy kacaj.

GERGELY: Micsoda? Miska megkefélte Mancit? Gúnyt űz-é belőlem, bátyám, vagy haragszik?

VINCE: Miért haragudnék? Magam se voltam rest, a saját kezemmel gondoztam a „kedvest”, amikor a Miska nagyon be volt rúgva, biz’ magam csináltam, rám maradt a munka: s idézem a régi kocsisok csapatját: a Mancit mindnyájan szívesen vakarták!

Hatalmas bahota. Az ekhós mögött a színésznők átöltöznek, a közönség közül, a férfinép néhány tagja nagy élvezettel nézi ezt a „mellék-jelenetet”.

KALAPOZÁS

Egy öreg néni odamegy Ferihez, megöleli, megsimogatja az arcát.

NÉNI: Ó, istenem. A mi Oszkárunk is ilyen vót... elvitte a messi föld... Egész idő alatt mintha űtet hallgattam volna, neki nevettem... Drága gyérekem, nagyon szípen köszönöm, és a jóisten vigyázzon rád, még minnyátokra... Mer’ itt minnyájunknak megvan a maga Oszkárja.

ISKOLA — KÜLSŐ, BELSŐ

Egy nagy bádoghordóban vizet melegítenek az iskolaudvaron. Még mindig hordják bele vödörökben a vizet. Néhány helybeli, tanyasi is segítkezik.

TOMI: Tegyetek takarót arra a két ablakra...

LACI: Ugyan mi a fészkes fenének...

ETA: Téged nem lesnek meg, az biztos...

Viszik a takarókat, felszegezik a két ablakra belülről.

FLÓRI: Ennél a viharlámpánál van is mit látni...

BOHUS: Na, főnök! Mit mondtam! Ezek is visszapofáznak, oszt nekik lehet, mi?

TOMI: Csak jár a szájuk, de csinálják. Vicc az egész... Hányan voltak?

BOHUS: Vicc az egész, mi? Itt kezdődik a pokol, a hatalomvesztés... a felfordulás! Tudni kell a politikából olvasni, barátom. Minden viccből kezdődik, aztán nyikk!

Olyan mozdulatot tesz, mint amikor valakinek elvágják a torkát.

TOMI: Hányan voltak, Bohus?

BOHUS: Az elején százharman, a végén százkilencen. Leléphetek?

Bohus bosszúsan, sértődötten, katonásan tesz jelentést. Tomi bejegyzí a jegyzőfüzetbe, és otthagyja Bohust, megy az iskola felé. Odabent a lányok már alaposan nekikészülödték, a kis kád is készenlétben. Agi még mindig vakarja a bádogkádát.

AGI: Ha még egy kicsit síkáljuk, kilyukad.

TOMI: Nem szívesen adták...

KATI: Jót mulattak rajtunk...

ETA: De azért mégis rühes banda vagyunk nekik...

TOMI: Ne túlozzunk...

ETA: A saját fülemmel hallottam...

RIA: Mondd meg Ferinek, hogy ne hecceljen, mert baj lesz...

Tomí Ágira néz, az túri a tekintetét, aztán sóhajt, és lehajtja a fejét.

TOMI: Mi a fene ütött belé?

RIA: A lelketem kiszékirozza. A szépfiút játssza.

ETA: Engem se ne tapogasson, mert... Te, Ági, hogy tudsz velem...?

Ági hidegen elmosolyodik.

ÁGI: Ez az: *nem tudok velem*...

TOMI: Jó! Jó! Ne problémázzunk. Alighogy elindultunk, mindenki fontos akar lenni!

Tomí jaképnél hagyja őket. Odakint csetepáté a tűz körül.

ASSZONY: ... Mit érdekel ez engem... mér nem hoztak magukkal!

FERI: Mondom, hogy az ura adta.

ASSZONY: Adott egy kévét, de nem hogy az egészet elhordjátok!

LACI: Hát annyira sajnálja?

ASSZONY: Osz' minek kell? Hogy a seggüket jó melegvízben öblö-gessék azok a ringyók? Mi? Hogy itt félkavarjanak mindént, mi? Adott a Gyuszi, mi, adott? Odaanná az most a Jézuskát is, mert látta ezeket a ringyókat...

TOMI: Mennyibe kerül ez a két kéve szár, jóasszony?

ASSZONY: Égye még a pízit, nem ezír gyöttem én...

TOMI: Hanem?

Az Asszony most zavarban van.

ASSZONY: Osz... tük hun mosakszatok most? Ezek elfogyasszák ezt az egész hordó melegvizet... ugyé?

LACI: Nézze, néni, majd csak feltaláljuk magunkat... Nekünk a hidegvíz se árt. Nézzen csak ránk...

Kimeresztí a mellét. Az Asszony Feri felé tekinget.

ASSZONY: Mer' olyan fajankók, hogy mindénrül lemondanak...

TOMI: Na, mondja már, mivel tartozunk? Nem szeretnénk haraggal távozni...

Az Asszony habozik.

ASSZONY: Az üstben már jó meleg a víz, ott nálam. Gyűjjenek, a kamrában van a nagyteknő... Hogy törje ki a nyavalya a Gyuszit. Na gyűjön maga először, olyan gémberédett...

Karon kapja Ferit, és nevet. Az Asszony távozik, Feri vonakodik, grimaszolva visszatekinget. A kamera kíséri őket az iskola mellett, ott már ácsorog néhány kibic.

ASSZONY: Na, csak várjatok, lesz itt mindjár' televízió, ekkora é!

I. HANG: Tán vőlegínyt tanáltál, Marcsa?

II. HANG: Ebbe Gyuszi is beleszól, Marcsa!

ISKOLA — REGGEL

Őszi kora reggel, ködös, színtelen vidék, a tanyacsoport csak sejlik, a fákon levél alig. Az iskola melletti téren a Vendégszínház reggeli tornája. Tomi instruál, számol, vezeti a reggeli mozgást. A ködből előtűnik néhány szárral megrakott szekér, ott húz el a tornázók mellett.

TOMI: Törzshajlítás... Vigyázz!!! Kezet csípőre, terpeszállás, így, törzshajlítás, előre, jobbra, hátra, balra, előre. Megyünk: előre, kettő, balra, kettő, hátra, kettő, jobbra kettő, előre kettő...

Abban a pillanatban, amikor előrehajolnak, s különösen a lányok nadrágja feszül meg farban, az egyik kocsiról ostorral retteneteset sújtanak Ágira. Ági felsikolt... sír, mindenki zavarodott, a kocsin hárman ülnek, és nevetnek, hahotáznak. Az egyik tölcsért csinál tenyeréből, és kiabál. A másik kettő fulladozik a nevetéstől.

KOCSIS: VENDÉGSZÍNHÁZ, ITT A VENDÉGSZÍNHÁZ, MEGJÖTT A VENDÉGSZÍNHÁZ...

KOMP

Vágás. Nádas, mocsaras vidéken megy a csapatunk. Őszi folyó. Kompon megy át a Tiszán a Vendégszínház.

TOMI: Én nem akarom megmagyarázni...

FLÓRI: Ne is próbáld.

Feri húzza a kompot.

FERI: Öregem, ilyen demagóg még egy nincs a földön, mint a „főrendező úr”!

TOMI: Nem te üvöltöztél a legjobban a boldogságtól, mikor tárgyaltunk az egészségről?

FERI: Az is benne volt, hogy engem egy örült, féltékeny paraszt disznóölő késsel zavarász, mert a teknőjében fürödtem?

TOMI: Nem azért zavart, ne szépítsd!

FERI: Tojok az akciódra, „főrendező”!

Tomi felfortyan.

TOMI: Hát mit pofáztál akkor az ÚJ UTAKRÓL, a kíséreltettről, a bátorságról!! A szalonban, ugye, könnyű pofázni... Az életedben nem láttál eleven kubikost vagy parasztot.

GÉZA: Szóval mi, mert városban születtünk, kérlek, mi buták vagyunk, hasbeszélők?

A lányok nevetnek a vitán. A komp megérkezik a túloldalra. Ági nehezen lép le a kompról, Tomi ezt észreveszi, és meglódítja Ferit.

TOMI: Verjen agyon az isten, menj már oda hozzá... valami baja van...

Feri könyékben hirtelen behajlítja kezét; a szemtelen, megalázó mozdulatot Ági is észreveszi.

FERI: Ezt e!

TEMETŐ

A csapat egy temető mellett állt meg. A messi környéken sehol senki, de egyetlen ép ház sincs sehol, csak a keresztfák, ritka sírkövek meredeznek az ölnyi magas gazból. Hőseink most sírtól sírig mennek kis csoportokban, megkísérlik kibetűzni a feliratokat. Ági leül egy sírra, arcát tenyerébe temeti. Fölpillant: Tomi áll előtte.

TOMI: Az első szemesztertől tart köztetek...

ÁGI: Kishíján négy éve.

TOMI: Nem tartozik rám, de...

Csend. Tomi egy szemközti sírra ül, és hogy jobban lássa Ágit, félrehajítja a gázt, füvet.

ÁGI: Miért mincsenek itt most varjak?

TOMI: Az az érzésem: verekedni szeretne.

ÁGI: Feri és a verekedés. Így ijesztő nagy fene pasi, de...

TOMI: Eta megint panaszkodik rá, bebújt a hálózsákjába.

ÁGI: Ő már igazából nem is tart velünk... Miért is kellene varjainak lenni minden temetőben?

TOMI: Te... mit gondolsz erről az egészeiről?

ÁGI: Hogy nem is színházat akartunk mi, hanem magunkat más kiadásban.

TOMI: Miért? Milyenben?

Hirtelen varjúcsapat száll el fölöttük. Ági nem válaszol.

SZÁRNYÉK

Esik. Egy szárnyék alatt összezsúfolva a Vendégszínház. Bohus takarja a szamarakat. Csend. Tomi a maga daróca alá vonja a didergő Ágit. Az nagyot sóhajt.

TOMI: Valahol meg kellett, hogy mutatkozzon...

FLASH BACK: Az ostorütés és Ági fájdalomtól eltorzult arca.

ÁGI: Már nem fáj...

TOMI: Nem a fizikai fájdalom, az a másik, az tovább tart...

ÁGI: El fogom felejteni...

TOMI: Azt mondd, menjünk tovább?

ÁGI: Akárhogy is, csak menjünk.

Tomi magához öleli, és hosszan a szemébe néz. Csend. Feri kiröppül a csoportból, és kis híján elterül a sárban. Visszanéz a kis helyen összehúzódtársaságra, amely szinte „kiköpte”. Visszamegy. Szigorúan néznek rá.

RIA: Disznó.

Feri befurakodik a lányok közé, és nagyot nevet. Bohus köp egyet az esőbe.

BOHUS: Finom urak.

BOLYONGÁS

Megy a csapat. Csend van. Mindnyájan komorak. Tomi néha előhúz valami térképet, nézi, belepillant Imre is.

IMRE: Ezt a vidéket ismerem kicsit... Anyám itt szolgált egy tanyán, aztán később is tartották a kapcsolatot, jártunk itt néhányszor...

Bohus a szamarak mellől visszasandít.

BOHUS: Mi az istent sugdolóztok?

TOMI: Bohus, ez levisz a tornyosi útra!

Bohus a fogai között inkább magának.

BOHUS: Levisz az anyád valagába...

TOMI: Mit mond?

BOHUS: Ha olyan kurva okosak vagytok, akkor tessék: én már mentem is!

TOMI: Csak azt mondom, hogy lehet...

BOHUS: Bohus nem téved el! Értem! Bohus azért Bohus, hogy mindent tudjon. Itt a dolgok nem mennek, ahogy kell. Nincs igazi kommandó! Én vagyok a legidősebb és...

Tomi odamegy hozzá, és halkan, szinte a foga között.

TOMI: Ezt hagyja abba, érti!

Feri is odaugrik Bohushoz, és öklét az orra alá nyomja.

FERI: Ha még egyszer lesekkedik utánam...

BOHUS: Mert paráználsz, te, meg azok a...

TOMI: Hátha a menyasszonya.

BOHUS: Jaj de jó! Csupa kupakolás, és mind menyasszony!

TOMI: Csend!

Feri indul, hogy leszámoljon vele, de Laci és Imre lefogják.

IMRE: Hagyd a fenébe, látod, hogy csak ezt várja!

A lányok is köréje gyűlnek.

FERI: A kurva, birkaszaros istenit, egész idő alatt dűnnyög, pofázik, beleszól mindenbe...

Bohus a szamarai mögül.

BOHUS: Megmérgezted a Csulát, oszt még neked áll feljebb!

Feri most kitépi magát a karokból, és nekiront Bohusnak, nyakon ragadja, Tomi már ott van, kettőjük közé áll.

FERI: Hát ez már több a soknál! Mit csináltam én a szamaraddal?

TOMI: Elég volt, térjetek észhez! Feri, legalább te...

FERI: Mi volt a szamaraddal, te tökfefj?

BOHUS: Igaz is!! Állandóan be akar adni neki valamit... láttam... tegnap is...

Feri elővesz a zsebéből egy kockacukrot.

FERI: Ezt?

BOHUS: Mit tudom én...

Feri mérgiben beletömi Bohus szájába a cukrot.

FERI: A kurva anyádat neked is meg a nyuszijaidnak!

Megjordul és köp egyet.

TOMI: Indulás!

VÖLGY — ÁR

Épp odaér egy traktor, pótkocsit húz. Megállítják.

TOMI: Segítsen már jóember: erre kell a Homonnai Szállítás felé menni?

TRAKTOROS: Lehet erre is, de legalább tíz kilométerrel hosszabb az út, mint ha visszamennek a szivattyúházig és balra fordulnak.

Egymásra néznek, bólintanak.

MIND: Köszönjük, hálás köszönet...

TRAKTOROS: Maguk a Vendégszínház, ugye?

Immel-ámmal.

MIND: Olyasvalami, nehéz kitalálni, írja a ponyván...

TRAKTOROS: Olvastam az újságban... ahun-e!

Ez villámcsapásként hat, odaugranak, a traktoros odaadja a lapot, nézik, olvassák.

TOMI: „Vissza a színház eredőjéhez...”

ETA: „Több mint kétszáz kilométer a lábukban”...

GÉZA: „Nevettetni, szórakoztatni...”

FLÓRI: Várj csak... ezen az oldalon képek is... Hé, Bohus, gyere nézd meg magad, benne vagy az újságban a szamaraiddal...

Esni kezd, a papiros ázik. A traktor már nincs sehol. Az újság lassan szétszakadozik az esőben, szertefoszlik a kezekben.

TOLÓKOCSI

A távolban, a kopár táj peremén valami különös alak. Közelebről. Még mindig kivehetetlen. Közelebről: mintha valaki karosszékekben ülne. Integ. A sárban nehezen halad a csapat. Tomi észreveszi. Ahogy közeledünk, kivehető: egy tolókcosi, benne egy fiatal férfi. Integ. Közelről: sápadt, ijedt tekintetű fiatalember különös, villanymeghajtású tolókcocsiban. Elakadt a sárban. A menet megáll. A tolókcosis teljesen átázott, csapzott a haja, kezei szinte áttetszőek, valószerűtlen látvány.

KORMÁNYOS PÁL: Kifogyott a szusz az alkumulátorból...

Laci és Feri szinte kiemelik a fiatalembert a kocsijából, az ekhósbá helyezik el. Ági és Kati takaróba bugyolálják. A tolókcosi is felkerül a szekérre. Bohus magának.

BOHUS: Ha valaki nyomorék, mi a fenét mászkál ilyen időben...

Indul a csapat. A szekér után haladók lassan beszédbe elegyednek az idegennel.

TOMI: Jófelé visszük, koma?

A fiatal bólint, és mosolyog hozzá halványan. Az égre pillant.

KORMÁNYOS PÁL: Félúton ért...

IMRE: Csak úgy... sétálni?

Nyújtja a kezét a takaró alól. Sorba kezetfognak vele, bemutatkoznak,

ROKKANT: Kormányos Pál...

— Laci

— Zsuzsa

— Ági

— Géza

— Imre

— Tomi, azaz Tamás

— Flóri, azaz Flórián

Nevetés.

— Feri

— Eta

— Ria

— Kati

TANYA

Tomi arca kívülről a párás ablakban. Tomi belülről, csak a körvonalai, az ablakban, néz ki. Megfordul. Most látjuk a helyiséget.

TOMI: Hideg eső.

PÁL SZOBÁJA

Ez is olyan valószínűtlen, mint a rokkant fiatal, akit útközben felszedtek. Az ő szobája: rengeteg könyv, képek, lemezek, választékos, szép, régi, megörzött bútor. Kormányos Pál most egy másik tolokocsiban ül, átöltözve, meleg házikabátban. A szép cserépkályhában ég a tűz. Kellemes, otthonos hangulat. A vendégek nézelődnek, könyvekben lapoznak, lemezeket néznek. Mindenki számára meglepetés ez az „oázis”. Eta hosszan nézi a fiatal rokkantat, az arca egész kedves, a mosolya megnyerő. Hangja meleg.

PÁL: Jól saccoltam, hogy a pumpaháznál elvétik és nem térnek le... nincs útjelző...

ETA: (döbbsen) Maga... elénk jött?

PÁL: Segíteni akartam, aztán magam is segítségre szorultam...

ETA: Tudta, hogy jövünk?

PÁL: (az ablak felé pillant) Nincs Vendégszínház... itt maradna' nálunk. Zuhog...

Csend.

TOMI: Nem akarunk senki terhére lenni.

PÁL: Anyám már délelőtt befűtött a másik két szobában is...

Tolja a kocsit. Laci, Tomi, Feri, Zsuzsa és Eta utánamennek. Végig-

járjuk a módos ház tisztaszobáit. Pál benyit egy nagy fürdőszobába. Ré-gifajta vízmelegítő, ég a kazán alatt a tűz.

PÁL: Használják egészséggel... A vécé, az, sajna, kint van... Anyám majd megmutatja.

ETA, TISZTASZOBA, VALLOMÁS

Eta maga után vonja Ágit, és a félig nyitott ajtón állandóan szemléli, figyeli Pált a szomszédos szobában, ahogy az valamit magyaráz. Eta közben meg-meghúzza a kétdecis pohár tartalmát. Lázasan kapaskodik Ágiba.

ETA: Mondd, hogy hülye vagyok!

ÁGI: Csak akkor hiszed el?

ETA: Te ismersz, száz éve együtt lakunk.

ÁGI: Most, ez alatt a három hét alatt jöttem rá, hogy...

ETA: Te értesz a lélektanhoz...

ÁGI: Képzeld, rájöttem, hogy senkit se ismerek itt közülünk.

Eta megint iszik. Ági nézi, követi tekintetét, és rájön, hogy Kormányos Pálról van szó.

ÁGI: Kedves fiú.

Eta most egy pillanatra magához tér, és kissé megütközik, de aztán kiüriti a poharát.

ETA: Egészen más! Belehülyülök ebbe a steril barátságokba. Fajsúlytalan az egész. Nézd... ő hús-vér ember a nyomorúságában is. Szinte nem igaz, de nekem irtó tetszik. Talán én vagyok a nyomorék...

ÁGI: Te? Eredj, üres a fürdő!

PÁL UDVARA. ISTALLÓ.

Vágás. Kormányosné Tomival megy a hosszú tornácon.

KORMÁNYOSNÉ: Csak morog valamit... pedig olyan szépen hív-tam...

TOMI: Majd beszélek vele...

KORMÁNYOSNÉ: Pali nagyon várta magukat... hiába mondtam: maradj, fiam, eltanálnak ők ide. Nem, ő csak megy, hajt, aztán, látta: otragadt... mentem vóna utána, de nem hagyhattam itt olyan hirtelen a jószágot... épp etetéskor...

Benyitnak az istállóba. A szamarak a jászolnál. Bohus egy szalmacso-mó tetején, pokrócba takarózva.

KORMÁNYOSNÉ: Na, itt van...

TOMI: Mi baj, Bohus bá'?

BOHUS: Csak tiik mulassatok, éngem meg hagyjatok békén.

Tomi lerántja róla a pokrócokat.

TOMI: Gyerünk! A fürdőbe! Betetvesedik nekünk, aztán megsütheti a tudományát. Na, indulás!

PÁL SZOBÁJA

Vágás. Mindannyian Pali szobájában, csendesen, nyugodtan beszélgetnek. Eta szemben ül Palival.

ETA: Azt kérdezem, hogy miért nem alkarnak bennünket. Újra csak Brecht jut eszembe: azt írta, hogy a művészethez saját fantáziánkat kell hozzáadni vagy szembeállítani vele. S mi ezt nem kapjuk meg, a fantáziát, csak csúszunk, csak csúszunk lefelé...

PALI: És te ettől félsz?

Eta elgondolkodva ránéz.

ETA: Mitől?

PALI: Ettől a csúszástól. A mélységtől, ami vár rád, rám, rátok.

TOMI: Brecht azt hitte, hogy a művészet megjavíthatja az embereket, megváltoztatja az életünket.

FERI: Mi mindig csak okoskodunk. Én itt az isten háta mögött jöttem rá: a színház csak színház, tiszta színház.

Pali elneveti magát, kocsijával odagurul az egyik könyvespolchoz, és keresgél. Leemel egy könyvet, lapoz benne.

PALI: Brecht írja: „Nyilvánvalóan harcba keveredtünk, harcolunk hát. Nem láttuk, hogyan mozdított el a hitelenség hegyeket? nem elég, ha rábredünk arra, hogy valamit titkolnak előttünk? Ezt is, azt is függöny fedi el: húzzuk fel a függönyt!”

ZSUZSA: Milyen harc, istenem. Azt sem tudod, miért, csak szédelegsz.

ETA: Húzzuk fel a függönyt? És ezért kell ez a sár, ez a por, ez a sok szemét.

Pali elgondolkodva leteszi a könyvet.

TISZTASZOBA

Este van. Az ablakban különös arcok bukkannak fel, odakint kutyaugatás. A lányok, aztán a fiúk is váltakozva jönnek vissza a fürdőszobából, még törülköznek, a lányok törülköző-turbánt csavartak a fejükre hajmosás után. Lassan elcsendesül a nép, körös-körül alszanak, a lányok egy része ágyban az egyik tisztaszobában. Pali Etához beszél nagyon meleg hangon, bánatosan.

ETA: Sejttem, hogy mit akartál mondani...

PALI: Nem akarlak meggyőzni, csak magamnak beszéltem.

ETA: Az a függöny, az a mi hazugságunk.

PALI: Az enyém is, a tiéd is.

ETA: S ez gyilkol téged is, a magány, az elszigeteltség.

PALI: Nem a magány. Az állandó hitegetés. Hogy majd jobb lesz. Az orvosok ígérk, állandó javulásról beszélnek, és közben... lehet, hogy pár hónap múlva kinyiffanak.

Eta csillogó szemmel figyeli Palit, a poharát le nem teszi.

ETA: És nem félsz?

PALI: Szeretnék világosan látni és megjegyezni mindent.

ETA: Én sem akarok félni... most látom csak, hogy az egészen felesleges.

Eta közben mellére vonja Pali kezét, lassan kibomlik a keble, Pali lehajol, az utolsó szavakat már a kibuggyanó keblek közé mondja. Eta tovább vetkőzik, Pali szeme az elragadtatástól ragyog. Körös-körül mindenki alszik, csak az ő felgyorsuló lihegésük zavarja meg a szuszogás, horkolás ritmusát. Odakinn esik, csorog le az ablaküvegen.

KORMÁNYOSÉK TANYÁJA — REGGEL

Eta egy heverőn fekszik, szépen betakarva, szinte bepólyálva. (Nyilván Pál műve.) Különös neszre ébred: az éjjeliszekrényre helyezett poharak között és rajtuk keresztül látja, ahogyan Kormányosné kiemeli fiát az ágyból és viszi a fürdő felé. Tekintetével kíséri a lelógó fehér fonnyadt lábakat, és az anyja karjaiban szinte semmivé váló estéli szerelmesét. Eta lehunyja szemét, de valami rettenetes erő mozog benne, fel kell ugrania és futni ki a nyirkos, sáros udvarra. Egy szárkúp mögé megy, és hány meg sír fennhangon. Ági jön utána csak úgy, ahogy hirtelen magára rántott valamit: egy pongyolát hoz, Eta vállára teríti.

ÁGI: Ne bőgj! Ez is hozzá tartozik az élethez!

ETA: Undok vagy!

Eta ismét ökreendezik, de hiába. Csak sír tovább.

ÁGI: Csak te hisztizz nyugodtan, esetleg bele is segíthetek...

PÁL UDVARA — REGGEL

Vágás. A Vendégszínház kászálódik. Most látjuk csak a tanyát: sok jószág, gépek, kombájn nem is egy; kicsi, nagy és óriás traktor. A csoport elbúcsúzik, távozik a ködös messzeségbe. Pál az elektromos meghajtású kocijában ül, a kocsi a tanyaudvaron. Pál arcán patakokban folynak a könnyek.

ORSZÁGÚT. DZSIP. ETA TÁVOZÁSA.

Megy a csapat; Eta, Ági és Zsuzsa hátul cammognak. Etát jócskán kell segíteni, már szinte viszik, nem is jár a lábán. Tomi megállítja a karavánt.

BOHUS: Na, mi van már megin? Keringőzünk egyet?

Tomi odamegy a kis, lemaradt csoporthoz.

TOMI: Zsuzsa! Keríts már valami gyógyszert... majd én tartom addig.

Zsuzsa megy az ekeóshoz, fellép, keresgél a jelmezek és kellékek között, egyszer csak belelép egy kosár tojásba. Ekkorra már ott az egész együttes; előbb meglepetés, aztán hatalmas kacaj. Csak Feri fortyan föl.

FERI: Hova az istenbe mászol, mit keresel azon a szelkéken?

Zsuzsa nem tud hova lépni a tojásos lábával.

LACI: Na, gyere, ugorj a vállamra...

FERI: Hányat törtél, gázoltál nekem össze, az isten verjen meg, te tyúkeszű.

TOMI: Fogd be a pofád, Ferenc, mert baj lesz! Mit keres az a kosár tojás a szekéren?

A verekedés a levegőben lebeg, az imént nevetők most komoran állnak egymással szemben. Eta sír.

FERI: Van valami kifogásod ellene, „főrendező úr”? Például ÉN SZERETEM A FRISS TOJÁST REGGELENKÉNT!!

BOHUS: Nna! Ezek vagytok tik, lássátok! Művészek. Művészek a fenét! Kofák!!! Mer' van itt más is...

Ebben a pillanatban megjelenik egy dzsip, Eta elkezd futni feléje, az megáll, Eta általános csodálkozásra beszáll, és elmegy. Egyszerre mindnyájan futnak a kocsni után és kiabálnak.

MIND: Eta!!! Eta, szállj le!!! Eta!!!

TANYA. ESŐ.

Új ambiens. Kis tanyacsoport, morcos, komor közönség. Esőben megy a jelenet.

DINNYECSŐSZ: Hm, né csak, Rozi! Én is vótam ma vásárba, meg búcsún, meg osztan eccer-eccer így, a mezőn, hun kazal alatt... aszszonyfélével, oszt sebtében bizon megesett a hüba. Vall' iki te is, vótál e mán úgy valami férfiemberrel, hogy szeretted útet?

SZÉPASSZONY: Nem vótam én soha!

DINNYECSŐSZ: Ne hazudj, Rozi. Nem házban vagyunk. Itt lát az isten a saját szemével, né csak, hogy hunyorgat az égen! Ne hazudj, mer elvisz a zördög!

SZÉPASSZONY: A, van is má ördög!

DINNYECSŐSZ: Rozi, csősz vagyok, tudok az ilyesmihez. Most olyan éccaka van, hogy a hazug asszonyt lábánál fogja meg az ördög. Hát sose csaltál meg?

SZÉPASSZONY: Sose.

DINNYECSŐSZ: Nyújtsd le hát a lábad az ágyról! Mit? Nem mered? Megcsaltál?

SZÉPASSZONY: Sose.

DINNYECSŐSZ: No!

SZÉPASSZONY: Csak egyszer...

Megy a játék, alig van néhány esernyős vendég. Bohus odasomfordál Tomihoz, a közönség felé int.

BOHUS: Számoljam össze?

TOMI: Ássa a csatornákat a sátrak körül.

BOHUS: Ott van a tábormestered!

Nyakába húzza a fejét, és elmegy. Tomi meglátja Ágit. Fájdalmas görcsök az arcán, le-föl sétál.

TOMI: Az isten áldjon, mondd már meg!

ÁGI: Nagyon akarod tudni?

TOMI: Napok óta bajod van...

ÁGI: Kibírom.

TOMI: Beprotezsállak egy házba, nem alhatsz légmatracon meg szalmán.

ÁGI: Kibírom. Kibírjuk...

Megszorítja Tomi kezét. Ebben a pillanatban különös zavargás keletkezik. A közönség közül két asszony beleszólt a játékba.

I. ASSZONY: Nem szégyellitek magatokat...

II. ASSZONY: Milyen születeik lehetnek nektek, hogy ilyesmit csináltok...

A férjiek élvezik a helyzetet.

III. ASSZONY: Csupa pokolfajzat ez, csak rájuk kell nézni.

TOMI: Kedves közönség, élvezzék végig a kis komédiát, mi azért jöttünk, hogy...

I. ASSZONY: Pucolatok innen, lki hívott benneteket...?

TOMI: Egy kis szórakozás...

III. ASSZONY: Hogy a főújsztelendőt így kicsúfolják? Mi? Szórakozás!!!

A három asszony a közönség közül nekilendül, és esernyővel, kisszékekkel, kézzel nekiesik a színészeknek. A kisszámú közönség fetreng a nevetéstől.

FÉSZER — RAKTÁR

Éjszaka, eső. A kicsi tábor pihen. Árnyak lopóznak a fészerhez, és beöklök az ajtót az alvókra. Ági kimászik a hálósákból, a tanyasiak elkapják, Ági sikoltozik, segítségért kiabál, mire a többiek is kimásznak a sátorlapuk alól.

ÁGI: Segítség! Hagyjanak... Segítség... ne bántsanak... jajajajaj!
Ági félmeztelenül összekarmolászva sír. A tanyasiak röhögve távoznak, közben kurjongatnak.

I. HANG: Jujj, milyen a didije...

II. HANG: Lejjebb, Samu, lejjebb...

III. HANG: Juj de jó...

I. HANG: Jaj, de gömbölyű...

II. HANG: Mint a görögdinnye!

III. HANG: Te kukoricacsőz vagy, neked nem szabad...

I. HANG: Juhu! Vendégszínház!

II. HANG: Ijuju, görögdinnye!!

Ott állnak a szemerkélő esőben, míg el nem csendesednek a kurjongatások, csak a kuttyák ugatnak.

FERI: Na, vezér, ezt akartad?

TOMI: Bajod esett?

Odamegy Ágihoz, már takarót terítettek rá. Átöleli, simogatja a haját. Ági némán zokog.

ÁGI: Hol tévedtünk, Tomi? Hol vagyunk?

TOMI: Nyugodj meg, majd csak megvirrad.

Feri odamegy, Tomit mellen böki néhányszor.

FERI: Ha már kisajátítottad, vigyázz is rá, jó?!!!

LACI: Tüzet se lehet gyújtani.

TOMI: Vissza a hálósákokba, én örködök.

TÉGLAGYÁR — ROM

Vágás. A vendégszínház pihenője egy tanyacsoportnál. Három, kövér, kucsmás férj nézegeti, saccolgatja a szamarakat. Bohus gyanakodva tekinget feléjük. A színészek a kellékek körül tesznek-vesznek. Az egyik Kövér odamegy Bohushoz.

I. KÖVÉR: Aggy' isten.

Bohus bólint, gyanakodva néz a másik kettő felé. I. Kövér karon ragadja, szinte magával cipeli a szamarak körül.

I. KÖVÉR: Na, mennyi?!

Bohus vinnnyog.

BOHUS: Mit?

I. Kövér megfogja az egyik szamar sörényét.

I. KÖVÉR: Ez kellene nekünk.

BOHUS: Nem eladó.

I. KÖVÉR: Nekünk ez kellene. Mindennek van ára.

Odajön a másik két Kövér is.

II. KÖVÉR: Nézd, atyafi, lehet, hogy a szívedhez nőtt...

BOHUS: Egyiket se adom.

Kitépi magát az idegen szorításából, és elsiet egy vödörrel. A Kövérek sugdolóznak, bólintanak, aztán elballagnak. A kamera most a színészekre vált. Ria egy szatyorból szedi elő a holmit, aztán idegesen visszagyömöszöli.

RIA: Egy szál tiszta alsóneműm!

KATI: Adok én... ne hisztizz... az istenért.

RIA: Retkes vagyok, mindenem visket...

ZSUZSA: Majd elmúlik. Meg kell szokni... Nincs mindennap pancsolás...

Ria elbőgi magát.

RIA: Tudom... de nem bírom tovább. Még csak nem is hasonlít ahhoz, amiről beszélgettünk...

ÁGI: Emlékszel-e, miről beszélgettünk?

KATI: A művészetről, a játékról...

NAGYTANYA

Este. Bohus szalad az egyik tanya felé. Beront az udvarba, kutyák fogják, de ő csak fut a konyhaajtó felé. Benyit. Odabent a három Kövér szalámit tölt. Egy pillanatra megállnak a munkával. Bohus szeme könnybe lábad, a földhöz csapja kalapját.

BOHUS: A kurva jó istenit!!!

II. Kövér odamegy, karon fogja, leülteti egy padra, bögrét fog, a tűzhelyről egy nagy bádoggancsóból forralt bort önt, és szinte beleerőszakolja Bohus kezébe a bögrét, Bohus tekintete a távolba réved. A Kövérek folytatják a munkát. Egy nagy szalmahordó kosárban, szalmán már egész halom szalámi. Egy padon a szamár feje. Bohus halkán, szinte befelé zokog. I. Kövér odamegy, leül mellé.

I. KÖVÉR: Hidd el nekem, testvér, fenét se ért volna nélküle. A szalámi:ba szamárhús kell!

BOHUS: Alig volt négyéves...

II. KÖVÉR: A nőstény hasas...

BOHUS: Alig... Mit mond?

III. KÖVÉR: Hogy hívták?

III. Kövér pénzt számol, Bohus kezébe nyomja. Bohus iszik a borból, számolja a pénzt, gyorsan a kabátja belső zsebébe rejti egy titkos helyre.

BOHUS: Csula. A Csini... mondja... hasas?

I. KÖVÉR: A Csini, az a te nőstényszamarad hasas. Érték hozzá!

I. Kövér két szál szalámit nyom Bohus kezébe, az undorodva adja vissza.

BOHUS: Nem menne le egy falat se... Jó, hogy értenek hozzá, és a Csini't hagyták.

I. KÖVÉR: Hidd el nekem, szalámi nincs nélküle...

VÖLGY

Kinn a puszta közepén, ködös, nyirkos hideg időben áll a Vendég-színház.

ZSUZSA: És most, merre induljunk?

GÉZA: Fogadni merek, már senki sem tudja.

ZSUZSA: Még Bohus is megőrült.

IMRE: A közönség is fogyatkozik.

FERI: Hát te azt hiszed, hogy mi a közönségnek játszunk? Nem látod, hogy becsaptak bennünket?

ÁGI: Hát kinek játszunk?

FERI: Magatoknak.

TOMI: Te is szavaztál rá.

GÉZA: Gyerekek, a legjobb lesz, ha hazamegyünk.

FERI: Tévedtünk, és kész.

ÁGI: A Kamarássorra még elmegyünk... Az még útban van.

LACI: Megörültél? A petefészek-gyulladásoddal vonszolod magad a tanyák között? Hát mit érsz el ezzel?

TOMI: Megyünk tovább, és kész.

ÁGI: Én kibírom.

HOMOKDŰNÉK, TOVÁBBI BOLYONGÁS

A szántások elkopnak, az út is egyre kivehetetlenebb. Egyszerre egy kopár, homokdűnékkel tarkított vidéken vagyunk. Csak a gyér fű itt-ott. A csoport áll. Teljes a letargia. Bohus félrevonul, belső zsebéből lapos üveget vesz elő, meghúzza, oldalra sandít, és halkán, vinnyogva, kárörvendően nevet.

FERI: Ó, vezess bennünket Názáret földjére!

LACI: Ne hülyéskedj!

TOMI: Bohus! Hol az istenben van most?

Bohus „arcot cserél”, visszaballag a csoporthoz.

TOMI: Hol vagyunk?

BOHUS: Az égből a mannáat... azt szeretnétek, mi? Kár, hogy nem látjátok a saját pofátokat meg úgy, egészben, magatokat! Finom társaság, nem mondom!

TOMI: Azt kérdeztem, miféle kelepce ez?

BOHUS: Olyan szagosak vótatok mindnyájan, meg finomak, meg hogy hűbörögtek a tudásotokkal... Most meg nézzétek meg magatokat!!!

A kamera végigpásztáz a színészeken, a ruhájuk elnyűtt, szagotott, piszkos, van aki már a jelmezében jár, a sajátja tönkrement, vagy unja az öltözködést. Tomi földhöz vágja a sapkáját, és odamegy Bohushoz. Az gyorsan beszélni kezd.

BOHUS: Csak én maradtam, amilyen vótam, mer éngem ismer a föld...

TÉVELYGÉS AZ ERDŐBEN

Alacsony erdő a homokdombokon, kacskaringós út, mely néha sokfelé ágazik. Minden útelágazás újabb gond, minden választás — rossz választás, mert az utak mintha sehova se vezetnének. A kapaszkodókon az egész együttes segíti, tolja a szekeret. Teljesen kimerültek, amikor az egyik kerék pántja leesik. Ez az a végzetes csepp a teli pohárban. Egy dombtetőn állnak, a kocsikerekek által kivágott nyom, a két párhuzamos mélyedés közötti padka itt olyan magas, hogy a szekér a szó szoros értelmében „zátonyra” futott. Egyszerre két baj is tetőzi az előbbieket.

BOHUS: Na, most egyék meg a kultúrájukat.

Mindnyájan erőlködnek, emelik a szekeret, de átkozottul nehéz.

TOMI: Laci, itt... na gyerünk, még... még... Géza, Flóri, ott a tengelyt... na gyerünk... Bohus, az istenit, ne bámáskodjon! Nem üdülésen van!

BOHUS: Sokat ér az én segítségem... ilyen erős csődörök között...
Immel-ámmal nyúl a szekérhez. A kereket végre kiemelik, de a szekeret nem tudják elmozdítani a padkáról. Kimerülten ülnek az út mentén, némán nézik a kocsit.

TOMI: Mi a szentséges isten van ezen a picsányi szekéren?

Odamegy, hogy megnézzze, de akkor Feri ugrik elébe, karon ragadja, aztán megtolja.

FERI: Mit játszod meg a James Bondot, fiúk? Tolass innen, jó?

Erre felugranak a többiek is, dobálják le az ekhosról a kellékeket, poggyászt, jelmezt.

LACI: A lelkem kileheltem, látni akarom...

IMRE: Elegem van belőled, bosz!

Halk szitkozódás, Feri teljesen le van fegyverezve. A szekér fenekén most előtűnik két nagy kosár tojás, két zsák burgonya, egy zsák hagyma, több füzér paprika, dohány, fokhagyma. Egy nylonzsákban négy sonka. A fiúk dühükben mindezt ledobálják. A burgonya és a hagyma gurul le a lejtőn. A nylonzsák kiszakadt, egyik szárított sonka kicsúszott belőle. A jelenet fölülnézetből: mintha bomba zuhant volna a kocsira: teljes káosz egy tízméteres átmérőjű körben. Mindnyájan Ferire néznek. Bohus behúzza a nyakát, hangtalanul nevet, előveszi a lapos flaskát, nagyot kortyol belőle, aztán odamegy, alakoskodva mindent megnéz, csóválja a fejét, hüledezik. Végül odafordul Ferihez.

BOHUS: Sészpir, mi? Brett, mi? Jóneszkó?

Feri föl, a magasba néz, szemei elhomályosodnak.

SZÍNHÁZ AZ UTÁNFUTÓN

Az erdőgazdaság traktorja két utánfutót húz. A hátsón szamarastul, csapatostul a Vendégszínház. Az egyik sarokban Feri ül a zsákjai között, fejét elfordítja a társaságtól.

MAGÁNYOS TANYA, KOVÁCSMÜHELY

Egy nagy fehérre meszelt szobában kovácsműhely, akár valami múzeumi csarnok. Minden a helyén, tiszta, használatlan. A falon több régi felnagyított fénykép: kocsikat ábrázol. Tomi, Laci, Imre, Agi és Kati egy padon ülnek. A házigazda, egy hórihorgas, negyven körüli ember lassan, kimért mozdulatokkal tesz-vesz, begyújt a kohóba.

MITROVIĆ: Bilo je to, nedje ujesen, kad smo ovdje stigli. Djed Marko i mi djeca pe-šest. Tek tamo četridesetšeste u maju mjesecu dođe moj otac, al' i nestade, mešće ni drugi ručak snama pojest'. Šes' mjeseci smo mi njega čekali. I onda evo ti njega sa svim ovijem tu alatom. E, toliko mu je bilo potrebno da pronađe grob svoje Mirjane, te da pokupi svoj alat što su lkojekakvi raznjeli dok se on borio i lkrvario po ratištima. Ovdje je bila neka gostinjska soba, ali to moj Mitar raščisti' i namjesti ovo vako, baš kako stoji. Bila je neka gadna omorina, ne možeš disat'

ka' čovjek, već ka' pas se vučeš... onda on ode na onaj tamo bunar, arteski, otvori slavinu i napi se vode. I ne da se napio, već se otrova', jer poslje tri dana smo ga stavili u limeni sanduk i nazad u Spuž. A sada, ovo vam je prvi put da za nešto koristimo kovačnicu... Tako, da znate!

TISZTA TANYA

*A Vendégszínház közeledik egy tanyacsoporthoz. Az ekhóst egy szá-
már húzza, a társulat segíti. A tanyacsoport teljesen kihalt. Az út közepén
egy magas, szikár asszony áll, nagy tálcán kristálypalack és kristály-
pohárkák. A kis karaván megáll előtte. Csodálkozás. Az asszony szin-
te átnéz rajtuk.*

TOMI: Vár valakit?

VERONA: Isten hozta magukat.

*Egy pillanatra előbújik a nap. Ági súgja Tominak. Az asszony hangja
fémes, színtelen.*

ÁGI: Ez nem lát bennünket.

VERONA: Tessék, fogadják jó szívvel...

Lassan odamennek, isznak, visszateszik a poharakat.

TOMI: Nagyon szépen köszönjük. Mondja, hol lehetne felverni a sátrakat?

VERONA: Ne utasítsák vissza a mi szerény otthonunkat.

Csend.

TOMI: Mit mond?

VERONA: Van nekünk bőven helyünk... Sajnos, most már nagyon sok helyünk van.

A TANYAUDVAR

*Szép, nagy tanya. Az udvaron a Vendégszínház ekhósa kifogva. A
veranda előtt sáros cipők, csizmák, az egész csapat lábbelije. A szerény,
szép, otthonos tisztaság erősen elüt az ázott, gémberedett és nem egé-
szén tiszta csapattól. Nagy ebédlőasztal megterítve, ide gyülekezik a tár-
saság, de senki se ül le. Bejön az asszony.*

TOMI: Bocsnát, még a nevét se tudjuk...

VERONA: Verona. Üljenek csak le, ilyanok.

TANYA — BELSŐ

*Lassan leül a társaság, hang, alig. Belép egy kucsmás, szintén szikár,
bánatos tekintetű, középkorú ember. Sorban kezét fog mindenkivel.*

TAMÁS: Jó napot kívánok, isten hozta mindnyájukat... Tamás Jó-
zsef vagyok...

ÁGI: A házigazda, ugye?

Az ember bólint. Nem ül le. Egy poharat ad a kezébe az asszony.

TAMÁS: Isten éltesse mindnyájukat...

MIND: Egészségére! Isten éltesse! Kedves egészségére!
Isznak a kisüstiből. Int az asszonynak, az távozik, és hozza a levest. Három tál leves az asztalon. Csend.

TAMÁS: Tessék, szedjenek, fogyasszák egészséggel.

FERI: Hát maga... maguk?

TAMÁS: Csak tessék, fogyasszák, ne várjanak senkire.

Csendben szednek, lassan fogyasztják a levest, fel-felpillantanak a házigazdákra. Azok állnak, és valami különös bánattal nézik őket. Vágás. Ebéd vége. Bor az asztalon. A háziak még mindig állnak.

TOMI: Szeretnénk megköszönni a jóságukat, a figyelmet... nem is tudjuk, minek köszönhetjük...

A szikár asszony most hangosan felzokog. Férje is küszködik a könyvekkel. A társaság zavarodott... A házigazda tölt a poharakba, az asszony tökök rétest hoz az asztalra.

TAMÁS: Isten éltesse mindnyájukat, meg a művészetüket...

Poharát emeli. A többiek is. Isznak. Az asszony zokogása hallatszik a konyhából. A lányok lassan kiszivárognak, míg bent a bor hangulatot teremt.

LACI: Na... egy szép csendes dalra...

TAMÁS: Csak tessék... én nem tartok magukkal... ne haragudjanak... Nem tehetem.

KONYHA

A lányok körülvették az asszonyt. Az leült egy székere. Melléhez szorít egy nagy képet.

VERONA: ... Milyen vak az ember... a két szeme mellett is milyen vak... a szíve is vak, és ha ilyen, jobb ha nem él.

ÁGI: Hány éves volt?

VERONA: Csak hogy érettségizett...

ZSUZSA: Beszélgették vele...

VERONA: Milyen a mi beszélgetésünk, gyerekem? Mondd, milyen a mi beszélgetésünk?

A dal odaát erősebb lesz.

RIA: Te, szóljunk...

Most mind az ablakhoz, ajtóhoz mennek, a házigazda kihajtja a nagy színből a traktort, kombájnokat, kiüríti a színt. Verona bólint az ablak felé.

VERONA: Ne. Ezt tette volna ő is... és tán ezt is teszi... épp itt, most veletek... Tinéktek üríti ki, hogy legyen hol játszani... mert esni fog megint. És ott áram is van... padokat, székeket hoznak magukkal a népek... Nagyon vártuk magukat.

ELHAGYOTT ÓLAK, PAJTÁK, MEZŐK

Hideg nap, a Vendégszínház újabb állomáshoz közeledik.

FLÓRI: Melodráma. A gyomrom is háborog tőle.

TOMI: Még csak Tallóson, és kész. Erőltetd meg a begyedet.

LACI: Gyerekek, hol van Imre?

Megállnak. Tekintgetnek.

BOHUS: Vérhas . . .

ZSUZSA: Mi?

BOHUS: Mert rossz a szervezés, meg az egész komandó . . . meg a sok faggyú . . .

TOMI: Várjunk egy kicsit . . .

BOHUS: Na, most aztán elég! Eddig csak nyeltem, de ezután én dirigálok! Te, kis generális, neked pofa be! ÉRTEM? Vannak itt okos emberek köztetek, több az okos, mint a bolond, na, ki a vezető?

FLÓRI: Hát Bohus! És megyünk haza!!!

GÉZA: Bohus!!!!

Senki se veszi komolyan a dolgot, várnak Imrére.

TOMI: Éljen Bohus . . .

BOHUS: Indulás, kettesével . . .

Senki se figyel rá, ez felbőszíti.

BOHUS: Nők elöl, férfiak hátul, kettesével SORAKOZÓ!!

Mindenki visszafelé néz, várakozik, Bohus dühösen elkezd i ostorozni a színészeket. Tomi két ugrással ott terem, és hatalmas ütéssel leteríti Bohust. Flórián és Géza most valóban Bohus pártjára állnak. Feltámogatják.

ÁGI: Megbolondultak.

ZSUZSA: Agyonütötted . . .

FLÓRI: Te, baj lesz, ha még valaki hozzányúl.

LACI: Nyald ki a seggét.

GÉZA: Ez a közeledés a munkásosztályhoz, finom, nem mondom.

Tomi Ágihoz.

TOMI: Te, beszélj rá, hogy hagyjon békén.

Megjelenik Imre, alig vánszorog.

ZSUZSA: Tényleg vérhas?

Imre csak legyint.

IMRE: Mehetünk . . .

TOMI: Indulás! Még Tallós . . . és megyünk haza.

PUSZTA

Az ekhóst alig húzza az egyetlen számár, csak néha segít valaki. Bohus sunyít. A színészek csoportokban mennek, szanaszét, mint egy szétvert hadsereg. Imre megint elfut egy szárkúp mögé, néhányan visszaneznek, a többi megy. Tomi és Ági megáll. Várakozik. Flóri visszanez.

FLÓRI: Te tudod, mi vagy? Gané vagy. Cimikus gané. Egész idő alatt élvezed a szenvedésünket, a tehetetlenségünket . . . Milyen ember vagy te?

TOMI: Azt hiszed, nekem nincs elegendő belőletek?

RIA: Ha ez a SZÍNHAZ, akkor nekem nem kell!! Érted? Te csak magadra gondolsz!

ZSUZSA: Imre!!!

Imre ordítva tántorog elő a szárkúp mögül, nadrágja, gatyája lóg a lábaszárán.

IMRE: Vigyetek orvoshoz. Elegem van ebből a céltalan ikóborlásból. Tomi odafut hozzá, felrántja a nadrágot rajta, kegyetlenül megszorítja a szíjat.

TOMI: Imrém, csak még ezt bírd ki, aztán megyünk haza...

KISKOCSMA

Vágás. A Vendégszínház egy tanyasi kiskocsmában. Szardíniát esznek, isznak hozzá. Régi tévé a sarokban. A kocsmárosné bekapcsolja, és ki-megy. Valami kulturális műsor megy, beszélgetés egy tanácskozás részvevőivel.

RIPORTER: ... Igen, ezt már említette, Kónya elvtárs, erről beszélt a tanácskozáson is, még talán csak annyit: kb. mennyi anyagi eszközökkel oldják meg a művelődési otthonok legégetőbb kérdését?

KÓNYA: Az anyagiak társításáról van szó, tehát nem csak a mi eszközeinkről...

RIPORTER: De önök, konkrétan...

KÓNYA: Számításaink szerint kb. negyedmillió...

RIPORTER: Jó, köszönjük szépen, most pedig halljuk, milyen akciók folynak községeinkben? Mi az, amire érdemes figyelni? Elsőnek Vida Bálint elvtársat kérdezzük, ő már több mint harminc éve vezeti a művelődés ügyeit községében... Vida elvtárs, mi újság a terepen?

VIDA: Mi a fő hangsúlyt a kisebb települések kulturális fellendülésére helyeztük, és a Művészeti Akadémia színművész növendékeivel nagy sikerrel már az idén hozzákezdtünk egy előadásorozathoz... Nézze, kérem, minden megy a legjobb úton, ha az ember nem veti el a jó kezdeményezéseket.

Tomí lassan feláll, és némán elcsavarja a televíziót. Lehajtott fejjel visszaiül a helyére.

TÜZEK A GYÜMÖLCSOSOKBEN

Alkony. Körös-körül gyümölcsösök. Emberek sürgölődnek a virágzó fák között, aztán felgyűlnak a kicsi tüzek a fák alatt: így mentik a termést a fagytól. Valahonnan fiatalos kacaj, dal hallatszik. Ági és Tomi sétál a fák között. Egy idősebb ember pillantja meg őket. Tüzet szít két fa között.

ÖREG: Mér nem alszanak?

ÁGI: Segítünk, ha kell.

ÖREG: Majd csak győzzük... hajnal felé várjuk csak a fagyot, de inkább bezabiztosítjuk magunkat.

TOMI: Nem értek hozzá, de máris igen hideg van...

Az öreg pajkosan nevet.

ÖREG: Ejnye, ejnye! Na... hát ha nincs más dógotok, akkor ezt a négy tüzet itt lássátok el... de óvatosan, nehogy lepörköljétek a szírmokat... Éjfél felé majd leváltunk, jó?

Az öreg ledobja magáról a ködmönt, és int, hogy használják. Vágás. Ugyanott. Tomi és Ági a ködmönön. Szerelmi jelenet. Itt-ott hullanak a szírmok. Holdfény. A tüzek inkább füstölnek, mint lángolnak.

TOMI: Mennyi bőség... mennyi ellentét...

ÁGI: Valahogy az az érzésem: nem kellett volna jönnünk. Talán igaz is, amit mondanak: magunk miatt jöttünk, de nem kellünk itt... mindenkinek...

TOMI: Jövőre már HAZA jövünk. Erre nem gondolsz?

ÁGI: Te! Te javíthatatlan vagy!

TOMI: Látod, néha mégis befogadnak bennünket...

ÁGI: Te, most ne neved...

TOMI: Ritkán nevetek.

ÁGI: De most ne neved!

TOMI: O.K.

ÁGI: Valami fenyeget bennünket, elhiszed?

TOMI: Nem hiszem. Előérzet?

ÁGI: Valami leselkedik. Ott a homokdűnék között... meg az erdőben...

TOMI: Mi volt ott?

ÁGI: Ott farkasok járnak... Hallottam és láttam őket.

TOMI: Itt nincsenek farkasok.

ÁGI: Te, nagyon kérlek, most állandóan legyünk együtt. Jó? Aztán, ha hazaérünk, majd meglátjuk. Ahogy érezzük. Jó? De igazán!

Tomi lassan csóko'ja Ágit.

SZALMA-AMFITEÁTRUM, UTOLSÓ ELŐADÁS

Falusi vásár teljes tarkaságában és minden ellentétével. A Vendégszínház tagjai a vásáron mászkálnak. Lacikonyába fordulnak be, körhintán szórakoznak, isznak, élke a vásár lüktető, de valami veszélyt lebegtető életét. A kicsi falu végén sok régi szalmakazal, nagy részük már megfeketedett, rengeteg veréb lakja. Az újabbak már kombájnok prése te szalmabálákából vannak összerakva. Ezekből a bálákból építették fel a falusiak az amfiteátrumszerű nézőteret. A többnyire „illuminált” nézősereg ezen a szalma-amfiteátrumon helyezkedett el. Duhajságukban nemcsak a részegség, de valami mefisztoí mozgóatőrő is érződik. Egymást lökdösik le az amfiteátrum lépcsőzeteiről. Van, aki főnről egész leig bukfencezik, amin nagyot derülnek. A szerencsétlen csak forog szédületében, de csak visszamászik régi helyére. Az ekhős mögött idegesség, komor hangulat. Géza teljesen „elázott”, Tomi próbál lelket rázni bele. Vá-

*gás. Ugyanott. A lónak vélt menyasszony utolsó jelenete megy. A közönség hancúrozik, kiabál, nem nagyon vagy egyáltalán nem figyeli az előadást. Egy pillanatban néhány legény nekiveselkedik, és nagy erővel kigurítja a „fedezékül” szolgáló ekhóst a képzelt szín mögül. A lányok épp öltözködnek, így éri őket a kellemetlen meglepetés. Futnak a székér után. A közönség tombol. A színészek megkísérlik végigjátszani a darabot, de ekkor egy teknőben felöltöztetett szalmabábút hoznak néhányan, és szinte leszorítják a porondról a színészeket. Egy papnak öltözött ember (az egész jelmez csak rögtönzött, csupa férfi játssza az elkövetkező halottas játékok) a szalmakazal mellől egy megszáradt marhaganét vesz fel, és míg a „koporsó” körül acsarkodó „hózzátartozók” siratják „halottukat”, ő mintha Bibliából olvasná, prédikálni kezd.**

PAP: Szomorú halotti gyülekezet! Kik e halott felett keseregtek, látjátok, meghalt ez az öreg legény! Lelankadt a farka, többé nem kemény! Meghalt életének legszebb divatában, (nagy derülés a közönség között) nem dobog már szíve a gatyában! Temessétek el már, hogy a görcs ne rázza. Búcsúznak most nőtlen legények, fogadjátok meg a szavamat, amit mondtok nektek:

A leányokat szeressétek, amíg e világon éltek,
Addig iparkodjatok, míg kemény a farkatok,
Ha valami szűzlányt megláttok a világon,
Igyekeztek tartani a farkatokon.
Annyi lányt próbáljatok ki minden,
Ahány fűszál terem a réten.
Az a lány érzi csak boldognak magát,
Kinek lábaközit éjjel tapogatják!
Kinek lába között éjjel halat fognak,
De jó módja is van ám az ilyen lánynak!

A közönség most lent gyülekezik, a Vendégszínház tagjai is, gyanútlanul odaállnak a különös játék közelébe.

PAP: Közelebb térvén végtisztességünk tárgyához, felolvasom előttem az elhunyt életiratát... kinek neve életében Lyukdugó Dániel volt, eredetét vette jó öreg édesatyja urától, Lyukdugó Sámuelről és jó öreg édesanyja asszonytól Csecsbillegető Lídiától, akik álta! istentelenségben és gazemberségben felneveltetett.

Gyere közelebb most, kedves fia, Ambrusz! Na gyere, gyere,
Hogy a te farodban menjen egy darab bikahús!

A közönség odalökődési Imrét.

PAP: Nem kell a szegyese, nem kell a combosa,
Elég lesz annak a tiszta szín fasza!
Gyere közelebb most, kedves fia, Gáspár!

* E halottas játék szövegét a szerző Újvári Zoltán *A temetés paródiája* című könyvéből kompillálta.

Most Lacit lökdösik előre.

PAP: Hogy a te farod fúrja ki a számár!
Gyere közelebb most, kedves fia, Sándor!

Most Ferit lökdösik előre, igen gorombán.

PAP: Sokkal rosszabb vagy, mint voltál másszor!
Hová húzódtál el, kedves fia, Imre?

Most Tomit toloncolják előre. A hangulat egyre paprikásabb. A közönség üvöltözik, önkívületben tombol.

PAP: Nyolc láb húzta kolbász menjen a seggübe!
Gyere közelebb most, kedves f.a, Balázs!
Hogyha parancsolom, a ló farát kiásd.
Leány magzatjai is voltak ezen embernek!
Gyere közelebb most, kedves lánya, Zsuzsa!

Valóban Zsuzsát tolják előre.

PAP: Tudod, sokszor adtad csecsed a markomba!
Gyere közelebb most, édes lánya, Ágnes!
Hogyha megbírkózunk, te mindig alól esel!

A fiúk már verekednek, a játék folyik. Agit lökik előre. Sír. Most kezdődik az általános verekedés, a lányokat tépázzák, tépik ruhájukat, a Vendégszínház fiútagjai a legnagyobb forgatagban igyekeznek valahogy szabadulni, persze, ezt csak keményen verekedve tehetik, közben a lányokat próbálják menteni. Csak Tominak sikerül Agit magával vonszolni a kazlak mögé, ahova a szekeret tolták az imént a fiatalok. Hirtelen vihar kerekedik. A verekedők lassan szélednek. Tomi és Agi látja, ahogy a Vendégszínház többi tagja fut át a réten. Feri megkéselve tántorog a szalmakazal mellett. Feri az ekhóson, hevenyén bekötözve a kellékek és a saját krumplis meg hagymás zsákjai között.

A SZALMA-AMFITEÁTRUM ÉG!

A Vendégszínház többi tagja fut egy elhagyott szélmalom felé. Tomi és Agi befogva az ekhóba az ellenkező irányba mennek, vonszolva magukkal Ferit, kinek feje felett himbálóznak a sonkák, a paprika- és fokhagymafüzérek. A Vendégszínház kivált tagjai benyitnak, a vihar elől menekülve, a szélmalom ajtaján. Az ajtó mögött valami kivehetetlen függönyszerűség állja utukat. Géza széles mozdulattal szétnyitja: egy csillogó-villogó díszes barokk színház színpadára lépnek, a közönség, csupa jól táplált, jovialis mosolyú, kitűnően öltözött úr és úrhölgy, meleg tapssal fogadja a belépőket. Külső. Agi és Tomi küszködve húzza az ekhóst a szélben, közben körülöttük ludak szállnak nagy gágogva. A lejelentő Song és a lejelentő feliratok egy röptében kimerevített lúdon, a háttérben küszködő két fiatalon és az ekhóson keresztül megy.

VÉGE

SZERKESZTŐI KOMMENTÁR

— Kérem szépen, jegyezzék meg: ez a csörte életünk végéig tart! — mondja a forgatókönyv első, még a főcím elé tervezett replikájának végén a Vívásoktató a színinövendékeknek. S ez a mondat — mielőtt a cselekményből bármit is megtudnánk, a szereplőkkel megismerkednénk —, érezzük, több önmagánál: intelem és felosztás. Átvitt értelme az igazi: amit vállaltok, azt csinálni kell! Még ha nehéz, olykor úgy tűnik, lehetetlen, vagy értelmetlen is. A Csörte erről szól. A vállalásról. Ennek nehézségeiről, a megpróbáltatásokról. S arról, hogy lehet-e, van-e értelme csinálni, vállalni a célt — önmagunkat.

A színinövendékek — Deák Ferenc forgatókönyvének szereplői — a vívó- és lovaglőleckét, majd egy röpke színházi vitát (milyen az igazi színház?) követően elindulnak színházat csinálni. Vendégszínházat alapítanak (A Csörte modellje a nyaranta újjáéledő Tanyaszínház, erről a jelentős vállalkozásról szól, de nem dokumentumdráma.) Mikrotelepüléseket, tanyacsoportokat, mezőgazdasági birtokokat keresnek fel. Színházat visznek oda, ahol színház sohasem volt. A világmegváltás eszméjével indulnak útra Deák szereplői, akik nem az illedelmes nézőtéri tapsra vágyanak, ami után „mindenki a maga vackára” megy. Más akarnak. Másként élni. Másmilyen színházat csinálni. Pontosabban: kipróbálni önmaguk és a művészet erejét.

A Csörte folytatása azonban nem arról szól, ami az indítás alapján várható, logikus lenne, hogy milyen színházat is kívánnak létrehozni ezek — vagy csak általában — a fiatalok. Nem arról értesülünk, hogy milyen a színházesszönyük. Nem halljuk vitáikat a színházról és a művészetről. Persze, erről még szólhatna ez a forgatókönyv művészi kérdésekről, „a” színházról, ahogy ez a pályakezdés előtt álló fiatalokban megfogalmazódik. Csakhogy a Csörte nem művész-

dráma. Legalábbis nem ilyen értelemben művészdramája. A Csörte a környezet drámája. Azé a környezeté, amellyel egy színházi vállalkozás — itt a rónán, a búza- és kukoricaföldek között — szembesül. Ennélfogva főszereplői nem a látszólagos főszereplők, a Vendégszínház tagjai (Tomí, Ági, Feri, Zsuzsa, Eta, Ria, Kati, Laci, Flóri — a művészjelöltek), hanem a háttér. Az a közeg, amellyel ezek a fiatalok szembetalálják magukat. Azok a helyszínek, ahová vándorlásuk során eljutnak, s azok az emberek, akikkel a színházcsinálás útján találkoznak. Viszontagságaik nem művészi természetűek, hanem gyakorlati jellegűek. Deák Ferenc, aki eddigi próza- és drámaírói munkássága során a mi világunk, bánáti-bácskai mentalitásunk elkötelezett vizsgálója, ábrázolójaként szorított magának helyet irodalmunkban, ezúttal is közelebbinek érzi a környezetet a művészi viták párlatainál. Számára az apró fragmentumokban felsorakozó „kalandok” fontosabbak mint a fiatal fejekben kavargó művészi ködök, színházcsináló teóriák. Deák modellje a Tanyaszínház volt, de a Csörte mégsem a Tanyaszínházról szól. A szerző vagy nem ismerte a modell belső, művészi életét, vagy inkább nem is tartotta ezt lényegeseznek ismerni: A Csörte írója nem egy adott közösség színházteremtésének történetét kívánja elbeszélni, megjeleníteni, hanem az itteni színházcsinálások lehetőségét vizsgálja. Ahogy Tomí és Ági egyik párbeszédében elhangzik: „Mennyi bőség... mennyi ellentét... Talán igaz is, amit mondanak: magunk miatt jöttünk, de nem kellünk itt... mindenkinek...”.

Deák Ferenc forgatókönyve a *tehet-e* kérdésére keres választ, s ehhez társítja az egy életre szóló csörte vállalásának problémáját. Így, a körülményekhez való viszonyításban tekinthető a Csörte a művészet, a színház drámájának.

IZÉKE HOMOKOZÓJA AVAGY A MAMMUTTEMETŐ

(MonodrÁma)

TOLNAI OTTÓ

Húsz-harminc közötti nőszemély. Olyan ázottverébszerű törékeny kis lény, a prostitúció határán, mindennek csak a határán. Vagy azt is mondhatnánk, ágrólszakadt — már-már a semmi ágáról is leszakadófélben. Bábut (színész is alakíthatja) húzva, cipelve, vissza-visszagurítva (játszva vele) érkezik a dübörgés, visszhangzó falépcsőn, létrafélelésen, amely egy nagyobb gerendakonstrukció — hangszer része.

Egyszer, emlékszem, aludtam egy ilyen padláson. Amire különösen emlékszem, az a végtelen gerendarengeteg között felállított nagy ágy és az alácsüngő nylonharisnyák fantasztikus mozgása, lebegése: tánca...

Szegényes, istentelenül csupas� szobája (elrekesztett padlásrésze) előtt ledobja a bábút. Maga alá rántja, ráül, és úgy veti le magas sarkú cipőjét. Előbb kint felejtí az ajtó előtt. Már beszél hozzá, cseveg vele, amikor észreveszi, hogy nincs mellette. Berántja.

A bábuval hol durván, önkényesen, hol gyöngéden bánik. Kiabál rá, ám közben simogatja. Kedveskedve-kényeskedve beszél hozzá, de durván csupálja, veri, kínozza. Leszaggatja végtagjait, leüti fejét, kitépi szívét (tele gombostűvel). „Lelkét” véli megtalálni egy-egy semmis tárgyban (kis zsebtükör, hátulján sörétfocival), a sok kóc, afrik, vatta, vate-lin, toll — korpa között.

Majdnem mindent a bábunak magyaráz, a bábuval játszik, játszat el, Felakasztja. Bedugja az ágy alá. Hol kérdezi, jaggatja, hol pedig helyette beszél, utánozza visszhangoztatva hangját (hasbeszélés, magnó etc.). A bábu legyen eredeti alkotás, legyen rajta néhány meglepő furcsaság, izgalmas detaille, de azért mégse domináljon egészen.

A macska illemhelye, a homokozó lassan, észrevétlenül töltődik fel, lesz „mammuttemetővé”.

A mammut megjelenítését illetőleg kissé határozatlan vagyok, ugyanis a monodrÁma eleve minimális eszközökkel járó műfaj. Változzanak tán

a gerendák mammutlábakká, vagy — mint ahogyan a gyerekek játszanak projektorukkal — a színésznő vetítse — fordított diapositívként — az ablakra akasztott lepedőre.

Más, most hirtelen, nem jut eszembe, illetve a többi „utasítást” igyekszem majd behúzni, elrejtteni magába a szövegbe — amennyit versírási eljárásomból (materialista poétikámból) felhasználok monodrámáimmál, legalább annyit szeretnék kölcsönözni a drámaírás-csinálás tapasztalataiból verseim részére, annál inkább, mivel e monodrámákat végső formájukban majd mint hosszú verseket szándékozom publikálni...

post scriptum

A Bayer-aszpirin előkészületeiről forgatott kisfilmben Hernádi Gyula a monodrámát mint organizált (legorganizáltabb?) skizofréniát határozta meg.

ka na ka na fa

ka na ka na fa ka na la la hopp ezt szépen átugorjuk

akárha részeg lenne pedig nem

lestem egész nap csak krakedit ivott

ka na ka na hopp fa hopp hopp ka na la la

csak tudnám hová a fenébe fér beléd az a sok krakedit

ka na hopp ka na hopp hopp fa hopp

minden nyáron vett egy vagon görögdiannyét

hopp ezt is szépen átugorjuk la la la

ka na ka na ka na ka na ka na

minden hetediknél kettőt vissza

ka na ka na ka na ka na hopp hopp

a negyvenhetedik már egészen korhadt

teledobálta a jégvermet

végül már annyira vacogtunk hogy csak a dunna alatt bírtuk enni

ne nevettes mert lezuhanunk

hopp a hetvenedik hiányzik ka na ka na la la la

mondhatom takaros kis bakancsod van

akárha valahová nagyon messzire indultál volna

érdekes felül viszont ilyen könnyen öltöztél

csak ez a kis fakó zakó meg ez a pepita ingecske

biztosan a váltóméseitek melegítenek

kislánykoromban én is sokat vacogtam

pedig nekünk nem volt jégvermünk

és érmelegítőt kötött nekem édesanyám

érmelegítőt ide a csuklómra angórafonalból

ha egyszer megtanulok kötni akkor csak azért

hogy érmelegítőt köthessek

na

ka na ka na la la la
sok-sok érmelegítőt angórafonalból
la la la
még sosem láttam ekkora válltörmést
mind elhordhatnád rajtuk ezeket a korhadt gerendákat
hatalmas köveket hordhatnál a válladon
vagy tömérdek kitüntetés
a kitüntetések vagy a rangfokozatokat
cipeljük az emberek a vállukon
te nem voltál katona
túl könnyű vagy
a krakedli nem hízlal
na na
észrevetted az a piros hajú spinő is nagyon fixált
állítólag eredeti krokodilbőrből van a retükülje
vigyázz hajolj le jaj
fogadni mertem volna hogy te is belevered
nem nem vérzik gyere megpuszílom
mitől csillog így a homlokod
zsíros avagy verejtékezel
nem nem vérzik csak olyan csillagos homlokú lettél
ka na ka na hopp
a barátnőm mindig azt mondja
kizárólag alacsony hapsikat hozzak föl
neki állandó kuncsaftja az egyik cinkuszi törpe
nekem még nincs állandó kuncsaftom
a mérnököt meg a házigazdát nem számítom annak
csak alacsonyakat mert még valamelyik langaléta
agyon találja ütni magát ebben a gerendában
egyszer szerezni fogok egy fűrész
és átfűrészelem ezt a gerendát
átfűrészelem mind ezeket a kurva gerendákat a barátnőmmel
azt se bánom ha összedől az egész B É K E
vigyázz hopp hopp
itt hiányzik két fok
ka na ka na mi máris megérkeztünk
kilencvenkilenc száz százeget itt vagyunk
ne félj denevér
sok nagyon sok itt a denevér
fogd meg no nem bánt
ugye olyan mint egy bársony rongyilka
kezdetben nagyon félttem tőlük
de aztán én is megtanultam így fejfel lefelé
lógni

lógni
 lógni
 ne bámulj nem tiszta a bugyim
 próbáld meg te is
 próbáld meg te is
 lógni
 lógni
 jobban kulcsold össze a lábaidat még jobban
 ómama sosem mondta azt hogy kulcsold össze a kezedet
 mindig azt mondta kalácsold össze kislányom
 kalácsold imára a kacsóidat
 ugye milyen jó így
 lógni
 ne ne nézz le lezuhansz
 az a rész ott leégett
 ne liheg az arcomba
 várj le kell vetnem mielőbb belépek
 rossz a csatja
 ott a kulcs a köpöcsésében
 teljesen elkorhadtak már a padlódeszkák is
 és a magas sarok puty puty mind átlyuggatja
 nézd láttál már ilyet
 hol vagy hová tűntél
 megtetszett a denevérek között
 gyere
 látod ezek itt egyik kövár barátnőm nyomai
 igen az ő lyukai
 ide lépj most oda amoda
 úgy igazából nem is a barátnőm
 elkérte a kulcsot és elfelejtettem mondani neki
 mielőtt belép vegye le a cipőjét
 egy pillanatra kinyitom kicsapatom a keresztuzattal
 olyan nagyon gombás a hónalja meg mindenütt a hajlatokban
 de azt mondja vannak férfiak akik éppen azt szeretik
 az a cirkuszi törpe is
 a gombás nőket
 ez az ablak sehová
 csak erre a kis vakudvarra
 néha szokott ott lenn ugrálni egy hülye kislány
 mindig csak így
 eci peci penicili eci celi pecili
 minden bizonnyal tömérdek penicilint kaphatott szegénykém
 eci peci penicili
 eci peci penicili penicili penicili

nagy bakancsok vannak a lábán
még a tiédnél is nagyobbak
vagy tán katonacsizmák
egyszer szeretnék lemenni hozzá és játszani vele
penicili penicili
megtanulni a játékát
olyan kergén csinálja
nem is ő csinálja hanem a feje
mintha ólommal lenne tele a fejcskúé
eci peci cili eci penicili
penicili penicili
hosszú vékony nyaka van
még egy virágszálat sem bírna el
mindig sírok amikor nézem
ülj le
legjobb lesz ha bezárom az ajtót
bár arról is le lehet jönni
meg föntről a gerendákról is
nyugodtan dőlj le
nem zavar ugye hogy egy kicsit nyirkos az ágynemű
azonnal bekapcsolom a rezsót
vigyázz nehogy hozzáérj ráz
engemet már kétszer földhöz vágott
néha éjszaka föléje hajolok
olyan mint egy gyönyörű kivilágított labirintus
sokszor hajnalig bolyongok benne
majd kifolynak a szemeim
istenkém ha legalább még egy cigarettánk lenne
éppen tegnap kotortam ki az utolsó csikket az ágy alól
mit nézel
hogyan halad fel a nedvesség az arcán
ő volt a kedvenc színészem
éppen azért mert ijesztő egy kicsit
mindig mondtam a barátnőmnek
nem annak a gombás hónaljúnak
hanem annak aki kiment ausztráliába
olyan ez a szoba mint ahol gyilkoltak
szálló itt lenn szálló volt B É K E
de akkor még nem tudtam hogy a háború alatt
itt kínozták az embereket
fölfeszítették őket ide a gerendákra
látod valójában ez mind kereszt
krakedlím nincs
de azt hiszem egy csöpp pálinka még maradt

erős várj hátba váglak
 jaj ilyen könnyen lerepül a fejed
 azonnal visszateszem csak becsukom az ablakot
 ez
 ez a macskám homokja homokozója
 ha unatkozom ebből szórok öntögetek a résekbe lyukakba
 fogalmam sincs hová folyik
 biztosan a malmokból is sok-sok liszt szivárogo el így
 senki-sem-sejti-hová
 ugye éppen olyan rajzot mutatnak mintha táncoltak volna
 pedig nem
 az a kövér barátóm nem járt tánciskolába
 te szeretsz táncolni
 így mindig csak a lyukak közé
 így szépen
 tényleg milyen könnyű vagy
 ne ne a lyukakra nem szabad
 ezek az aprók meg itt nézd az én nyomaim
 felteszem az ablakra a lepedőt
 nem szeretem ha a hold néz
 egyszer szeszesen jöttem haza
 leitatott a mérnök úr
 és táncoltam hajnalig mert ha olyankor lefekszem
 hányok
 valójában már több a lyuk mint a padló
 fogalmam sincs hová folyik
 elfolynak mind a gerendák is
 most lesz két hete hogy itthagytam
 hazajöttem a cukrászdából és azonnal láttam nem nyúlt a tejéhez
 nem nyúlt a szardíniájához
 és a homok is teljesen száraz volt
 beleültem ide a homokjába és sírtam egész nap
 így most az én homokozóm lett
 igen állandóan hordom fel a retikülömben a homokot
 nézd most is tele van
 tele a zsebeim is
 végül már majd egy nagy-nagy homokozó lesz az egész padlás
 a B É K E
 a házigazdám amikor meglátta ezt a sok homokot
 azt kérdezte tán petrezselymet akarok tartani benne
 és akkor hirtelen eszembe jutott hogy a háború alatt
 az óvodában
 egy petrezselymes verembe bújtunk mindig
 a csillogó kis angol repülőgépek elől

találd ki hogy hívták
nem cirnos nem nem cilike ó dehogyis cézár
izé
izéke
igen olyan borzas kis semmiség volt
pontosan olyan izé
meg ecet most már tényleg olthatunk bele meszet
aztán egy kicsit kivakaródzott nálam
de azért továbbra is olyan kis ázott izéke maradt szegénykém
ezek az ő szardíniái felnyitok neked egyet
nincs szerencsém a macskákkal
az előző lakásomban levágtam a fejét az egyiknek a szekrényajtóval
kesztyűt kellene hordanom
állandóan ilyen főttek céklakacsójú mondja a házigazdám
félek egyszer lepotyognak a körmeim
és akkor még jobban fog fájni minden
tán valami allergia
tudod csak azért nem merek sírni mert akkor még nyirkosabb lenne
[minden]

ide ülök én is
várj vessük le a zakódat
atya úr isten ez a zakó nélküled is egészen jól meglenne
tedd ide
jó de fordulj el egy pillanatra
én is éppen így itt szoktam simogatni magamat
nem baj ha én is kibontalak egy kicsit
már évek óta nem találkoztam emberrel aki ilyen szép nagy
masnira köti a gatyamadzagját
milyen sütős
vagy én vagyok hideg
a mérnök úr egyszer azt mondta kisasszony az ön lyuka
akár egy jéggyűrű és én úgy értettem jéggyűrű
nem nem szakad le van alatta egy láda
még sosem néztem meg mi van benne
te kis krakedli nem kókler krakedli *krachedli*
gyorsabban hogy fölmelegedjünk
szereted nézni
akkor nyomd lejjebb a párnát
juj a hajamra könnyököltél
hullik különben is hullik
füledbe dughatom a kisujjamat
én olyan vagyok belülről amilyennek gondoltál
ne most már ne nézd látod csorog ki belőlem
kár hogy ma éppen nem dolgozik a gázfürdő

igen így hívjuk gázfüldő
 fáj egy kicsit
 eléred kössz azt a rongyikát is légy szíves
 ne hagyjuk abba mert megfázunk
 lejjebb még lejjebb a szemölcsnél
 gyere lemegyünk a homokba
 a szű színezi el így a szű lisztje
 megőrültél görögtaicska mi az hogy görögtaicska
 jaj semmi csak egy szálla
 nem nem a padlóból
 ebben a padlóban már nincs egyetlenegy szálla sem
 az izéke utolsó halszállkája
 öntsd ide meg ide meg ide
 ha a homokban üldögélek hengegek úgy tűnik nyár van
 érzed a petrezselymet
 temess be egészen
 hunyd be a szemedet majd most én
 te is szeretsz homokozni
 homokvárat építeni
 a mérnök úr sosem akar lejönni velem ide a homokba
 a házigazda se
 azt mondja az izéke illemhelye kaktusszal teli
 kaktusszal teli sivatag
 ezeket a formákat tegnap loptam a napközi homokozójából
 egy nagy szemű kisfiú észrevett és követni kezdett
 nem tudtam mitévő legyek
 visszaadjam eldobjam
 félttem ha feljön ide utánam nyakát töri
 megőrli ez a keresztrengeteg
 édesanyám éppen ilyen formákkal szaggatta a guráblit
 ugye valóban petrezselyemillata van
 betemetlek egészen
 mintha csak üres lennél belülről
 jó nem szórok többet mert még elnehezülsz és bezupáltatnak
 várj kizárlak
 milyen furcsa kis bajszod van
 az az utca jut eszembe kislánykoromból
 amelyben minden férfinak egyforma bajsza volt
 olyan hitlerbajsza
 a háború után persze mind dús bajuszt növesztett
 olyan partfisformájút mint a marx fivéreké
 mint amilyen azé a himlőhelyes sztáliné volt
 az a luc ott lenn kiégett
 oda járnak pisálni abból a kocsmából a holdvilágban

igen szálló nem béka B É K E
az előző szobából meg az ecetgyár kéménye látszott
csak a kéménye és semmi más
kezdetben olyan félelmetesen meredt az égbe
de aztán megszoktam megszerettem
éjszaka egy csöpp kis égő világított rajta mint a karácsonyfán
tudod a repülők miatt
egyszer képzel rászállt egy golya
szentül meg voltam győződve terhes maradok
terhes attól a nagy kormos kéménytől
mindig ecetillat enyhe ecetillat terjengett
azt mondta a barátnőm az amelyik kiment ausztráliába
én is készültem de az utolsó pillanatban megdöntöttem
nem tudnám én már megszokni a kengurukat
azt mondta hogy nálam mintha állandóan uborkát savanyítanak
tudod tavasszal azért szebb itt
megtelik a szobám nyárpehellyel
olyankor tényleg liszté lesz a homok
olyankor angórává lett szegény kis izékém is
várj ne menj
ne menj még
szeretnék adni neked valamit
de mit is mit is adjak az én kis krakelidimnek
ezt nem
ezt azért tartom itt mert olyan olívd
szekrényfogantyú lehetett
igen valamikor volt itt egy szekrény is
kislánykoromban csellózni szerettem volna
de édesanyám nem is tudta mi az hogy cselló
igaz én se nagyon
egy szép málna- ribizke- vagy citromszín fadoboz
amit ölelgetni kell magyaráztam neki
nincs csótány hangyák is csak tavasszal
egyszer képzel főzni akartam
de nem tudtam elvágni a csirke nyakát
várj
csak ez az egy késem van nem adhatom
látod még a mennyezetet is összevéztem
kidobtam az ablakon és az a hülye kislány elszaladt vele
beszaladt az áruházba aztán meg be a templomba a misére
mind összevézte a mosóporokat
meg a papokat
ez egy levél ezt sem adhatom
nem nem nekem írták

valakinek aki előttem lakott itt
 én még sosem kaptam levelet
 ezt szoktam néha hangosan olvasgatni
 teát azt tudok csinálni csak nincs szűrőm meg cukrom sincs
 már egészen úgy tűnik mintha tényleg nekem írták volna
 tedd ide a kezedet
 még sosem láttam ilyen gyűrűt
 hülzniből csináltattad
a kis bálintnak középfül-gyulladásra van
mikor indulsz nem lehet elolvasni hová
 melencibe vagy velencébe *a múltkor írtam neked egy lapot*
melyen tudattam veled hogy a tolnai lexikonok megérkeztek
 itt valami át van húzva *szépen süt a nap*
egy poszátát látok nagyanyáék bambuszán
 te ugye milyen színű a poszáta
 olyan barnásak azok is
 és olyan csésze alakú a fészük
 jé ne mondd csésze alakú
 istenem milyen szép lehet csésze alakú fészékben élni
 levéltetveket áttetsző pezsgószínű levéltetveket
 a poloskák is szépek ha tele vannak vérrrel
a gyuszi belekeveredett valami politikai ügybe
és most otthon ül és vacog és várja hogy jöjjenek érte
a pirike diétázik rázd ki többet már nem tudok írni
kifogytam csókollak
 mit gondolsz mi lett a kicsi fülével
 lehet megsüketült vagy egész életére nagyothall
 ám az is meglehet csellista lett belőle
 egyszer képzelj nekiveselkedtem hogy megírom a választ
 de csak nyalogattam a tintaceruzát
 és hát címem sem volt
 különös neki éppen ez volt a címe B É K E (*manzard*)
 abban a szekrényben volt egy kötet tolnai lexikon
 azt az egyet úgy látszik nem küldték el
 szép dolgokat olvastam benne a csőszívűekről kórszajúakról
 egyszer egy újságíró megkérdezte ki a kedvenc íróm
 és én azt mondtam a tolnai és a csőszívűekről kórszajúakról
 kezdtem neki mesélni de olyan furcsán nézett rám
 most neked adnám
 de elvitte a szekrényt meg a csillárt is
 szó nélkül bejött és leszerelte
 igen fel szokott járni és befekszik ide mellém
 ha felgyújtottam egyszerre nyár lett
 ennél a csupasz égőnél mindig tél van

ide tette a széket felállt rá és leszerelte
gondoltam ellököm és fejbe ütöm ezzel a hamutálcával
ez is még a BÉKÉ-ből maradt itt
de akkor eszembe jutott hogy a csirke nyakát sem tudtam elvágni
csak összevézreztem mindent
és nem vágtam fejbe
neked biztosan szép a kézírásod
megválaszolhatnánk együtt
kérdoznénk valamit a posztáról
megemlítenénk azt az ittmaradt tolnai-kötetet
a csőszívűekkel körszájúakkal
csak a véreseket mosom magam a többit beviszem a patyolatba
mit gondolsz milyen politikai ügybe keveredhetett a gyuszi
ne menj még
ne
pisálnod kell
nyugodtan pisilhatsz ide a homokba
tényleg szeretnék adni neked valamit
ni megvan
fogadd el ezt a nippet olyan érdekes
letört a füle és bele lehet látni a fejébe
ha egyszer sok pénzem lesz itt mindenütt nipp lesz
még az ágy alatt meg lenn a vakudvaron is
nipp nipp mellett a vakudvaron
és akkor az is olyan szép kivilágított lesz
mint a rezsó rózsaszín labirintusa
csak nipp mindenütt csak nipp
nézd mosolyog
csak a nipp tud így belülről is mosolyogni
ide dugom jó
mi az te ma már mástól is kaptál ajándékot
jé a hátulján sörétfoci van
mi van itt beljebb
akár a tűpárna
a miénk otthon vörös kalapposztóból volt
mi van itt még beljebb vatelin vatta
te benned is dolgozik a szű
kislánykoromban volt egy kartonfejű
csúnyácska rongybabám korcsika
imádtam a korcsikát mert olyan isteni puha volt
a másik utcából is eljöttek hozzám a kislányok kisfiúk
hogy megdögönyözzék korcsika puha testét
egyszer aztán egy szög felszakította
és korpa folyt ki korcsikából korpa

élő zsizsikes korpa
 kihúdom a rezsót mert még így felejtjük
 nem szereted a zsírszagot
 jézuskám ezen is felszaladt a szem
 szeretnék egyszer elmenni veled a gázfürdőbe
 ha kibontom azt a sahtot zenét hallok
 lenn valakinek szép nagy rádiója lehet
 olyan amelyikben minden állomás benne van
 nincs kizárva abba szivárog le a homok
 de az is meglehet abból a rádióból is szivárog valami
 egyszer majd én is veszek egy kis táskarádiót
 a nylonon (most lengyel piacnak hívják)
 mindegy hogy milyen lesz engemet nem az állomások érdekelnek
 inkább az a két állomás közötti duruzsolás
 zöld pislogás
 igen az a fontos hogy duruzsoljon
 doromboljon nekem mint az izéke
 hogy éjszakánként ne halljam ezt a padlást
 ezt a sivatagot ezekkel a kereszttekkel
 ne halljam hogyan kapja el a macska az egeret
 nem az izéke nem szerette az egereket se a patkányokat
 csak engemet szeretett itt aludt mindig velem melegített
 aztán amikor csatangolni kezdett elvittem egy öreg bácsilhoz
 beledugta a fejét a csizmába és a bicskájával kimiskárolta
 anyám egyszer még fiatalon felakasztotta magát
 de leszakadt
 olyan volt aztán a nyaka egész életében mint a balkáni gerléké
 apámat lelőtték
 azt hiszem tévedésből
 ne menj még
 jó akkor nem mesélek ilyeneket
 mesélj te a poszátáról
 nézd ezt az angyalt
 egy nénike imakönyvéből hullott ki
 és én felkaptam hazaszaladtam vele
 napokig rettegettem hogy utánam jönnek és elviszik
 ha ő nem lenne meg hát a hülye kislány a nagy bakancsokban csizmákban
 néha szoktam ledobni neki harisnyát de mindig a fejére húzza
 meg hát ha ez a bezúzott fejű belül is mosolygó nipp nem lenne
 ne menj
 kérlek ne menj még
 én is menjek veled
 jaj amikor meg kell varnom a cipőm csattját
 nincs aszpirinom

pedig sokáig őriztem egy B A Y E R-t
 a retikülöm sarkában kékre festette a szemfesték
 kék lett a keresztje is

B

A

B A Y E R

E

R

aztán lassan elkopott olyan lett mint egy kékitógolyó
 várjál csak
 itt valahol a gerendákon láttam egy doboz kékitógolyót
 megvan nézd nézd
 kékitógolyókat gurítani sorba a lyukakba
 az én fájásomat tán már csak egy kékitógolyó tudná kigyógyítani
 egy olyan óriás kékitógolyó mint az ég
 nézlek most guríts te
 de igenis terajta a sor bravó most én most te
 egy idős hölgyre vártam
 ő szokott olvasni nekem a kávéból
 téged is előre megmutatott a kávé
 a zacc
 guríts ebbe
 a zacckirályfi mondta
 éppen így néztél ki nagy fülek bajuszka
 biztosan elbóbiskolt vagy tudta hogy ma fogunk találkozni
 tudta ma érkezik a zacckirályfi és nem akart zavarni
 sosem merek közel hajolni hozzá
 mint a gyémántok fehér hajában a tetűk
 hogy el tudja piszkolni az élet az embert
 szarral tapaszt kislányom
 mindjárt kész vagyok
 az élet szarral tapaszt forró szellentéssel púderez
 és előveszi a szelencéjét és csak púderozza
 púderozza nagy vörös orrát
 és beleköhög és száll a púder
 szellentéssel púderez
 egy kicsit prasnya ugye
 sosem tudtam elcsalni a gázfürdőbe
 naked adom a kékitőt is tedd a zsebedbe
 úgy nem jössz el többé hozzám
 valóban
 egy kisollót
 vagy egy teaszűrő tojást szeretnék
 mindig csak valami ilyesmit szerettem volna születésnapomra

kisollót teaszűrő tojást
 a hecsedlit a teát is meg a lekvárt is
 hozá
 a múzeumba
 a nagybátyám ismerte azt az embert aki levette a keresztet
 és feltette a csillagot
 majd megint fel kell mennie neki
 mert befészkeltek a nagy üvegszobába a csókák
 azt mondja ki kell ganézni
 de én még sosem voltam múzeumban
 mit mondasz
 mammut hogyhogy mammut
 menj már a fenébe
 ezzel a kis bajszoddal nagy váltóméseiddel
 azért utaztál ide
 a mammutcsont miatt
 mi vagy te kutya hogy csont után szaglászol
 nem nem értelek
 mammut
 ka na ka na
 vigyázz elotom le ne zuhanj
 ka na ka na fa ka na la la la
 várj na majd beléd karolok
 na ka na
 mammut
 azért utaztál ide hogy megnézd a mammut agyaráát
 a múzeumban
 ka na ka na hopp
 nem tényleg nem értem
 a szülővárosban talált mammutgyár itt van ebben a múzeumban
 hogy a fenébe került ide
 szóval a mammut miatt jöttél
 és közben felszedtél engemet a cukiban és lefeküdtél velem
 mammuttemető
 jézuskám mit beszélsz
 az agyaráát el akarod lopni
 a mammut agyaráát ebben a hosszúkás sportzsákban el akarod lopni
 és visszahelyezni oda szülővárosod mammuttemetőjébe
 ka na ka na hopp fa ka na la la
 te akkor már inkább menjünk az állatkertbe
 szeretek a majmok ketrece előtt
 ha szép idő van mindig kivillamosozok az állatkertbe
 de néha akkor is ha nagyon csúnya az idő
 az oroszlán meg a tigris fölmelegít

hogy megörülnének a majmok sörétfocis tükrödnek
 nekem nincs tükröm
 meg kedvelem az arapapagájt is
 ka na ka na fa ka na fa
 mammut az ott nincs
 elefánt sincs
 ka na na fa hopp la la
 mammut
 hopp
 hopp
 még én fogom itt kitorni a nyakamat ha ilyeneket beszélsz
 belecsúsztatod ebbe a hosszúkás zsákba amíg én
 mit én mit én
 fa ka na la
 miibe akarsz te engemet belekeverni
 amíg én szórakoztatom a teremőrt
 egy hatvanéves férfi a teremőr
 istenem de mit csináljak én veled
 mit szoktak egy teremőrral csinálni
 egy félkarú hatvanéves férfi mindig megerőszakol a gázfürdőben
 hopp la la fa ka na la hopp hopp
 mindig elhatározom belefojtom a forró vízbe
 de aztán nem fojtom bele és megerőszakol a nedves lepedők alatt
 ka na ka na fa ka na la
 a kőbaltákról faggassam
 miért éppen a kőbaltákról
 mert a kőbalták vitrinétől nem látni oda a mammutagyarhoz
 bemegyünk és én szépen lemaradok elvonom a figyelmemtől
 ott a nagy masztodon-pannóval szemben
 hopp vigyázz
 fa fa ka na la
 nem szokott ennyire recsegnie
 már egymást fúrja a szűz
 tán be kellene festenem
 az egyik fokat fehérre a másikat fekete
 sosem nyikorgott így
 la la la fa ka na la hopp
 a hetvenhetedik akárha papírból lenne
 vigyázz jaj
 jaj mondtam hogy vigyázz
 lezuhant istenem hát ő is
 ő is agyonütötte magát a kis krakeldi
 mind szétszóródott a kékítőgolyó
 szétfúzódtott a nipp a sörétfocis tükröcske is

béka poraira
 a mammut miatt utazott ide és lefeküdt velem
 mammutemető
 ka na ka na nem nem értem fa
 ki volt ez a fiú
 semmit sem tudok róla
 rendületlenül nyakalta a krakedlit
 valóban olyan volt mint egy krédli
 ka ka ka
 és máris itt a krach
 jobb lett volna ha azzal a krokodiltáskás spinővel megy el
 ka ka ka na la hopp hopp hol vagyok
 még majd eltévedek nem találok vissza
 ka na la
 fel kell kapaszkodnom egy kicsit a gerendákra
 össze kell kalácsolódnom
 így fejjel lefelé
 lógva
 jobban tájékozodom
 jobban szeretem ezeket a bársonyrongyikákat
 ezeket a tűfogú radarokat
 mint azokat a mamlasz mammutokat
 a zaccból bukkant elő
 és azt mondta a poszátának csészeforma fészke van
 abból lépett ki furcsa kis bajszával kalodontillatával
 bakancsaival válltöméseivel zöld zsákjával
 a mammut agyara miatt
 ha egyszer majd tényleg megírom a választ
 azt is beleírom abba a levélbe hogy én meg
 valami masztondon-ügybe keveredtem
 mit is kezdenék egy mammutagyarral
 azt mondta olyan mint egy óriás krumplicsira
 nem kisebb az ecetgyár kéményénél
 lehet tőle tán teherben maradnék
 csak egy kisollót vagy egy teaszűrő tojást szeretnék
 azt mondta már kétszer megnézte leningrádban
 a jégbe fagyott mammutot
 lenint nem azt mondta kaucsukból van
 szibéria mélyhűtő mindent megóv a romlástól
 a szánhúzó kutyák is ettek szép vörös húsból
 azt mondta egyszer majd mi is elmegyünk szibériába
 viszek egy szál virágot
 valaki kiszámította a mammut egyetlen szellentésével
 órákon keresztül üzembe lehetne tartani egy gáztűzhelyet

akkor én is kilkapcsolhatnám örökre a rezsómat
a császármammut agyara keresztezte egymást
visszafordult és átütve önnön homlokcsontját
főtt karfiolként szúrta föl az agy labdáját
szépen beszélt csak nem engedtem szóhoz jutni szegényt
ha látna a barátóm az aki kiment ausztráliába
ott csak kenguru van
ha én is kimentem volna
most nekem is lenne egy puha erszényű kis kengurum
és nem kellene a mammuttal bajlódnom
hová lett a kőbalta nyele
azt mondta gyerekkorában neki is volt egy kőbaltája
de játszott vele az iskolában és elvette tőle a tanítója
és azt is elhozták ide a múzeumba
a mammutdög erős szaga vezette a kutatókat
akár egy roppant őrszi fenyves rőt szőrhegy
alul pihe az ott a vállán zsírpúp
alig érem át a lábát
alig tudok rákalácsolódn
rákalácsolódn a mammutra
jaj a kézbesítő
istenem a harisnyámra
a rózsaszín harisnyámra akasztotta fel magát
vasárnap még csónakázni hívott
most meg felakasztotta magát ide a füstölőbe
jaj még meleg
én sikítottam
még jó hogy ennyi homokot idehordtam
szeme akár a tó
csónakázhattam volna rajta a kézbesítővel
roppant agyarával fölszántotta a havat
fontos szerepet játszott a síkvidéki ember életében
az őember megszéldíthette volna
szántogathatott volna vele
szépen nyugodtan felszánthatta volna az egész földet
élni itt egy mammuttal mint az izékével
ez a kis ember újra mindent alapozni
mammuttemető éppen itt
jaj ismét én sikítottam
az izékét kerestem
tán éppen a mammut túrta ki innen
vállalkozását mindig bölcsen hajtotta végre
ismerte a maga fenségét
monumentális volt

élete szép
 ez a kis emberke a zacckirályfi
 újra akarta csinálni az alapítást
 mi az mit kell újra alapítani mindent mondta
 íme temetővé lett az izéke homokja
 mammuttemetővé
 jaj
 egy szál virágot hoztam
 még a B É K É-ből maradhatott itt ebben a repedt vázában
 a langyos folyó homokos partjából óriás csontok hullottak iki
 kőbalták
 azokkal játszottunk
 meztelen testünkhöz öleltük a sima agyarakat nagy recés fogukat
 a lábszárcsontokkal gukkeresztünk trombitáltunk
 medencecsontjában mint bölcsőben ringatóztunk
 megéreztük az állat melegségét
 amikor vacogva virágozni kezdett a folyó
 mindig pontosan megéreztük hogy e csontok velőcsatornáiban
 sosem is folydogált félelem
 ezek az órmótlan csontok az ártatlanság csatornáit
 az ártatlanság rőt fenyvesekkel borított hatalmas hegyei
 a szem tiszta kék tavával
 amelyen vasárnaponként csónakázhattunk volna a kézbesítővel
 a sintérektől sokszor életünket is kockáztatva sikerült
 megóvni az óriás aranycsontokat
 de a múzeumtól nem
 kőbaltáinkat is mind összeszedték
 miféle folyó lehetett az vacogva virágzott
 lenn a zöld iszapban meg
 mint imádkozó gyöngyháztenyerek közé szorított csöpp pinák
 kagylók firkáltak
 jegyezték a lényeket
 ezek itt az én csontjaim
 jaj
 ezek meg az ő csontjai a zacckirályfié
 vagy csak az izéke halszálkái

két keresztbe tett halszállka
 alul a macskaszar pecsétjével
 alapítás-e

alapítás-e

béka porainkra
 béka

SZERKESZTŐI KOMMENTÁR

(*Aki beszél és akihez szólnak*) Tolnai Ottó új drámai szövegében „felboncolta” a monodrámát. A drámát mondó hősnő a Bayer-aszpirin után, de még mindig a Bayer keresztiére feszítve, beszélgetőtársat választott magának, mindenféle kacattal töltött bábút. (Akár élő színész is lehet, mondja Tolnai az utasításban.) A bábu nem válaszol a majdnem prostituált hősnő szövegére, de mindig vele van, nem kételkedik a szavaiban, nem kérdez és nem igazol semmit, de mindig jelen van, és jelenléte az elhangzó szöveg háttere. Látszólag passzív háttér, valójában azonban nagyon is aktív. „Benne van” a monodráma szövegében: bár nem válaszol, a hozzá szóló szavak nyilván másimlyenek, mint amilyenek a bábu jelenléte nélkül lennének. Irányítja hát a bábu a monodrámát mondó hősnő szövegét, szavait, és ezzel mintha „felrepedne” a monodráma műfaja. E repedés nyomán boncolja fel Tolnai a monodrámát.

A bábu (látruk, akár élő színész is alakíthatja!) jelenléte beszédhelyzetet teremt, vagy még pontosabban, a párbeszéd helyzetét teremti meg a szövegben, és ezzel lényeges módon alakítja a monológot mint a monodráma alapvető közlésformáját. Mert a beszédhelyzetben *kettő* vannak. Van tehát (vagy lehetséges) a visszajelzés, a válasz. Hiszen a pusztán jelenlét is válasz. És a bábu jelenléte Tolnai Ottó monodrámájában annyira hangsúlyozott, hogy szinte átveszi a beszélő szerepét. A bábu lesz a monodráma hőse, bár nem szólal meg, nem is cselekszik szabadon, csak az történhet meg vele, amit a monodrámát mondó hősnő megtesz vele, csak oda juthat, el, ahova a beszélő magával viszi. Mégis ő lesz a hős. A maximálisan kiszolgáltatott, a tökéletesen elnémított és érzéstelenített hős. És ez egyáltalán nem a véletlen műve. A felboncolt monodráma maradéka a bábu-hős. A boncolás után a beszédet fejtette le a műfajról a szerző. Ami maradt, az valóban maradék, de nem hulladék. A néma és beletörődött ki-

szolgáltatottság a szöveg nélküli hős szerepe. De azt is jelzi, hogyan hatalmasodik el a némán tárgyyszerű a hangos beszéd kárára. S ahogyan növekszik a bábu mint drámahős, úgy válik egészen világossá, hogy a boncolás után felmutatható igazi monodráma a bábu néma jelenléte. Miért éppen ez a néma jelenlét a valódi monodráma?

Jellembrázolás, mondják szinte kórusban a regényírók, majdhogynem elképzelhetetlen *belső monológ* nélkül. És a drámában is a monológnak a dialógushoz mérhetően fontos szerep jut. Egyszerűen azért, mert az önmagának (és magában) beszélő hős jellege az elhangzott szó útján a legközvetlenebbül mutatkozik meg. És mindig egy kicsit a téboly határán. Mert aki magában és hangosan beszél, négy fal között egyedül szavakat mormol, az mindig kikökökkent a normálisnak mondott kerékvágásból, mégpedig rendre a téboly felé zökkent ki. A monodrámák hősei tehát mind ilyen „kizökökkent” jellemek lennének? Rámondható ez a Bayer színésznőjére, de rámondható az Izéke majdnem prostituált, ázott csirke hősnőjére is. S Tolnai — éppen azért, mert a tébolytól akarja felmenteni a monodrámát — a beszélő hős mellé felépíti a néma jelenlétet mint hőst, ezáltal egy kiszolgáltatott bábu alakjában. És eközben milyen szerep marad a beszélőre? A monodráma boncolásának másik maradéka, hogy Tolnai komolyan veszi a monológ (és a belső monológ) jellegét. Mert mit jelent a monológhoz rendelt megkülönböztető jegy, a belső? A „néma” beszéd egy sajátos, lejegyzett változatát talán? Ha így van, s efelől már elgondolkodott a tudomány, akkor nem is annyira „belső” ez a „néma” beszéd, hiszen „kifelé” irányul, ez esetben a bábu felé, s mint minden ilyen beszéd, a válaszára is számít, még ha egy bábu válaszára, akkor is. Ha válasza számít, akkor viszont aligha őrizheti meg egészében „belső” jellegét, „némaságát”. A monológnak és a belső monológnak ezt a paradoxonát játsszátja meg Tolnai

a beszélő hőssel és néma társával, a bábuval. Mégpedig úgy, hogy az egész monodrámát rájátssza a báburra. Mert végül is a néma bábu „mondhatja” csak el a legigazibb „belső” monológot. Hogy ezt a lépést sem a monodráma, sem a monológ nem teheti meg, mert eltűnne, mint a padlás üregeibe csurgatott homok vagy a malomból elszivárgó liszt — egészen más lapra tartozik. Az irodalmi beszéd lehetetlent és kimondhatatlant ostromló természetéhez.

Eljátszható-e az Izéke? Mindenképpen *elmondható*, sőt jól mondható, hiszen Tolnai ügyesen és ravaszul for-

málta meg a szöveget. De a játék a bábu felkészültségén és ügyességén múlik. Azon, hogy a bábu élettelenül és némán, kiszolgáltatottan és üresen valóban át tudja-e venni a monodráma maradványait, hogy azok valóban ne legyenek felesleges hulladékok. Vagy csak az olvasás készlet erre a feltételezésre? A játéknak bizonyosan más iránya is lehetséges. De — egyelőre úgy látszik — ez az irány a monodráma ilyen értelmezése felé mutat.

Ha tévesen, akkor is.

B. J.

VIRÁGOS KATONA

(Részlet)

GION NÁNDOR

1.

(Krebsék érkezése. Stefan, Katharina, a két lány: Rézi és Kati, és a két fiú: Stefi és Péter kordén tolják a holmijukat. A kocsmá előtt férfiak állodogálnak, köztük Török Ádám is. Gilike, a kanász a Kálvária lépcsőjén ül, az ujjaival játszik, Gallai lassan jön le a Kálváriáról. A kocsmából magyar zene hallatszik. Simon Károly kiválik a férfiak közül, Stefan elé áll.)

SIMON Te sváb vagy?

STEFAN Engedjen bennünket . . .

SIMON Nem lehetsz magyar ember, mert nincs bajuszod. Még szerb sem vagy. Biztosan sváb vagy.

STEFAN Kérem, menjen félre az útból.

SIMON *(félreáll)* Ha nem vagy sváb, miért nincs bajuszod?

STEFAN *(továbbmegy)* Német vagytok!

(Tolják a kocsit, de Török Ádám Rézi elé áll, nem engedi továbbmenni.)

GILIKE *(Török Ádámbiz megy)* Kérlek, menj félre az útból.

(Török Ádám visszalöki Gilikét a lépcsőre. Török Ádám és Rézi lépkednek egymás előtt, mintha táncolnának, azután Rézi elmosolyodik, és tényleg táncolni kezdenek a kocsmái zenére. Gallai odaér, ő is közéjük áll, hármashban táncolnak. Stefan odarohan, és berántja Rézit a malomba.)

2.

TÖRÖK ÁDÁM Nyavalyás svábok. *(Gallaihoz)* Te meg nyavalyás tuki vagy, mi? Hogy hívnak?

GALLAI Rojtos Gallai István,

TÖRÖK ÁDÁM Miért Rojtos?
 GALLAI Mert az öregapám még pásztor volt, és cifra szűrben járt.
 TÖRÖK ÁDÁM Vagy rongyosban.
 GALLAI Te meg Csozogó Török Ádám vagy, igaz? Miért Csozogó?
 TÖRÖK ÁDÁM Azért, mert az én öregapám sánta volt. De én nem vagyok sánta, és nem vagyok Csozogó.
 GALLAI Múltkor a Kálváriáról láttam...
 TÖRÖK ÁDÁM Mit csinálsz te folyton a Kálvárián?
 GALLAI Leginkább a Virágos Katonát nézegetem.
 TÖRÖK ÁDÁM Virágos Katonát?
 GALLAI Képeken lehet látni. A stációkon. Krisztust korbácsolja.
 TÖRÖK ÁDÁM Nem valami érdekes. Mármint a képeket bámulni.
 GALLAI Figyelem az embereket is. Ahogy rohannak a földekre, meg gürcölnek. Gilikét is sokszor elnézegetem, ahogy őrzi a disznókat, meg amikor az ujjaival játszik. Kis szerencsétlen, és még te is félretaszítottad.
 TÖRÖK ÁDÁM Nem lett semmi baja. A Kálváriáról a házakba be lehet látni?
 GALLAI Persze.
 TÖRÖK ÁDÁM A Tükben sok a gazdag ember, igaz?
 GALLAI Nem túl sok. Van ott jó néhány gazdag paraszt, a többségük azonban szegény, sokkal szegényebb, mint ahogy mutatják.
 TÖRÖK ÁDÁM De vannak gazdagok is. És te a Kálváriáról belátsz a házukba.
 GALLAI Akiknek én belátok a házukba, azok közül leggazdagabb az Istenes Bibic Mihály.
 TÖRÖK ÁDÁM Komolyan kérdeztelek.
 GALLAI Komolyan mondom. Rengeteget összelopkod. Éjszaka járja a földeket, nagy dicsértesséket belekösön a sötétbe, ha senki sem válaszol, megpakolja a szekérét. Minden pénteken kihordja a piacra, és eladja azt, amit összelopkodott.
 TÖRÖK ÁDÁM A Bibic Mihály. Az istenes tolvaj... Ki gondolta volna.
 GALLAI Rongyosan jár, de egy napon nagyon meg fognak lepődni a tukiak. Egy szép napon, amikor Istenes Bibic Mihály kinyitja a buk-száját.
 TÖRÖK ÁDÁM Egyszer elmegyek veled a Kálváriára. Megnézem magamnak Istenes Bibic Mihályt.

3.

(A Krebs család rendezkedik a malomban.)

STEFAN Nem tudtam, hogy magyarok is laknak errefelé. Nem szeretem őket. Sohasem szerettem őket.

KATHARINA A gazda azt mondta, hogy ide leginkább a szerbek járnak öröltetni.

STEFAN Remélem is. A szerbek akármilyen nagypofájúak, az ember jobban tudja hányadán áll velük. Egyébként egész jó kis malom ez.

KATHARINA Egyszerű szárazmalom.

STEFAN Jó szárazmalom. Jó forgalmú. Itt, ha dolgozunk, meggazdagodunk.

KATHARINA Eddig sem gazdagodtunk meg. És nekem már megint remegnek a kezeim.

STEFAN Majd Rézi segít nekem. Ő erős lány. És Kati is dolgozhat már.

KATHARINA Kati beteges.

STEFAN Dehogy beteges. Csak nyafog állandóan. És majd a fiúk is felnőnek.

KATHARINA Ha egy rendes vízimalomban kaptunk volna munkát...

STEFAN Itt is meg fogunk gazdagodni, majd meglátod.

(Stefan és Rézi forgatni kezdik a malomkerekeket)

4.

(Stefan és Rézi forgatják a malomkerekeket, Gilike távolabbról figyeli őket. Török Ádám a Kálvárián áll, Gallai megy felfelé.)

TÖRÖK ÁDÁM Éppen az előbb jött haza az Istenes Bibic. Azt hiszem, krumplit hozott a földekről.

GALLAI Hogy kerülsz ide?

TÖRÖK ÁDÁM Megígértem, hogy eljövök egyszer. Nem emlékszel?

GALLAI Gyere, megmutatom a Virágos Katonát.

(Az egyik oszlophoz mennek.)

TÖRÖK ÁDÁM Mi ebben az érdekes?

GALLAI Látsz valami furcsát ezen a katonán?

TÖRÖK ÁDÁM Virág van a mellén. Nagy sárga virág. És nagyon ügyetlenül fogja azt a korbácsot.

GALLAI Mindent rosszul csinál. A többiek körülötte értik a munkájukat, de ő mindent rosszul csinál. Nem illik bele a képbe.

TÖRÖK ÁDÁM Biztosan a virág miatt.

GALLAI Nem. Figyeld meg az arcát.

TÖRÖK ÁDÁM Éppen olyan ronda szakállas pofa, mint a többi.

GALLAI Boldog.

TÖRÖK ÁDÁM Mi?

GALLAI A Virágos Katona boldog. A többiek pedig boldogtalanok.

Valamennyien szenvednek körülötte. Szenved a Megváltó, a farizeus, aki leköpi a Megváltót, az is szenved, és szenved az egész bábász népség. A Virágos Katona azonban boldog. Hogy lehet valaki boldog, amikor a Megváltót korbácsolja?

TÖRÖK ÁDÁM Ha egyáltalán boldog.

GALLAI Boldog, egész biztosan. Látszik az arcán. Nagyon jó volna tudni, hogyan csinálja. Ha megfejténém a titkát...

TÖRÖK ÁDÁM És te ezért tökörészel itt mindennap?

GALLAI Egyszer meg fogom fejtetni a titkát.

TÖRÖK ÁDÁM És akkor majd te is boldog leszel, mi? Hát én majd megmondom, hogy miért boldog a Virágos Katonád. Azért, mert bizonyára van otthon egy rakás pénze. És még egy rakás pénzt fog kapni, amiért Krisztust korbácsolja.

GALLAI Nem a pénz miatt boldog.

TÖRÖK ÁDÁM Nem a fenét. Volna nekem otthon egy rakás pénzem, majd meglátnád, hogy milyen boldog lennék. No, menjünk innen. Szerezzünk inkább egy rakás pénzt.

GALLAI Honnan?

TÖRÖK ÁDÁM Istenes Bibic Mihálytól. Ki fogjuk rabolni.

GALLAI Micsoda?

TÖRÖK ÁDÁM Elszedjük az istenes tolvaj pénzét. Először megfigyeljük innen a házát, aztán, ha elmegy hazulról, elszedjük a pénzét. Te mondtad, hogy rengeteg pénze van.

GALLAI Én nem fogok lopni senkitől. És itt te sem fogsz lopni.

TÖRÖK ÁDÁM Mondd, miből élsz te?

GALLAI Citerázom. Játsszom a házibálokon.

TÖRÖK ÁDÁM Mint egy cigány. Mint a Bogár cigány.

GALLAI De legalább nem lopok senkitől.

TÖRÖK ÁDÁM Az Istenes Bibic mindenkitől lop.

GALLAI Az engem nem érdekel.

TÖRÖK ÁDÁM Engem érdekel. Főleg a pénze. Azt hiszem, legjobb lesz, ha egy pénteken raboljuk ki, amikor elmegy a piacra. Én majd elmegyek a házába és körülnézek, te pedig innen a Kálváriáról figyelsz...

GALLAI Nem.

TÖRÖK ÁDÁM Akkor egyen meg a fene. Majd hívok valakit a Zöld utcából, aki segít nekem.

GALLAI Ne csődítsd a nyakamra a Zöld utcai rablókat.

TÖRÖK ÁDÁM Tudod, hogy mit eszem én tavasz óta? Kárászokat. Sült kárászokat. Semmi mást jóformán. Két bátyám Brazíliába készül kivándorolni. Nekik kuporgatunk minden garast útiköltségre. Ki fogom rabolni Bibic Mihályt, ha segítesz, ha nem.

GALLAI Rendben van. Majd figyelek innen a Kálváriáról, de ha elkapnak, én semmit sem tudok, nem is ismerlek,

TÖRÖK ÁDÁM Ez a beszéd. Nem lesz itt semmi baj. A pénzt elosztjuk.

GALLAI Nekem nem kell abból a pénzből.

TÖRÖK ÁDÁM Így még jobb. Sokkal jobb. Mondd, vannak az Isteneknek gyerekei?

GALLAI Úgy tudom, hogy vannak.

TÖRÖK ÁDÁM Egész nap nem látni őket.

GALLAI Érdekes, én sem láttam még őket, pedig úgy tudom, hogy vannak gyerekei.

5.

(Stefan még az előző jelenet közben kedvetlenül kijött a malomból, leült inni a kocsmá elé. Rézi egyedül forgatja a kereket, Gilike kicsit közelebb jön, játszik az ujjáival.)

RÉZI Segíthetnél nekem, úgy sincs semmi dolgod. *(Gilike nem hallja, játszik az ujjáival, Rézi odamegy hozzá.)* Mi a fenét csinálsz? Nem halod, hogy hívtalak? Gyere, segíts nekem forgatni a kereket.

GILIKE A disznók...

RÉZI Nem mennek azok sehova. Néha majd kinézel rájuk

GILIKE Jól van... *(Ülve marad.)*

RÉZI Mit csinálsz te folyton az ujjáiddal? *(Gilike hallgat.)* Süket vagy?

GILIKE Nem vagyok süket.

RÉZI Mit csinálsz az ujjáiddal?

GILIKE Megmutassam?

RÉZI Mutasd.

GILIKE *(leül a földre, ott a szélmalom előtt, felemeli a jobb kezét, és sorra rámutat az ujjaira)* Ő az öreg, ő a Futár, ő az Erdei Ember, ő a Kopasz Halász és ő a Gilike. *(Aztán kiegyenesíti a hüvelykujját és a kisujját, a másik három ujját meg behajlítja.)* Az Öreg semmit sem csinál, ő mindig csak mesél. *(Felemeli a bal kezét, az ujjai görbén előremerednek, mint a ragadozó madarak karmai, és vészjóslóan közelednek Gilike felé.)* Gilike félrehúzódot a nagy eperfa alá, egy tányér leves volt a kezében, csöndben evett, és vigyázott, hogy még a kanál se csörrenjen meg. De odajött a három Fullajtár, és azt mondták, hogy Gilike nem érdemli meg ezt a levest, aztán odajött egy béreslegény is, vallamennyien hangosan röhögtek, és apró göröngyöket dobáltak a tányérba. Gilike nagyon éhes volt, a tányér fölé hajolt, hogy ne hulljon bele a sok szemét, a kezeit is a leves fölé tartotta, de amazok tovább röhögtek, és egyre nagyobb göröngyöket dobáltak. És akkor az egyik Fullajtár egy nagy görönggyel beletalált a tányérba. *(A kisujj kétségbeesetten rángatózik, a bal kéz ujjai vidáman ugrálnak körülötte, közben pedig észrevétlenül kiegye-*

nesedik a jobb kéz mutatójára.) A nagy röhögésben senki sem vette észre, hogy a Futár elindult az erdő felé. Gyorsan futott, és amikor a fák közé ért, hangosan kiabálva hívta az Erdei Embert, az mindjárt tudta, hogy baj van, szó nélkül követte a Futárt. *(Kiegyenesedik a jobb kéz középső uja is, meglegyinti a bal kezét, a rosszindulatúan ugráló ujjak összecsucsklanak.)* A röhögésnek vége volt. Akiik eddig hangosan röhögtek, most ott feküdtek az Erdei Ember lábainál. Az Erdei Ember megkérdezte Gilikét, hogy mit csináljon velük. Gilike intett, hogy ne bántsa őket, és kérte, hogy kerítsék elő a Kopasz Halászt. *(Kiegyenesedik a jobb kéz gyűrűsujja is.)* Az Erdei Ember gyorsan előkerítette a Kopasz Halászt, az megjelent csónakjával, Gilike beült mellé a csónakba, a Kopasz Halász lassan evezett a folyón. A Futár és az Erdei ember sokáig intégetett nekik a partról... Nem ismerték ti Gilikét, Folyton csak röhögtek rajta, és egyáltalán nem ismerték.

RÉZI Hova viszi Gilikét a Kopasz Halász?

GILIKE Azt nem szabad elárulni.

RÉZI Miért?

GILIKE Senkinek sem szabad megtudnia.

RÉZI Rondák a körmeid. Miért nem vágod le őket?

GILIKE Ha akarok, elmegyek innen.

RÉZI Gyere, majd rendbeteszem a körmeidet. *(Bemennek a malomba, Rézi ollót vesz elő, elkezdi vagdosni a körmöt Gilike jobb kezéről.)* Egész nap ezt játszod?

GILIKE Gilikével mindig más történik.

RÉZI Sokat bántják.

GILIKE Sokat. De a Kopasz Halász végül mindig elviszi magával.

RÉZI Igaz, hogy apád még kiskorodban kirakott a partra egy csónakból, ő meg elevezett isten tudja hová?

GILIKE Megígérte, hogy visszajön értem.

KATI *(bejön)* Mit akar itt ez a kis kanász?

RÉZI Én hívtam be.

KATI Te mindig jól megválasztod a barátaidat.

RÉZI Dolgozni jöttél?

KATI Én nem bírom forgatni azt a...

RÉZI Akkor pucolj innen!

KATI Johann bácsi keresi apát. *(Kimegy.)*

JOHANN SCHANK *(bejön, körülnéz)* Megint a kocsmában van?

RÉZI Biztosan.

JOHANN SCHANK Gyorsan lelohadt a kedve.

RÉZI Rosszul megy a malom.

(Johann Schank elindul a kocsmá felé. Rézi és Gilike forgatni kezdik a kereket.)

6.

JOHANN SCHANK *(leül Stefan mellé)* Jártál már a devecseri dom-
bok között?

STEFAN Jártam.

JOHANN SCHANK Akkor láttad azokat a leomlott kis tégláégető
kemencéket.

STEFAN Láttam.

JOHANN SCHANK Évekig gyúrtam ott a rengeteg vályogot...

STEFAN Tudom.

JOHANN SCHANK ... szépen kupacba raktam őket, szalmát rak-
tam közéjük, az egészet körültapasztottam, aztán meggyújtottam a szal-
mát. Büdös, sárszagú füst jött ki onnan, azt lélegeztem éveken keresz-
tül. Minden nap füstös és koszos voltam. Nagyon nehéz és nagyon pisz-
kos munka volt, elhíhated.

STEFAN Elhiszem.

JOHANN SCHANK Sokáig tartott, de most...

STEFAN Most téglagyárad van.

JOHANN SCHANK Igen. Most téglagyáram van. Nézd meg azt is.

STEFAN Nekem nincs téglagyáram. Nekem van egy feleségem, aki-
nek megígértem, hogy gazdagok leszünk, és aki most naphosszat a ke-
zeit siratja. Ezenkívül van két lányom, akiket egy-két év múlva tisztes-
ségesen férjhez kell adni. És van két fiatal fiam. És valamennyien ott
ülnek az átkozott szárazmalomban.

JOHANN SCHANK Még jó, hogy néha eszedbe jutnak.

STEFAN Szégyellem magam előtűk. Nem tudom, hogyan történt: a
nyár elején egyszer csak szégyellni kezdtem magam, és el kellett szök-
nöm a malomból.

JOHANN SCHANK Én sohasem szöktem el a dombok közül a
kocsmába.

STEVAN Egyszer berúgtam, elmentem a Szívhez, és órák hosszat kó-
dorogtam a Gavanszki-féle vízimalom körül. Az öreg Lestárt, a mol-
nárt lestem, és azt kívántam, hogy bárcsak halna meg.

JOHANN SCHANK Sokan voltunk tégláégetők. Néha egymás keze-
ügyébe csempésztek a még meleg téglákat. Muszáj volt néha valamivel
szórakozni.

STEFAN Persze.

JOHANN SCHANK Elmehetünk a Gavanszkihoz. Tartozik nekem
egy kis pénzzel.

STEFAN Most nem vagyok részeg. Nem akarok senkit sem kitúrni
a helyéről.

JOHANN SCHANK Sokan dolgoztak ott a dombok között. Hozzám
hasznó szegény tégláégetők. Egyszer sikerült valamennyi pénzt össze-
kaparnom, és akkor elkezdtem helyben felvásárolni tőlük a téglákat.

Keveset fizettem nekik, de ők adták szívesen, örültek, hogy nem kell a szállítással meg az eladással bajlódniuk... És tavasszal majd ismét kimennek oda vályogot gyúrni és téglát égetni. A szerencsésebbek meg az én téglagyáramban kapnak munkát.

STEFAN Ha szívességet akartam volna kérni tőled...

JOHANN SCHANK Nem teszek szívességet. Legfeljebb kicsit tovább várok a pénzemre. Kevesen vagyunk mi németek erre felé. Vagyont kell szereznünk, ha fenn akarunk maradni. Támogassuk egymást.

STEFAN És az öreg Lestár?

JOHANN SCHANK És a kormos pofájú tégláégetők?

(Feláll, vállon veregeti Stefan. Elmegy. Lassan sötétedik.)

Két toprongyos férfi jelenik meg, a színpad közepén találkoznak, véres verekedésbe kezdenek, sodródnak a kocsmá felé, Stefan pedig rémülten menekül a malomba, ahol Rézi ismét egyedül forgatja a kereket, Katharina a kezét nézi.)

STEFAN El kell mennünk ezek közül a szörnyű és szegény emberek közül.

RÉZI Mi is szegények vagyunk.

KATHARINA Állandóan reszketnek a kezeim. Beteg vagyok, szeretnék meggyógyulni.

STEFAN *(segít Rézinek)* Elmegyünk innen. Hamarosan átmegyünk egy vízimalomba.

7.

TORÖK ADÁM *(a Kálvárián áll Galláival)* Elment a piacra. Jól nyisd ki a szemed. Gyorsan ki fogom rámolni a pénzét. *(Lemegy a Kálváriáról, eltűnik a bal oldali színpalak mögött. Kisvártatva felbukkan, öklendezik)*

GALLAI *(riadtan körülnéz, aztán lerohan Török Adámhoz)* Mi van?

TORÖK ADÁM Nincs pénz.

GALLAI Mi történt odabent?

TORÖK ADÁM Semmi. Három félmeztelen kisgyermek mászkál a földön. Zsineggel az ágyak lábához kötötték őket, de a szoba közepéig elmászhatnak. Ott egy lyukban hideg főtt kukorica van, azt eszik. Vinyognak, és már majdnem rőfögnek is, mint a malacok. Hát ennyire telik Istenes Bibic Mihálynak.

(A jelenetet bemutatni — ha megoldható.)

GALLAI *(bemeleg a házba, kisvártatva ő is öklendezve jön ki)* Szörnyen büdös van odabent.

TORÖK ADÁM És te azt hitted, hogy ezeknek sok pénzüik van. *(Elmegy.)*

8.

(Gallai lassan megy fel a Kálváriára, amikor észreveszi, hogy Rézi megjelent a lépcsőknél, Gallai visszafordul, jön le, Rézi fellép egy-két lépcsőfokot. Gilike távolabbról féltékenyen nézi őket.)

GALLAI Egyszer táncoltam veled az utcán.

RÉZI Emlékszem, amikor megérkeztünk. Régen volt. Akkor még azt hittük, hogy gazdagok leszünk.

GALLAI Ti nem lettetek gazdagok?

RÉZI Nem. És te sem leszel soha gazdag.

GALLAI Miért?

RÉZI Mert sohasem dolgozol. Állandóan a Kálvárián üldögélsz.

GALLAI Amennyi nekem kell, azt megkeresem a citerámmal.

RÉZI Tudsz citerázni?

GALLAI Tudok.

RÉZI Táncolni nem nagyon tudsz.

GALLAI Nem. Táncolni nem nagyon tudok.

RÉZI A Kálvárián is szoktál citerázni?

GALLAI A képeket nézegetem. Egy boldog katonát a képeken. A Virágos Katonát. Egyszer, ha feljössz, neked is megmutatom.

RÉZI Rengeteg dolgom van a malomban. De lehet, hogy egyszer fölmegeék a Kálvárára. *(Elmegy a malomba.)*

9.

(Tél van. Rézi forgatja a malomkereket. Gilike óvatosan belopakodik a malomba.)

RÉZI Elköltözünk innen. Amint elmúlik a szerb karácsony, mindjárt elköltözünk ebből az átok malomból.

GILIKE Hová?

RÉZI A Szívhez. A Gavanszki-féle vízimalomba. Apám nagyon boldog. Mindig vízimalomban szeretett volna dolgozni. Nagy mulatságot rendez majd, ha odaköltözünk. Meghívja a szenttamási németeket.

GILIKE Tavassza: majd arra legeltetem a disznókat.

RÉZI Az apám azt mondja, hogy most már biztosan gazdagok leszünk. Oda nagyon sokan járnak öröltetni.

GILIKE Nem szeretem a sok embert.

RÉZI Félsz tőlük?

GILIKE Nem szeretem őket.

RÉZI El kell mennünk innen. Nagyon rossz volt ebben az átok szárazmalomban. Alig vártuk már a szerb karácsonyt.

GILIKE Mikor van szerb karácsony?
 RÉZI Ma.
 GILIKE Már ma? Szerb karácsonykor ide mindig lovasok jönnek.
 RÉZI Lovasok? Miféle lovasok?
 GILIKE Szerbek. Náluk ez a szokás. Lóra ülnek, kijönnek ide, és rohangásznak a legelőn meg a malom körül.
 RÉZI Gondolod, hogy ma is kijönnek ide?
 GILIKE Biztosan kijönnek. Tavaly is itt rohangásztak.
 RÉZI Nagyon érdekes lesz. Szeretem a lovasokat. *(Indul kifelé a malomból. Először távolról, aztán egyre közelebből szerb zene hallatszik, majd lábdobogás, rikoltozás. Rézi boldogan integet a lovasoknak.)*
 GILIKE *(szomorúan áll Rézi mögött)* Nem szeretem, amikor ordítanak.
 RÉZI Nézd, milyen gyönyörűen vágatnak.

(Lassan elcsitul a zaj, a lovasok elvonultak.)

RÉZI Kár, hogy elmentek.
 GILIKE Jobb, hogy elmentek.
 RÉZI Te tudsz lovagolni?
 GILIKE Nem tudok.
 RÉZI Gondolhattam volna. *(Faképnél hagyja Gilikét.)*

10.

(Gallai és Török Adám futva érkezik a színpad közepére.)

TÖRÖK ADÁM Te is hallottad?
 GALLAI Az egész Tuk arról beszél.
 TÖRÖK ADÁM Szóval költöznek.
 GALLAI Megvette a Mengyiék házáat. És vett még tíz lánc földet.
 TÖRÖK ADÁM Menjünk föl.

(Felmennek a Kálváriára, Istenes Bibic Mihály házáat nézik. Odalent gyors kártyaparti kezdődik Váry János és vendégei között. A játszma a jelenet végéig tart.)

TÖRÖK ADÁM Az istenes gazember.
 GALLAI Tényleg költöznek.
 TÖRÖK ADÁM ötven vinnyogó kisgyermek sem fog megállítani máskor.
 GALLAI Az ágy lábához kötözte őket.
 TÖRÖK ADÁM Ott volt az a rengeteg pénz a házban, és én visszafordultam. Milyen marha voltam.

GALLAI Menjünk most már innen.

TÖRÖK ÁDÁM Most biztos boldogabb, mint a Virágos Katonád.

GALLAI A Virágos Katona nem vacak tíz láncc föld miatt boldog.

TÖRÖK ÁDÁM Vacak tíz láncc föld? Tudod te, hogy mennyi pénz az?

GALLAI *(megnézi a stációkat)* Mondtam már, hogy a Virágos Katona nem a pénz miatt boldog.

TÖRÖK ÁDÁM Hanem miért?

GALLAI Nem tudom. Ha tudnám...

TÖRÖK ÁDÁM Gyere el hozzánk, és kérdezd meg a Szentigaztól, hogy miért boldog a Virágos Katona.

GALLAI Ki az a Szentigaz?

TÖRÖK ÁDÁM Egy öregember. Kártyából szokott jósolni. Mióta a bátyáim Brazíliába készülődnek, minden este ott van nálunk, és jósol nekik.

GALLAI Miket szokott jósolni?

TÖRÖK ÁDÁM Főleg rossz dolgokat. Betegség, sötétség, ilyeneket mond. Kicsit zavarosan beszél, de nagyon érdekes.

GALLAI Sohasem hittem az ilyen kártyajóslásokban.

TÖRÖK ÁDÁM A Szentigaz nagyon komolyan csinálja a dolgot.

GALLAI Nem bánom, megnézem, mit tud az a Szentigaz.

TÖRÖK ÁDÁM Mehetnének a jégen. Végig a folyón.

GALLAI Megkerüljük a fél falut?

TÖRÖK ÁDÁM Futhatnánk egy nagyot. *(Lenéz Istenes Bibic házára.)* Mert megint okádhatnékom van.

GALLAI Nekem is okádhatnékom van.

(Futni kezdenek.)

SZERKESZTŐI KOMMENTÁR

Irodalmunk és könyvkiadásunk legutóbbi tíz évének vitathatatlanul leg-sikeresebb könyve Gion Nándor készülő regénytrilógiájának eddigi két kötete. Amióta 1973-ban megjelent az első rész, a Virágos katona, amely 1976-ban Latroknak is játszott címmel egy kötetben a következő részzel, a Rózsamézzel együtt látott napvilágot, azóta — az egyik vagy a másik részből, vagy a kettőből együtt — készült már hangjátéksorozat és filmforgatókönyv. S most — Harag György rendező kérésére — a szerző színpadra alkalmazta művét, amelynek a két hazai és az egy-egy magyarországi, illetve romániai kiadása mellett van szerbhorvát, szlovén és lengyel nyelvű fordítása is.

Már ez a sikerlista is érdemessé teszi Gion Nándor regénytrilógiája iránti érdeklődést, amely a színház figyelmét sem kerülte el. Giont nem először fedezi fel a honi teátrum. Játsozták már — ugyancsak az Újvidéki Színházban — az Ezen az oldalon című művéből készült dramatizációját.

Ha annak okát keressük, miért kedvelt Gion prózája a párbeszédes, a jelenetekből építkező műformákban, akkor a magyarázatot nyilván egyszerűre kell a dialógusokban bővelkedő prózában és a kiválasztott szereplők meg helyszínnek ismerősen valóságyszerűségében látni. Az utóbbihoz mindig társul bizonyos meseszerű irrealitás is. Mindez együttvéve olyan keveréket képez, amely igencsak kedvelt mind a filmes és tévés szakmában, mert sajátos lehetőségeket nyújt a rendezőknek és munkatársaiknak, mind pedig vonzó lehet a realitást és az irrealitást összemecsó költői színházban. Van hangulata Gion prózájának, s feltehetőleg ez is vonzhatta a Csehov-trilógiát itt színpadra rendező Harag Györgyöt, amikor a szerzőt regényeinek adaptálására kérte fel. Ha tudjuk, hogy errefelé milyen ritka vállalkozás rendező és író ilyen formán történő összefogása, akkor érthető érdeklődésünk a Virágos katona színpadi változata iránt.

G. L.

TANTALOSZ

— Alvilági árnyjáték —
(Részletek)

VARGA ZOLTÁN

Szereplők: Tantalosz, Étekfogó lány, Hádész, I. Saskeselyű, II. Saskeselyű, Prométheusz, Héraklész

TANTALOSZ Itt hagysz egyedül.

LÁNY Nem egyedül, Tantalosz — a reményeiddel.

TANTALOSZ Éhségemmel, szomjúságommal.

LÁNY Holnap újra itt leszek.

TANTALOSZ Nem tudhatod, és én sem tudhatom.

LÁNY Eddig mindig eljöttem.

TANTALOSZ Mert így akarták.

LÁNY Ezután is így akarják majd.

TANTALOSZ Az előbb sorsfordulatot emlegettél. Fordulat lesz az is, ha nem látlak többé. Téged sem, meg a terített asztalodat sem. Még a morzsa hullás reményét is el kell vesztenem.

LÁNY *(amikor a felvonó egészen magasan jár már, váratlan riadalommal)* Szegény Tantalosz, hátha csakugyan így lesz... *(Hirtelen lehajítja a kenyéret, amely földet érve gyanúsán koppan, a kísérőzene a koppanással egyidőben mintegy gombnyomásra elhallgat.)*

TANTALOSZ *(mohón a kenyérre veti magát, de foga láthatóan kemény felületbe ütközik; döbönt felismeréssel)* De hiszen ez... *(Bambán rámered, ismét harapni próbál, majd kétségbeesve elhajítja).* De hiszen ez chetetlen! Becsaptál, te átkozott! Festett fadarabot dobtál le kenyér helyett!

LÁNY *(rémü'ten, kétségbeesve)* Nem igaz! Kenyéret adtam!

TANTALOSZ Hazudsz! Becsaptál, hogy jobban szenvedjek!

LÁNY *(közben eltűnt fenn, már csak az elcsukló hangját halljuk)* Kenyér volt! Hidd el! Magam sütöttem! Ettem belőle!

TANTALOSZ *(utána kiált)* Gyönyörködsz a kínjaimba, azért tetted! Még csak nem is kötelességből...

LÁNY *(hangja már távolabbról)* Nem igaz, hidd el! Én csak a vacsorát hoztam. Valóságos ételeket, amint láthatod...

Fentről kellék-ételek hullanak, kenyerek, sütek koppannak a színpad deszkáin, a műanyag- vagy gumialmák, -körték és egyéb gyümölcsök labdaként visszapattannak, szertegurulnak.

TANTALOSZ *(hol az egyik, hol a másik darabot kapja föl, megpróbál beleharapni, zavarodottan rohangál az ehetetlen enniivalók záporában)* Ez sem... ez sem... Ez sem ehető... Mind hamisítvány. Minden hamisítvány csak! *(Feltekintve.)* Magad is az vagy! Nem is hazug, nem is csaló: magad vagy a hazugság, magad a csalás! Mert ha ember lennél, hallandó, valaha élt valóságos lány... *(Kifullad, s mintha választ is várna, de a lány hangja nem hallatszik már.)* Egy mentséged lehet: sohasem éltél... *(Újra a földre tekintve értetlenül mered a szanaszét heverő ételutánszatokra, majd gyomrához kapva fájdalmasan felordít.)* Éhes vagyok! Éhes! Enni adjatok! *(Reményvesztetten és tehetetlenül a földre roskad.)*

(...)

HÁDÉSZ... Még csak tudnod sem szabad, hogy ártatlanul szenvedsz-e vagy megérdemelten. Újabb fokozataként a szigorúságnak, amit nyilván túlzottnak érzel. Elfeledve, hogy tekintélyromboló tettek büntetése esetében a túlszigorúság kérdése föl se merülhet. Pedig ha ezt megértenéd, mindent értenél.

TANTALOSZ Annyit értek mindössze, hogy semmit se értek. Vagy éppen mindent. Túlságosan is.

HÁDÉSZ Az is a büntetésed része, hogy semmit se érthess. Vagy amint mondod: túlságosan is. Ebbe kell belenyugodnod.

TANTALOSZ Vagy abba, hogy ne tudjak belenyugodni. És ne is akarjak. Abba viszont máris belenyugodtam, hogy semmit se várhatok tőled.

HÁDÉSZ Pedig vársz, látom rajtad. Ezért is említetted. — És hát miért ne. Elvégre isten lennék.

TANTALOSZ *(akaratlan reménnyel)* Ugyan mit várnék, Hádész? Ha egyszer magad mondtad, hogy az ítéletem felett nincsen hatalmad.

HÁDÉSZ Afelett nincs is. De a végrehajtása énrám tartozik. Lehetnek teljesíthető kívánságaid.

TANTALOSZ *(rövid csend után)* Éhező csak egyet kívánhat... —

HÁDÉSZ Légy egy kissé szerényebb. Ne kívánj többet a lehetségesnél.

TANTALOSZ *(pillanatnyi töprengés után)* Nem többet kívánok, hanem kevesebbet. Csak annyit, hogy ne lássam többé az elérhetetlen vacsorákat.

HÁDÉSZ Még aki hozza, azt sem. Bizonyára őt sem kívánod.

TANTALOSZ Semmit, ami számomra elérhető.

HÁDÉSZ Tantalosz, a te számodra már minden elérhető. Miután az ambróziánk és a nektárunk elérhető volt. Igazán vehettél volna annyira fáradságot magadnak, hogy úgy tegyél, mintha elalélnál a gyönyörűségtől. Úgyhogy most magadra vess.

TANTALOSZ Teljesíthető kívánságokat emlegettél. Én csak ezt kívánhatom. Ne lássam többé. Rajtad áll, teljesíted-e.

HÁDÉSZ Attól függ, mit kívánsz látni helyette.

TANTALOSZ Semmit. Az üres semmit csak.

HÁDÉSZ Jól gondold meg, mit kívánsz. Tudhatnád, hogy a semminél semmi se szörnyűbb.

TANTALOSZ (*fejét rázza*) Nem hiszem el. Legyen inkább csend és sötétség.

HÁDÉSZ Minden borzalmával annak, amit nem ismersz? Tantalosz, én nem bánom, de azért figyelmeztetek...

TANTALOSZ Számomra az ismeretlen nem lehet félelmetes már.

HÁDÉSZ Nem ítéld meg arról, amit nem ismersz. Gondold meg hát jól: mi lesz, ha már ezt sem várhatod. Ha már erre sem számíthatsz többé.

TANTALOSZ Végiggondoltam és megmondtam: inkább a semmit helyette. Vagy az ellenkezőjét. (*Váratlan élénkséggel.*) Látod, ez az! Az ellenkezőjét. Add az ellenkezőjét!

HÁDÉSZ Olyasmit, amit nem is kívánsz elérni? (*Jelentőségteljes mollyal.*) Azt hiszem, értelek.

TANTALOSZ Olyasmit kívánok, ami engem nem érhet. Nem az én kénem.

HÁDÉSZ Hanem a másé, igaz? Vigaszodra, hogy másoknak rosszabb.

TANTALOSZ Ha ugyan lehetséges ez.

HÁDÉSZ Nem éppen lehetetlen. Épp csak nem valami lélekemelő.

TANTALOSZ Gondolj, amit akarsz. Tartsd, aminek akarsz, akár a ti műveteknek. Mert ti juttattatok ideig. Tied a hatalom, rajtad áll, teljesíted-e.

HÁDÉSZ Hmm... (*Hátrább lép, kibúzza magát, homlokát ráncolva hangsúlyozottan töpreng.*) Kissé talán könnyöröghetnél.

TANTALOSZ Elvégre isten vagy, igaz?

HÁDÉSZ Úgy, ahogy mondod. Nem ártana, ha érezhetnéd is.

TANTALOSZ Használna, ha térdre hullanék?

HÁDÉSZ Nem rossz gondolat. Istenségem érzete többnyire könnyörletre szokott hangolni.

TANTALOSZ Jó. Ha már mindenképpen meg kell lennie. (*Térdre ereszkedik.*) Kérlek, Hádész, könnyörgök...

HÁDÉSZ (*közbeugrva*) Állj csak föl. Várj egy pillanatig még. (*Sietve trónszékéhez lép, méltóságteljes tartással elhelyezkedik benne.*) Így. Most már kezdheted.

TANTALOSZ. (*ismét letérdel*) Kérlek, Hádész, könnyörgök...

HÁDÉSZ *(újra megállítja)* Ne feledd el a címemet is megadni. Mert az Alvilág ura vagyok, hogyha nem tudnád.

TANTALOSZ Könyörgök néked, Hádész, Alvilág ura...

HÁDÉSZ *(mialatt trónszéke lassan emelkedni kezd, mintegy előmondja a szöveget)* Holtak birodalmának fejedelme...

TANTALOSZ Holtak birodalmának fejedelme...

HÁDÉSZ Tekints le rám...

TANTALOSZ Tekints le rám...

HÁDÉSZ Szánd meg szörnyű szenvedésemet...

TANTALOSZ Szánd meg szörnyű szenvedésemet...

HÁDÉSZ Könnyítsd meg kínjaimat...

TANTALOSZ Könnyítsd meg kínjaimat...

HÁDÉSZ Enyhítsd megérdemelt büntetésemet...

TANTALOSZ Enyhítsd büntetésemet...

HÁDÉSZ „Megérdemelt”, így mondtam... Különben mindegy, ahogy akarod. Vond el tekintetem elől mindazt, ami számomra elérhetetlen...

TANTALOSZ Vond el tekintetem elől mindazt, ami számomra elérhetetlen...

HÁDÉSZ Lássam inkább, amit magamnak sosem kívánok...

TANTALOSZ Lássam inkább, amit magamnak sosem kívánok...

HÁDÉSZ Hanem inkább másoknak hagyok...

TANTALOSZ... másoknak hagyok...

HÁDÉSZ Lévén mások kínjainak látványa...

TANTALOSZ... mások kínjainak látványa...

HÁDÉSZ Mások gyönyörének látványánál...

TANTALOSZ... gyönyörének látványánál...

HÁDÉSZ Könnyebben elviselhető...

TANTALOSZ... könnyebben elviselhető...

HÁDÉSZ Alulírott: Tantalosz, elítélt alvilági árny, halandó korában Frígia uralkodója.

TANTALOSZ... halandó korában Frígia uralkodója.

HÁDÉSZ Köszönöm, ennyi elég lesz.

TANTALOSZ Én is köszönök mindent.

HÁDÉSZ Alvilág ura.

TANTALOSZ Alvilág ura.

HÁDÉSZ Így, rendben van. Gondom lesz rád, Tantalosz, efelől nyugodt lehetsz. *(Int, megállítja a trónszéke emelkedését.)* De azért még meggondolhatod. Mást is kívánhatsz.

TANTALOSZ Nincs mit meggondolnom, Hádész. Abból, amit megadhatsz mást nem kívánhatok.

HÁDÉSZ *(jelt ad a további emelkedésre)* Rendben van, te akartad így. Teljesítem az óhajodat. *(Fenn eltűnik.)*

TANTALOSZ *(utána kiált)* Köszönöm néked, Hádész, árnyékvilágunk

hatalmas uralkodója. *(Néhány pillanatig még térdelő helyzetben marad, majd felállva a fogai közt.)* Dögölj meg, kár hogy hallhatatlan vagy! . . . *(Tétován állva jobbra-balra tekinget, a körülötte heverő élelmiszer-utánzatok közül hol az egyiket, hol a másikat veszi szemügyre, egyikükre hosszabban, sóvár tekintettel rámered, lassú lopakodó léptekkel közelít hozzá, kezét kinyújtja érte.)*

(...)

Felülről (...) átlátszó válaszfal ereszkedik le Tantalosz háta mögé, olyképpen, hogy elválasztja tőle a hátul történendőket. Ez a válaszfal lehet átlátszó függöny, ritka lyukú háló, vasrács stb. — legideálisabb azonban, amennyiben a technikailag megoldható, valami merev üveg- vagy műanyag lap lehetne, ez ugyanis megerősítené azt a benyomást, aminek a játék során amúgy is ki kell derülnie: Tantalosz mindent lát és hall, őt azonban nem látják és nem hallják, a hátullevők számára nem is létezik — illetve, amint ez rövidesen kiderül, a két Sakespealyűre ez csak részben érvényes: mert ők inkább így tesznek csupán, de azért egy-két sanda pillantással Tantalosz viselkedését is figyelhetik —; megfelelően azonban válaszfalként holmi keret is, olyképpen, hogy óriási tévé-képernyőnek hasson.

I. SASKESELYÜ *(megállva a még mindig mozdulatlan Prométheusz előtt)* No, te híres? Hát itt vagy?

II. SASKESELYÜ Ugye vártál már minket? Ugye vártál, titánunk? *(Miután Prométheusz nem reagál, társához.)* Mert ez egy titán, hogyha nem tudnád.

TANTALOSZ *(maga elé)* Bárcsak némán kibírná. Ha néma maradna, én is néma maradnék.

II. SASKESELYÜ Egy titán a maga titánságában. A titáni méreteiben.

I. SASKESELYÜ De lánkra verve.

II. SASKESELYÜ Bizony, bizony, így van ez, komám . . .

I. SASKESELYÜ Rászolgált, nem gondolod?

II. SASKESELYÜ Ilyet én nem gondolhatok. Ilyet én tudhatok csak. Mint ahogy ő is tudhatja.

I. SASKESELYÜ Hogy aki ilyet csinál *(kezeivel a lopás mozdulatát jelezve)*, megkapja a magáét. Csak hát én azért mégse értem ezt . . .

II. SASKESELYÜ Mit nem értesz, te?

I. SASKESELYÜ Hát hogy ő ezt előbb is tudta. Mert hogy biztosan tudta. Hogy azért mi jár, és mégis . . . Látod, ez az, amit nem értek.

II. SASKESELYÜ Hogy titánból tolvaj titán lett?

I. SASKESELYÜ Épp mert titán vót. Nagykutya, majdnem isten.

II. SASKESELYÜ Én azt hiszem, betegség az ilyesmit. Az ilyen enyveskezűség. Van is ilyen betegség, úgy hívják, hogy kleptománia.

I. SASKESELYŰ De hát tüzet lopni. Még hozzá az istenektől, akik rábízta. Mert ha rábízta, ott vót melle. Kedvire melegedhetett... (Prométheuszhoz.) Ej te, csóró, te. Köllött ez neked?

PROMÉTHEUSZ (akarata ellenére feltekint, megvetően végigméri a két alakot, de még megállja válasz nélkül)

TANTALOSZ (még mindig inkább magának) Most vigyázz, Prométheusz, csak most ne. Most ne szólalj meg!

II. SASKESELYŰ De hát éppen itt a bökkendő. Hogy ő másoknak adta.

I. SASKESELYŰ Pedig hát az tilos vót. És ami egyszer tilos, az tilos. Hogy valaki eztet ne értse...

PROMÉTHEUSZ (hirtelen kiobborva) Nektek adtam, hígvelejtűek!

TANTALOSZ (kétségbeesve, hangosabban) Miért, Prométheusz, miért? Miért az ég szerelmére?... (Öklét az ég felé rázva.) Átkozott halhatatlanok! Már megint kezditek?!

I. SASKESELYŰ De ha egyszer tilos vót. Mért olyan nehéz ezt meg tanulni? Hogy ami tilos, az tilos. És ha ezt tudod, semmi bajod se lehet.

PROMÉTHEUSZ (halkan, inkább magának) Nektek adtam. Nektek, közönséges halandóknak.

I. SASKESELYŰ Ki mondta, hogy nekünk add? Senki se kért rá.

PROMÉTHEUSZ (mint fenn) Senki. De azért melegedni jó volt melle.

I. SASKESELYŰ Csak azért, mert nem tudtam, hogy lopott jószág.

II. SASKESELYŰ Mi ebben ártatlanok vagyunk, barátom.

PROMÉTHEUSZ (felnevetve) Persze, persze, ártatlanok. És éppen ártatlanul vót jó utat találni a fényénél.

I. SASKESELYŰ Mert ha én tudom, de hogy köll nekem. Inkább di-dengek. Vagy meg is fagyok.

II. SASKESELYŰ Vagy elbotlok egy kiálló fagyökérben. Sziklafalnak megyek, szakadékba zuhanok.

PROMÉTHEUSZ Ártatlanul vót jó húst sütni a paraszánál. Ártatlanul, igaz? Így vót jó, persze.

I. SASKESELYŰ Ha tudom, inkább nyersen zabálok.

II. SASKESELYŰ Vagy éhengebedek. Éhengebedek, érted, éhengebedek.

I. SASKESELYŰ Úgy bizony, úgy. Azt is inkább, mint hogy megszeggük a halhatatlan istenek parancsolatját.

PROMÉTHEUSZ Rezet olvasztani a tüzem hevénel, és vasércet. Dárdahegyet, kardot, ekevasat kovácsolni belőle. Elfogadni, mit sem tudva, ez a legkényelmesebb. És amikor megtudtátok? Hogy a tüzet Prométheusz citán lopta el nektek? Mért nem oltottátok ki? Mért nem hagyátok ki-aludni?

TANTALOSZ (most már a jelenet felé fordul) Prométheusz, az égre. Ezt már számtalanszor kérdezted...

I. SASKESELYŰ Meszet ettünk vóna tán? Miket nem mondasz?

II. SASKESELYŰ Ha egyszer a hallhatatlan istenek meghagyták nekünk...

PROMÉTHEUSZ Miután engem ideláncoltak a sziklához. Kettőtöket meg rám szabadítottak. Hogy a májamat marcangoljátok.

II. SASKESELYŰ Mélységesen sajnálom, édes titánom, parancsra teszszük.

I. SASKESELYŰ Mert ugye a parancs, az parancs. Ahogy azt mindenki tuggya. Épp csak te nem tanultad meg idejübe.

II. SASKESELYŰ Úgyhogy minket ne is próbálj belekeverni...

TANTALOSZ Látod?... Őket aztán semmibe se lehet belekeverni.

II. SASKESELYŰ ... Okosabb hát, ha nem agitálgatsz.

TANTALOSZ Hallod, Prometheus, hallod? Miért nem érted meg?

I. SASKESELYŰ Jobb, ha szépen befogod a szád. Mert még kaphatsz is egyet. Aki láncra van verve, jobb, ha nem ugrál.

II. SASKESELYŰ (*gúnyos csillapítással*) Ejnye, ejnye, csigavér, pajtás. Csak semmi brutalitás, semmi erőszak.

I. SASKESELYŰ Pedig én szívesen behúznék neki egyet. Isten uccse, kedvem volna rá.

II. SASKESELYŰ Tudom, tudom, ismerlek... Különben is: mért ne hagynánk beszélni?

I. SASKESELYŰ Ejnye már. Te mondtad, hogy ne agitáljon.

II. SASKESELYŰ Tévedés, komám. Én csak azt mondtam, hogy „okosabb” lenne. De ha ő nem akar okos lenni, hadd mondja. Joga van hozzá. Szinte kedvem is szottyant végighallgatni.

I. SASKESELYŰ (*veszi a lapot*) Igaz is. Mert nagyon szépen tudja mondani. (*Prométheuszhoz.*) Hallod-e, te? Úgy unatkozunk. Tarts nekünk egy szép kis beszédet.

II. SASKESELYŰ Mélyenszántót vagy magasan szárnyalót, amelyikhez kedved van inkább. Esetleg mind a kettőt egyszerre.

I. SASKESELYŰ Meg talán valami újat is hallunk. Ahogy mondják, hőtíg tanul az ember.

II. SASKESELYŰ Ebben ugyan csak az a bökkenő, hogy mi már haltok vagyunk. De azért hozzákezdhetnél. Ugye megteszed, ha szépen kérünk rá? Igazán hozzákezdhetnél. (*Nyersebben.*) Na, meddig várjunk?

I. SASKESELYŰ (*miután Prométheusz most is konokul néma marad, társához*) Mondok én neked valamit, komám: térdeljünk le, és úgy kérjünk meg rá. Nagy marha vót ez valamikor, titán vót, majdnem isten, megszokta ez, hogy térdeljenek előtte.

II. SASKESELYŰ Mondasz valamit. Hátha így tényleg megteszi. És hát az ilyesmit illik is kiérdemelni. Térdeljünk le csakugyan, ez kijár neki.

I. és II. SASKESELYŰ (*letérdelnek, aztán egyszerre*) Szépen kérünk, Prométheusz, tarts egy kis beszédet nekünk.

TANTALOSZ Köpd le őket, Prométheusz! Még ha szétszaggatnak is.

És hát halott vagy... Gyorsan, Prométheusz, gyorsan, amíg térdelnek... Prométheusz, mire vársz, mért nem érted meg, hogy a mi számunkra már a köpés maradt csak?

I. és II. SASKESELYŰ *(egyszerre)* Még szebben kérünk, Prométheusz, tarts egy kis beszédet nekünk.

PROMÉTHEUSZ *(már-már szóra nyitja száját, de aztán végső erőfeszítéssel mégis néma marad)*

TANTALOSZ Prométheusz, te kéreted magad. Nem tudsz róla, de mégis kéreted.

I. és II. SASKESELYŰ Gyönyörű szépen kérünk, Prométheusz, tarts egy kis beszédet nekünk.

PROMÉTHEUSZ *(többször is szóra nyitja a száját, majd újra összezárja, aztán mint aki belső kényszernek enged)* Álljatok föl, nyavalyások, hitvány térdelőkhöz én nem beszélek.

I. és II. SASKESELYŰ *(egymásra vigyorogva felállnak)*

II. SASKESELYŰ Na látod, mit meg nem tesz az ember. Úgyhogy most már kezdheted.

I. SASKESELYŰ De aztán szép legyen ám. Vágd ki a rezet.

PROMÉTHEUSZ *(a torkát köszörüli)*

TANTALOSZ Azért se beszélj, Prométheusz! Nem késő még, hogy meggondold magad.

PROMÉTHEUSZ *(felállva, ünnepélyesen)* Kedves barátaim, arra kérek, hogy szóljak hozzátok...

TANTALOSZ Marha állat, barom! Magad tépeted a májadat.

PROMÉTHEUSZ... sőt „szépen” is kértetek rá, úgyhogy szándékom ellenére mégis mondok néhány szót nektek. Igaz ugyan, hogy alantás indítékból kértetek csak, merő gúnyolódásból, de azért én abban a reményben fordulok hozzátok, hogy értelmes halandók vagytok s próbállak meg benneteket egyről-másról mégis meggyőzni...

TANTALOSZ *(torkaszakadtából közbekiált)* Meggyőzni? Legyőzöttként? Ezeket? Prométheusz, az ég szerelmére! Ehhez neked győztesnek kellene lenned.

PROMÉTHEUSZ *(természetesen semmit se hallott, zavartalanul tovább folytatja — fokozódó sebességgel, kezdeti szónokias pátozsa mindinkább „darálássá” lesz, olyan benyomást keltve, mintha ki tudja, hanyadszor mondaná már ugyanazt)*... Példának okáért arról is, hogy azok az istenek, akiket ti jobb sorsra érdemes odaadással szolgáltok, nem is annyira örökkévalóak, mint amilyennek hiszitek őket. Ez alatt persze nem azt értem, hogy nem halhatatlanok, hanem hogy a hatalmuk nem halhatatlan. Most persze meglepődtetek! Ezen egyébként nem is kellene csodálkoznom, hiszen ez felette furcsa állításnak tetszhet számotokra, de csak amíg eszetekbe nem jut arra gondolni, hogy aminek kezdete volt, annak egyszer a vége is bekövetkezik. Azt viszont ti magatok is tudjátok, hogy kezdetben a világ fölött Uranosz uralkodott, Uranosz, az Ég,

tiszteletreméltó hitvestársával Geával, a földanyával, tőlük született Kronosz, az Idő, meg a többi titán is, akinek én csak afféle szegről-végről való leszármazottja lennék, de ez nem fontos, fontos csak az, hogy Kronosz később megdöntötte Uranosz trónját — és persze nagy balgán azt képzelte, örökké uralkodik majd. Csakhogy az idő ekkor sem állt meg, hogyan is állhatott volna, úgyhogy nem gondolatok-e, hogy Kronosznak, az Időnek, éppen az volt a legnagyobb tévedése, hogy azt képzelte, képes önmagát megállítani? Hiába nyelte el hát ennek érdekében egymás után tulajdon gyermekeit még újszülöttként, hűséges hitvese mégiscsak kifogott rajta, bepólyált követ nyeletett le vele a csecsemő Zeus helyett, na de mit is mondjak erről, annyit talán, hogy ennyire ostoba csakis Kronosz lehetett, bele se pillantott a pólyába, úgyhogy aztán jött Zeus és vele az egész díszes társaság, uralkodik ma is, állítólag az idők végeze-
téig...

TANTALOSZ Blabla, Prométheusz, blabla! Blabla, akármit mondasz! Blabla, blabla, blabla! (*Hosszasan, mintha csak valami rádióadást zavar-
na.*) Blablablablablablabla...

PROMÉTHEUSZ (*miután Tantalosz abbahagyta, újra halljuk a köz-
ben is folytatott szónoklatot*) ... de az idő mégse halt meg Kronosz bu-
kásával, ki tudja hát, kik döntik meg egyszer Zeus uralmát. Lehetséges,
hogy új, másfajta istenek lesznek, lehetséges, hogy titánok csak, ámde az
is lehet, hogy épp ti lesztek azok. Igen, igen, ti, közönséges halandók.
És ha egyszer tényleg ti lesztek azok, akkor nem lesznek többé istenek,
se kicsik, se nagyok, de nem lesznek titánok sem, nem lesz úr senki föl-
löttetek, de ti sem uralkodtok senki fölött sem, mindössze a világ fölött
uralkodtok majd. A fölött a világ fölött, melyből az első darabkát én
adtam nektek, azzal, hogy számotokra a tüzet az istenektől elloptam...

TANTALOSZ Blablablablablablablabla... (*Egyre hangosabban, a
végén már artikulálatlanul ordít, csakhogy Prométheusz szónoklatát,
melynek befejezését ilyenformán nem halljuk, elnyomhassa.*)

PROMÉTHEUSZ (*pózba vágva magát némán áll, mintegy a lánc el-
lenére is megdicsőülten*)

I. és II. SASKESELYŰ (*pár pillanatig szintén szótlanok, megjátsszák,
hogy az ámulattól szóhoz sem jutnak*)

I. SASKESELYŰ (*szemét törölgetve*) De szép vót, istenem, de szép. De
szépen mondta.

II. SASKESELYŰ Nagy ész, nagy ész, hiába.

I. SASKESELYŰ Hű de mekkora!

II. SASKESELYŰ Titáni ész ez, barátom.

I. SASKESELYŰ De azért itt valami mégse pászol.

II. SASKESELYŰ (*társához*) Még hogy nem „pászol”? Mit nem mon-
dasz te?

I. SASKESELYŰ Már úgy értem, hogy... szerintem ez az egész va-
lahogy nem logikai.

II. SASKESELYŰ Micsoda? Hogy nem „logikai”? Nem félsz, hogy el találod vetni a súlykot?

I. SASKESELYŰ Félek vagy nem, én kimondom. Mert akárhogy forgatom én ezt a dolgot, mi már meghóttunk. És ha egyszer meghóttunk, nem lehetünk a világ urai, ahogy ez mondja.

II. SASKESELYŰ Jaj, te buggyant. Ezt ő nem úgy értette.

I. SASKESELYŰ Hanem akkor hogy? És ha nem úgy értette, mért nem úgy mondta? Mért nem úgy, ahogy értette?

II. SASKESELYŰ Mert akkora hatökörré, mint te, mégse számított. (*Prométheuszhoz.*) Ugye, hogy nem számítottál? Mondd meg nyugodtan, nem kell félned. (*Miután nem kap választ, újra társához.*) Én legalábbis azt hiszem, ez a mi derék titánunk azokra a halandókra gondolt, akik még élnek. Vagy egyszer még élni fognak. (*Prométheuszhoz.*) Ugye, rájuk gondoltál?

I. SASKESELYŰ Akkor se pászol. Mert mi már meghóttunk. Mi közülünk azokhoz, akik még élnek? Vagy élni fognak.

II. SASKESELYŰ Hiába na, nincs füled a titáni gondolatokhoz. Nem érted a horderejüket. Pedig ő a tüzet se azért lopta el a számunkra valamikor, mert köze volt hozzánk. Hanem mert látta, hogy csupaszok vagyunk és védtelenek, úgyhogy megszánt bennünket. Az ilyesmit úgy hívják, hogy idealizmus. (*Prométheuszhoz.*) Ugye, hogy ezért tetted?

PROMÉTHEUSZ (*alig észrevehetően bölint, mintha szégyellné*)

II. SASKESELYŰ Na látod. És te még azt mondod, hogy nem „pászol”...

I. SASKESELYŰ Akkor meg pont ez nem pászol itt. Ez a zidejalizmus. Mert titán vót, majdnem isten, meg minden. Csak az istenek vótak fölötte. A többi meg mind alatta vót. Az emberek, a halandók. Meg az állatok is, a fák, a virágok, az egész nagy kerek világ. Úgyhogy ha fölülről néha rákoppintottak is, épp elegenden vótak alatta, akikre meg ő kop-pinthatott. Mért köllött neki olyan nagyra látni, hogy az isteneket magára haragítsa? Mért köllött neki megszegni a tilalmat? Azzal a titáni nagy eszivel igazán tudhatta vóna, hogy az ilyesmi nem vezet jóra.

II. SASKESELYŰ (*Prométheuszhoz*) Ejha! Hallod a bölcset? (*Társához.*) Nem voltál te filozófus odafenn?

I. SASKESELYŰ Te engem csak ne sérteless! Mindig csak sértegetel.

II. SASKESELYŰ Isten őrizz! De hát ebben van valami, ezért mondom csak. (*Prométheuszhoz.*) Mert ez mégiscsak fogas kérdés, nem gondolod, barátom? Hogy mért csináltad. És mért gondolsz azokra, akik még élnek? Vagy élni fognak... Hallod-e, komám, erre azért válaszolhatnál.

TANTALOSZ (*hirtelen közbekiáltással*) Prométheusz, ne felelj nekik! Ne kezd el újra!

PROMÉTHEUSZ (*kényszeredetten, de a fölény görcsös igyekezetével is*)

egyben) Hallottátok, mit mondtam. Nem hiszem, hogy többet mondhatnék.

II. SASKESELYŰ De ha egyszer a kollégámat kételyek gyötrik. Én meg egyedül nem tudlak megvédelmezni. Nem vagyok elég okos hozzá.

I. SASKESELYŰ Nem is lehetsz. Ahhoz te nem is lehetsz.

II. SASKESELYŰ (*Prométheuszhoz*) Hallod, milyen elbizakodott? Igazán nem szép tőled, hogy magamra hagysz. Mert ennek súlyos érvei vannak. (*Társához.*) Ugye, hogy vannak? Egész rakással. Roskadozol alattuk.

I. SASKESELYŰ Vannak is! Itt van mindjárt az is, hogy (*Prométheusz*) te káromoltad az isteneket. Az pedig tilos...

II. SASKESELYŰ (*sóhajtva Prométheuszhoz*) Látod, látod... és ami tilos, az tilos.

I. SASKESELYŰ Nekünk meg parancsba adták, hogy az ilyet ne tűrjük.

II. SASKESELYŰ Márpedig a parancs az parancs.

I. SASKESELYŰ Úgy bizony, rendnek köll lenni.

II. SASKESELYŰ Bezony, barátom, bezony. Rend a lelke mindennek.

I. SASKESELYŰ Mert az istenek azt ugye mégse tűrhetik, hogy őket káromolják meg rágalazzák. Meg akik láncon vannak, pimaszkodjanak. Mi lenne így a rendből, mit gondósz?

II. SASKESELYŰ Meg a parancsból. (*Egymás szájából kapkodják ki a szót. Prométheusz, még ha hajlandó lenne is válaszolni, szóhoz se jutna.*)

I. SASKESELYŰ No meg a tilosból is. Mert ha a tilost csak úgy megszeghetné akárki, akkor a tilos nem lenne tilos. És ha mindenki panaszkodhatna, lúttak a tiszteletnek.

II. SASKESELYŰ Na lám, a tisztelet, az itt van még.

I. SASKESELYŰ Úgyhogy csiba te! Meg még coki is!

II. SASKESELYŰ Ezenfelül pofa be! Sőt: (*mint valami karmester, beint társának.*)

I. és II. SASKESELYŰ (*teljes hangerővel egyszerre*) Kuss!!!

I. SASKESELYŰ (*pillanatnyi szünet után*) Aztán az is még, hogy... (*Láthatóan erősen gondolkozik.*) Valagon rúglak!

II. SASKESELYŰ Mindig tudom, hogy kifogyhatatlan vagy, de azért most foglaljuk össze. Tehát: (*beint.*)

I. és II. SASKESELYŰ (*egyszerre*) Tilos, rend, arancs, tisztelet, csiba, coki, pofa be, kuss, valagon rúglak!

II. SASKESELYŰ Na még egyszer, hogy jól megjegyezze. (*Beint.*)

I. és II. SASKESELYŰ (*egyszerre*) Tilos, rend, parancs, tisztelet, csiba, coki, pofa be, kuss, valagon rúglak!

I. SASKESELYŰ (*Prométheuszhoz*) Nahát akkó? Megtanútat?

II. SASKESELYŰ (*társának*) Ne legyél türelmetlen. Ilyen gyorsan ez nem mehet.

I. SASKESELYŰ (*Prométheuszhoz*) Pedig ha megtanúnád szépen, oszt főmondanád, békibe hagynánk.

II. SASKESELYŰ (*Prométheuszhoz*) Hallottad, hogy mit mondott? . . . (*Miután Prométheusz dacos-néma marad.*) Hát akkor nincs más hátra, mint hogy folytassuk. (*Beint.*)

I. ÉS II. SASKESELYŰ (*egészen közel hajolva a fogolyhoz, egymás után többször, növekvő sebességgel és hangerővel kiáltják az arcába*) Tilos, rend, parancs, tisztelet, csiba, coki, pofa 'be, kuss, valagon rúglak!

I. SASKESELYŰ No? Vagy nem elég még?

II. SASKESELYŰ Mondtam, hogy ne türelmetlenkedj. Tudhatnád, hogy a delikvenst nem szabad erejét meghaladó feladat elé állítani. Úgy-hogy ami nem megy egyszerre, megy részletekben. (*Prométheuszhoz.*) Mondd hát szépen: tilos . . .

I. SASKESELYŰ (*némi várakozás után*) Beszélhetsz te ennek . . . (*Prométheuszra förmedve.*) No gyerünk, ajn-cváj! . . . (*Mintegy türelmet erőltetve magára.*) Idehallgass, te, mit kötöd magad? Én nem értem, hogy akinek ilyen nagy esze van, mit lköti magát. És ha szépen engedelmes lennél, meg alázatos, ahogy köll, neked is csak jobb lenne. Kevesebbet macerálnánk . . .

HÉRAKLÉSZ (*jobbról jön, díszes héroszi fegyverzetben lassan belép a válaszfal mögötti színpadrész előterébe, Tantalosz nyomban észreveszi, de a többiek egyelőre nem vesznek tudomást róla.*)

TANTALOSZ (*rögtön megszólítja, suttogva*) Na, csakhogy megjöttél végre. Mondok is neked valamit mindjárt. Figyelj csak ide . . .

HÉRAKLÉSZ (*mintha nem látná és hallaná, a válaszfal mentén lassan középre húzódik, osonva lépked, mint aki a megfelelő helyet keresi, ahonnan a Sakeselyűkre vonthat*)

I. SASKESELYŰ Egyszerre még tán a láncodat is kitolданánk egy kicsit. Én mondom, ha okos lennél, még jó is élhetnél . . .

TANTALOSZ (*Héraklész mellett halad a válaszfal innenső oldalán*) Nagyszerűen csináltál mindent, Héraklész. Csak hát ne a sziklából tépd ki a láncot, hanem a kezéről törd le . . .

I. SASKESELYŰ Na mondjad szépen. Ha utánunk mondd, mán itt se vagyunk. Kezdjed no . . . Tilos . . .

PROMÉTHEUSZ (*roppant kinnal, a sírás határán*) Tilos . . .

I. SASKESELYŰ Rend . . .

PROMÉTHEUSZ (*remegő szájjal áll, mint aki képtelen tovább mondan*)

TANTALOSZ (*suttogva, de rendületlenül tovább magyaráz*) Roppant fontos ez, Héraklész, ezen múlik majd minden. Ugye megértetted? Bólints legalább.

HÉRAKLÉSZ (*továbbra sem reagál — közben átért a bal oldalra, csédben kihúzza kardját, ugrásra készen minden izma megfeszül, mint aki a kedvező pillanatra vár*)

I. SASKESELYŰ Ejnye hát, az előbb már mondtad, és ez se nehezebb... Mondjad szépen: rend... (*Hirtelen észreveszi Héraklész, megszeppen, hüvelykéjével a háta mögé bökeve társának.*) Te, ez mán meggyűt.

II. SASKESELYŰ Na és? Tudja a dolgát. Majd kivárja. Amíg rákerül a sor, hogy meghaljunk.

HÉRAKLÉSZ (*mint aki meghallotta, lazít tartásán, kardját leeresztve rátámaszkodik*)

I. SASKESELYŰ Mán megint meghalunk?

II. SASKESELYŰ Mért? Te mit hittél?

I. SASKESELYŰ Mit tudom én. Csak azt, hogy nincs kedvem hozzá. Ehhez sosincsén.

II. SASKESELYŰ Hülye vagy. Ha egyszer halottak vagyunk. Na és amíg élünk is. Mi már akkor is halhatatlanok voltunk.

I. SASKESELYŰ Tudom, de... Sose fogom megszokni.

II. SASKESELYŰ Hát akkor csináld anélkül, hogy megszoknád. A folytonos betrottyantásaiddal mindenkit csak föltartasz. Na gyerünk, folytasd. Ott ahol abbahagytad.

I. SASKESELYŰ (*Prométheuszra förmed*) A szentségedet, csak förtartasz mindket. (*Ordítva.*) Rend!

PROMÉTHEUSZ (*az előbbinél is nagyobb kinnal*) R... r... rend...

II. SASKESELYŰ Na látod, tudsz te okos is lenni.

PROMÉTHEUSZ (*összecsklik, elemi erővel kitörő hisztérikus zokogás rázza*)

TANTALOSZ (*elordítva magát*) Átkozott dögmadarak! Héraklész, mire vársz? Legyen vége már!

HÉRAKLÉSZ (*nem mozdul*)

I. SASKESELYŰ No tessék. Most meg ríni kezd. Hát, ha te tökéletes vagy...

TANTALOSZ (*ordít*) És te a tüzedet ezeknek adtad!

II. SASKESELYŰ Hagyd csak, bőgje ki magát. Addig énekeljük el a nótánkat.

I. SASKESELYŰ Énekeljünk. Táncoljunk. Hátha fölvidul.

II. SASKESELYŰ Rajta! (*Beint.*)

I. és II. SASKESELYŰ (*féktelen fegyvertánc közben*)

Feladatunk a figyelem,

Attól nő meg a fegyelem.

És ha a tenyerünk visziket,

Minden lélek tőlünk reszket.

TANTALOSZ (*befogja a fülét*)

HÉRAKLÉSZ (*kardjával pajzsán verni kezdi a taktust*)

I. és II. SASKESELYŰ Mi tartjuk fenn itt a rendet,

Kedveljük a síri csendet.

Minden vétket megtorolunk,
Minden hátsót kipurolunk.

Csőrünk, karmunk vértől piros,
Az a jó, ha minden tilos.
Istenektől jön a parancs,
Abból terem nekünk narancs.

HÉRAKLÉSZ *(maga is táncra perdül, de nem énekel)*

I. és II. SASKESELYŰ: Szolgáljuk az isteneket.
Nyalunk talpat és feneket.
Rúgunk hasat, törünk képet,
Marcangolunk májat, lépet.

HÉRAKLÉSZ *(egyre közelebb táncol hozzájuk)*

I. és II. SASKESELYŰ: Szolgáltunk a felvilágban,
Szolgálunk az Alvilágban.
Nem vagyunk mi keserűek,
Mert fölcaptunk kezelednek.

HÉRAKLÉSZ *(közéjük ront és „leszúrja őket)*

I. és II. SASKESELYŰ *(mintha csak szándékosan szeládnának bele a nekik szegezett kardba, látványos karikírozottsággal kerülnek el, egy ideig a földön rángatóznak, majd végleg kinyúltnak)*

A hirtelen beállt teljes csendben Prométheusz még mindig a földön, vállát néma zokogás rázza. Héraklész kissé a body-builderekre emlékeztető módon néhány pillanatra önmaga szobrává válik.

TANTALOSZ *(bekiált)* Folytasd, Héraklész! Még nem fejezted be. Később is ráérsz megdicsőülni. Inkább a lánora ügyelnél.

HERAKLÉSZ *(nem úgy, mintha Tantalosz szavát hallotta volna, de hirtelen a sziklához ugrik, egyetlen hatalmas rántással kitépi belőle a láncot, majd előbbi pózát felvéve, újra mozdulatlanra dermed)*

TANTALOSZ *(tapsol)* Bravó, Héraklész! Így kell ezt, Mért csinálnád jól, ha rosszul is csinálhatod?

PROMÉTHEUSZ *(a földre dobott lánc csörrenésére felüti fejét, pár pillanatig révetegeen néz Héraklészra)* Ki vagy, idegen? ... Ki vagy te, mondd.

HÉRAKLÉSZ *(ünnepélyesen)* A szabadítód. Héraklész vagyok.

PROMÉTHEUSZ Héraklész? Így hívnak? Neved Héraklész?

HÉRAKLÉSZ Nem hallottad még a nevemet? Nem jutott el még hozzád a hírem?

TANTALOSZ *(bekiált)* Be ne valld, Prométheusz! Soha meg nem bocsátja!

PROMÉTHEUSZ Hozzánk az Alvilágba nehezen jutnak a hírek.

HÉRAKLÉSZ De az enyém eljutott most. Velem együtt... Igen, Prométheusz, én Héraklész vagyok.

TANTALOSZ Jól jegyezd meg, Prométheusz: Héraklész! Nehogy elfeledd!

HÉRAKLÉSZ Héraklész vagyok, igen, Héraklész. Odafenn az élők közt már messze szárnyal a hírem. Mindenki tudja rólam, hogy már bölcsőmből kilépve viperákat fojtogattam meg — kis kacsoim egyetlen szorításával. Tizennyolc éves ifjúként pusztá kézzel oroszlánt öltem. Hogy utána Téba városát szabadítsam meg Ergiusz király adóval sanyargató igájától. *(Mindinkább belemelegedve, fellengzős gesztusok kíséretében nagy léptekkel fel-alá kezd járkalni.)* Ezt követte a második oroszlánom, a nemcai — merő rutinmunka volt. Meg egy kígyószerű szörny, a lernéi hüdra. Ezután a csodálatos kerüneiai szarvasbikát, majd az erümanthoszi vadkant terítettem le. Azután meg... Várj csak, mi is következik a sorban? Igen, tudom már: Augeiasz istállójának kitisztítása, melynek fékezhetetlen mánei közül élve még nem szabadult halandó, majd a sztümphaloszsi mocsár ércarmú és ércsőrű madarainak elpusztítása. De én ezután sem pihentem: elfogtam és Mükénébe vittem a krétai óriásbikát, utána a trák király emberevő lovaiba kényszerítettem kötőféket, na meg az amazonok királynőjének gyémántokkal kirakott öve lett a trófeám, hogy a Heszperiszek kertjének aranyalmáját ne is említsem. Most meg... *(Belebotlik Prométheusz láncának földre lógó végébe, majdnem elesik, bosszúsan odébb rúgja.)* Most meg ezer veszély után itt vagyok, Prométheusz! Hogy szabadságodat visszaadjam!

TANTALOSZ *(bekiált)* Úgy ám, a szabadságát, Héraklész! Mért nem veszed észre, mibe botlottál?

PROMÉTHEUSZ Köszönet neked, hős Héraklész. Örökre lekötelezetél...

TANTALOSZ Meghiszem azt, Prométheusz. Lánc után kötél, vigyázz magadra.

HÉRAKLÉSZ Én köszönöm neked, Prométheusz. Amiért szabadítója lehetek a halandók jótevőjének.

PROMÉTHEUSZ Magad is halandó vagy, Héraklész? Te is halandó lennél?

HÉRAKLÉSZ Halandó, Prométheusz. És a halandókért harcolok. *(Patetikusan.)* Értük, de nem a hálájukért. Mert a jóslat szerint elégek a hálátlanság Nesszosz-ingében.

TANTALOSZ Hazudik, Prométheusz! Zeusz fattya ez! És a végén feltámad! Mert ezek ilyenek: mind feltámadnak!

PROMÉTHEUSZ Visszaadtad a hitemet, Héraklész. Visszaadtad a halandókba vetett hitemet.

TANTALOSZ Jól vigyázz rá, Prométheusz! Szükséged lesz rá!

HÉRAKLÉSZ *(lehajolva felveszi Prométheusz láncának földre lógó végét, valamennyit a karjára teker belőle)* Jer hát, Prométheusz. Légy a

kísérem és segítőtársam. *(Jobbra indul, a színről kifelé, nyomában Prométheusszal.)*

TANTALOSZ *(a feszülő láncra mutatva)* Látod ezt, Prométheusz? Lehetséges, hogy nem veszed észre?

PROMÉTHEUSZ *(engedelmesen Héraklész sarkában lépegetve)* Követlek, barátom és szabadítóm, bárhová még is.

TANTALOSZ *(amikor, egészen közel hozzá, észreveszi, hogy Prométheusz kényelmesen kiránthatná hüvelyéből az előtte lépkedő Héraklész kardját, kezével rámutat, szinte Prométheusz fülébe kiáltja)* Gyorsan, Prométheusz, rántsd ki! Vágd bele nyomban! Légy hálátlan, légy aljas, egyedül így menekülhetsz...

HÉRAKLÉSZ *(a karjára tekert láncsal úgy lépked, mintha az elgyötört Prométheusz belekarolna)* Kövess, Prométheusz. Kivezetlek ebből a sötét világból. Fel diadalra, új kalandokra. *(Szinte egy csínytevő gyerek pezsdülésével.)* Már is támadt egy újabb ötletem: raboljuk el a Kerberoszt, az Alvilág háromfejű láncoskutyáját. Mért ne törjünk ezzel is egy kis borsot az istenek orra alá? Nem gondolod, hogy jó kis csíny lenne... *(Közben kiértek, utolsó szavait már kívülről halljuk.)*

TANTALOSZ *(utánuk kiált)* Ne higgy neki, Prométheusz, ne higgy neki! Nem halandó ez! Nem marad az sokáig! Már is hérosz, félisten! Holnap isten lesz! Felveszik az Olümposzra, isten lesz! *(Örjöngve felnevet.)* Isten! Hahaha! Isten! *(Fetrengve öklével veri a földet.)* Isten! Isten! Isten!...

Hirtelen teljes sötétség — amíg tart, újra a kín hangjait halljuk. A szín lassú kivilágosodásakor az előző jelenet szereplőinek és kellékeinek nyoma sincs már, Tantalosz mozdulatlanul, arca borulva. Fentről, a mennyezet felől köhintés hangzik, az a fajta, amellyel a jelenlétünkre szoktuk felhívni a figyelmet.

TANTALOSZ *(feltekintve)* Ki az ott? Te lennél, Hádész? Már megint te lennél?

HÁDÉSZ *(hangja fentről)* Persze, hogy én, Tantalosz. Ki más lehetne?

TANTALOSZ Igazad van. Nem is vártam mást.

HÁDÉSZ *(még mindig a hangja csupán)* Fontos, hogy vártál, még ha csak rám is.

TANTALOSZ Te is vártál. Hogy hívjalak végre. Ezért köhögtél.

HÁDÉSZ *(függő trónszékén leereszkedik)* Más ügyem is van, nemcsak a tiéd.

TANTALOSZ Akkor épp ezért türelmetlenkedsz. Kivánni sem győződ, hogy diadalt ülhess fölöttem.

HÁDÉSZ Azt hiszed, elősegíti a kérésed teljesülését, ha párhuzamot vonsz? Köztem és közted!

TANTALOSZ Biztos vagy benne, hogy kérésem van?

HÁDÉSZ Hozzám a hozzád hasonlók kéréssel szoktak fordulni. Halljam hát, mondd már. Mellesleg ismerem a kívánságodat.

TANTALOSZ Akkor miért kérded?

HÁDÉSZ Illő, hogy a halandók előadják a kéréseiket.

TANTALOSZ És hogy a hallhatatlanok meghallgassák azokat.

HÁDÉSZ Készen a teljesítésre. — Feltéve, hogy azt kívánod, amire én is gondolok.

TANTALOSZ Efelől nyugodt lehetsz.

HÁDÉSZ Csakugyan azt kívánod? Annak ellenére, hogy előre megmondtam neked? Bízva a dacodban kissé. Azt remélve, hogy már csak azért sem fogod kívánni. Nehogy igazam legyen.

TANTALOSZ Mért ne legyen? Ha egyszer halhatatlan vagy... Nyugodtan diadalt ülhetsz.

HÁDÉSZ (*fejét csóválja*) Sajnálom, hogy idejuttottál. Szívesen lebeszélhéllek.

TANTALOSZ A múltkor is ezt próbáltad meg.

TANTALOSZ Őszintén bánom.

HÁDÉSZ Ezt is banni fogod majd. És a lebeszélésemet igazán meghallgathatnád.

TANTALOSZ Hatalmadban áll a kérésemet meg is tagadni.

HÁDÉSZ Kedves tőled, hogy emlékeztetsz rá. Csakhogy én lehetőséget kívánok nyújtani a számodra a reménykedéshez.

TANTALOSZ Miben reménykedhetnék? Abban tán, hogy nem maradok örökké nézője a látványnak? Hogy egyszer még közbeléphetek?

HÁDÉSZ Nemes vonás, hogy emiatt gyötrődsz. Reményekre feljogosító.

TANTALOSZ Sokkal inkább reményvesztésre. Ha egyszer nem mozdulhatsz. Bármit teszek, észre sem vesznek. És a hangom se hallják...

HÁDÉSZ (*jóságosan*) Ne légy türelmetlen, Tantalosz. Holnap is nap lesz, és holnapután is. Végláthatatlan a sora itt a napoknak, kifogyhatatlanok itt a holnapok meg a holnaputánok. És minden holnapután egyszer holnappá válik, minden holnap egyszer mává lesz. Úgyhogy mágse tudhatod, mikor lesz a holnapi ma másmilyen a mai manál. Nem hasonlatos hozzá. Hátha egyszer másképp válik holnappá a tegnappal. Vagy a tegnapelőttnél. Nem gondolod, hogy kimeríthetetlen forrása ez a reménykedésnek?

TANTALOSZ (*rövid habozó csend után szinte dacosan*) Örök szomjúságra és éhségre ítéltetek.

HÁDÉSZ Ezen sajnos nem változtathatsz. És mint mondtam már, én sem tehetem.

TANTALOSZ Nem csupán a gyomor szomjúságával és éhségével sújtottatok. Ne képzeld, hogy én ezt nem tudom.

HÁDÉSZ Tőlem függ, hogyan értelmezem az ítéletedet.

TANTALOSZ Egyszer már értelmezted. (*Idéző hanghordozással, kissé*

csúfondárosan.) „Tekintélyromboló tettek esetében a túlszigorúság kérdése föl se merülhet.”

HÁDÉSZ Magát az ítéletet illetőleg nem. De a végrehajtás dolgában... Éppen ezért gondold meg.

TANTALOSZ (*váratlan indulattal*) Hádész, nekem elegendem van! Elegendem a szörnyű színjátékaidból!

HÁDÉSZ Amelyeket a kérsédre rendeztem neked.

TANTALOSZ Nem tudhattam előre. De azóta megismerhettem őket és magamat is. Jóvoltodból éppen eléggé.

HÁDÉSZ Magadra vess, Tantalosz. Makacsul ragaszkodtál a kívánságodhoz. — És hát végtére is mit vártál tőlem? Azt hiszed tán, nem érdekeltem? Ha egyszer halandó korodban király voltál.

TANTALOSZ (*megdöbbenve*) Mert király voltam?

HÁDÉSZ Király bizony és nem akármilyen.annyira nem, hogy hozzánk mérted magadat. Emlékezz hát király korodra.

TANTALOSZ Szeretlek és tiszteltek — erre emlékszem.

HÁDÉSZ De hiszen ez nagyon is királyi tulajdonság, Tantalosz. Őszintének hinni az alattvalókat. Azt képzelni, hogy a királyi mivoltodért szerethetnek és tisztelhetnek. Nem tudni, hogy ebből a szeretet és tisztelet látszata fakadhat csupán. Meg sem kérdezi soha, hogyan gondoskodnak számodra szeretetről és tiszteletről.

TANTALOSZ (*kis szünet után még mindig megdöbbenve*) Ezért lenne? Ezért büntetnétek hát? Nem a báránypecsenyeként feltálatl gyermeke mért, amit csak kitaláltak. Nem is az olümposzi lopásomért, ami tényleg megtörtént... Ezért történe minden? Válaszolj! Mi az igazság?

HÁDÉSZ (*rejtélyesen*) Ideleln az Alvilágban minden igaz lehet. Minden és mindennek az ellenkezője. És ez a büntetésed alakulására is vonatkozik. Ezért ajánlom: el ne hamarkodd.

TANTALOSZ Csak mert mindennek, ami igaz, az ellenkezője is igaz lehet. Csak mert egy ikréta minden ikréta hazugnak nevez? (*Váratlanul határozottan.*) Nem, Hádész, semmiképpen sem! Makacsul ragaszkodom a kívánságomhoz! Rajtad áll, teljesíted-e.

HÁDÉSZ (*enyhe sértődöttséggel*) Rendben van, ahogy gondold. Akkor talán máris kezdenénk.

TANTALOSZ Mármit a könyörgést? Erre gondoltál?

HÁDÉSZ Azt képzelted, ingyen megúszod?

TANTALOSZ Ugyan, Hádész, nincsenek illúzióim.

HÁDÉSZ Ez a legnagyobb illúziód. De legyen óhajod szerint.

TANTALOSZ (*mintha még mondani akarna valamit, de aztán türelmetlenül*) Hát akkor kezdjük. Megfelelő pózba helyezkedtél már?

HÁDÉSZ (*korrigál a tartásán, félmagasan lebegő trónján kihúzza magát*) Mit gondolsz, jó lesz így? Elég imponálónak látszom?

TANTALOSZ Tökéletes vagy, Hádész. Istenibb már nem is lehetnél. Úgyhogy... (*Leírdel.*) Könyörgök néked, Hádész...

HÁDÉSZ (*egy kézmozdulattal megállítja*) Várj csak, várj, nem egészen jó, állj csak fel újra... (*Miután Tantalosz felállt.*) Nagyon helyes, hogy térdén állva kezdted, de azért... hogy is mondjam... ez inkább csak letérdelés volt, nem térdre omlás. Omlnod kellene inkább, rogynod, roskadnod. Kérlek, próbáld meg újra. És a címeimről se feledkezzél meg.

TANTALOSZ (*térdre esve*) Könyörgök néked, Alvilág fejedelme...

HÁDÉSZ (*ismét megállítja*) Jobb volt, mint az előbb, de azért... Valahogy egy kicsit lagymatag voltál. Mintha némi vonakodás érződne a mozdulatodon. Ha ezt levetköznéd...

TANTALOSZ (*eleget tesz a kérésnek, az előbbinél hatásabban*) Kérlek, Hádész, könyörgök néked, Alvilág fejedelme...

HÁDÉSZ (*újra leinti*) Most már majdnem tökéletes volt. Ám mielőtt leroskadsz, remeghetne a térded. Úgy valahogy, mintha nem is akarnád, mintha csak a nagyságom látványa sújtana porba. Érted, ugye, mire gondolok? És ne vedd rossz néven ezt a szórszálhasogatást, de nekem itt az Alvilágban túl kevés alázatban van részem. Ne csodálkozz, valóban így van. Bezzeg, odafenn az élők közt. M'ndig is irigyeltem az öcsémet, Zeuszt. Egyet-kettőt villámlik és mennydörög, s máris fürödhet a teremtményei könyörgésében. Bátyámról, Poszeidónról, a tengerek uráról nem is beszélve. Micsoda pompás rimánkodások szállnak feléje tarajos hullámokon táncoló sajkák fedélzetéről. (*Megvetéssel.*) De hát ezek itt... Ezeknek az árnyaknak ideleln már mindig mindegy... Ezért kérek, próbáld még egyszer. Remegő térdeddel, ahogy már mondtam. És ha még a hangod is cicsuklana egy kicsit, annál jobb lenne...

TANTALOSZ (*engedelmesen követi a „rendezői utasítást”: pár pillanattig reszkető térdeddel áll, majd leroskad; remegő hangon, a sírás határán*) Porba sújtottan könyörgök néked, esedezve, ó, Alvilág magasztos fejedelme... (*Váratlanul kilépve a szerepéből.*) Nos? Gondolod, hogy így jó lesz?

HÁDÉSZ Körülbelül, nagyjából. Ámbár egy picit, egy árnyalatnyit csak... (*Nagylelkűen.*) Na de nem szeretnék tovább gyötörni. Folytathatod.

TANTALOSZ Várj csak, hol is tartottam?... Igen, megvan már. (*Sírásra váltó hangon.*) Porba sújtottan könyörgök néked, ó, Hádész, esedezve kérek, Alvilág magasztos fejedelme... (*Elakad, és kérdően tekint Hádészra.*)

HÁDÉSZ Szánd meg szörnyű szenvedésemet...

TANTALOSZ ... Szánd meg szörnyű szenvedésemet...

HÁDÉSZ Könnyítsd meg kínjaimat...

TANTALOSZ ... Könnyítsd meg kínjaimat...

HÁDÉSZ Enyhítsd megérdemelt büntetésemet...

TANTALOSZ ... Enyhítsd... büntetésemet...

HÁDÉSZ „Megérdemeltet” mondtam, Tantalosz, vigyázz!

TANTALOSZ Feltétlenül ragaszkodsz hozzá?

HÁDÉSZ Egyszer már elengedtem neked. Nem kívánhatod tőlem még egyszer.

TANTALOSZ És ha mégis megkérnélek rá?

HÁDÉSZ *(erélyesen)* Király voltál, ne feledd! Ehhez tartsd magad!

TANTALOSZ *(roppant erőfeszítéssel, szinte a foga között sziszegve)* Enyhítsd „megérdemelt” büntetésemet.

HÁDÉSZ *(fejét csóválva)* Nem valami meggyőzően hangzott, de mindegy... Igyekezz megőrizni a sírós hangodat. *(Ünnepélyesen zengve.)* Vond el szemem elől e borzalmas látványt...

TANTALOSZ *(újra síró hangbördözéssel)* ... Vond el szemem elől a borzalmas látványt...

HÁDÉSZ Ne tetőzd szenvedésemet mások kínjainak látványával is...

TANTALOSZ ... Ne tetőzd szenvedésemet mások kínjainak látványával is...

HÁDÉSZ Szabadíts meg a másokat ért igazságtalanság feletti felháborodás gyötrelmeitől...

TANTALOSZ ... a másokat ért igazságtalanság feletti felháborodás gyötrelmeitől...

HÁDÉSZ Lássam helyettük mások gyönyörét inkább...

TANTALOSZ ... mások gyönyörét inkább...

HÁDÉSZ Lévén kínjaim olyan iszonyatosak...

TANTALOSZ ... oly iszonyatosak...

HÁDÉSZ Hogy azokat még az elérhetetlen dolgok látványa is enyhítheti csak.

TANTALOSZ ... enyhítheti csak...

HÁDÉSZ Valamint annak reménye, hogy ami elérhetetlen...

TANTALOSZ ... ami elérhetetlen...

HÁDÉSZ Egyszer mégis elérhető lesz...

TANTALOSZ ... elérhető lesz...

HÁDÉSZ Alulírott, satöbbi...

TANTALOSZ Alulírott: Tantalosz, elítélt alvilági árny, halandó korában Frígia uralkodója... És persze köszönök mindent.

HÁDÉSZ Alvilág hatalmas ura!

TANTALOSZ Alvilág hatalmas ura.

HÁDÉSZ Így. Ezzel rendben is lennénk. Gondom lesz rád, Tantalosz, efelől nyugodt lehetsz. *(Váratlan intéssel megállítja a trónszék emelkedését.)* De még meggondolhatod. Ne folytassuk inkább az eddigi kísérletezést?

TANTALOSZ Abból, amit megadhatsz, legkevésbé ezt az egyet kívánom.

HÁDÉSZ Biztos vagy ebben?

TANTALOSZ Biztos csak ebben lehetek.

HÁDÉSZ *(tehetetlen kézmozdulatot tesz, de ez intés is egyben: a fel-*

vonó újra felfelé indul; ünnepélyesen, szinte kinyilatkoztatva) Megbuktál, Tantalosz, végleg megbuktál. Teljesítem az óhajodat.

TANTALOSZ *(a már eltűnt Hádész után kiáltva)* Még egyszer köszönöm, Hádész, árnyékvilágunk hatalmas uralkodója... *(Egy pillanatig még térdeplő helyzetben marad, majd feláll, s továbbra is felfelé tekintve, behajított karral félreérthetetlen mozdulatot tesz.)*

(Hirtelen teljes sötétség. Amíg tart, Tantalosz hangját halljuk.)

TANTALOSZ *(pár másodpercnyi csend után)* Na, mi lesz. Meddig várjak még? ... Igazán kezdenék végre. Legalább a hangversenyüket... *(Kis szünet után.)* Lehetséges, hogy becsaptak volna? Elvégre egy halhatatlan ígérte. Elképzelhető lenne, hogy...? Na de mért is ne? Hiszen csak egy halandónak, pontosabban egy már halott halandónak tett ígéretet. Micsoda elbizakodottság, királyi gőg a részemről: azt képzelni, hogy ez az ígérlet kötelezheti. És ugyanakkor micsoda tiszteletlenség: feltenni róla, hogy a szavát nem állja. Isten léére... Nyilván olyan szentségtörés ez, ami semmiképpen se marad büntetlen. Lehet, hogy éppen ezért nem fogja teljesíteni. Büntetésből, amiért a becsapással gyanúsítottam. Ezért jobb, ha mégsem tételezem fel róla, ha egyszerűen semmit sem tételezek föl, ha türelemmel várakozom csak. Annál is inkább, mert mint ha... Vagy talán mégsem, képzelődöm csak?... Nem, most már csak ugyan...

Lassan felerősödő zene hangzik föl, (...) *(ugyanaz, mint a darab kezdetekor,)* *naturalisztikus hanghatások — csámcsogás, kortyolás, kéjes lihegés stb. — kíséretében. Ezzel egyidőben fokozatosan kivilágosodik.*

TANTALOSZ *(felujjongva)* Itt van hát, minden újra kezdődik!... *(Néhány pillanatig elragadtatva figyel a felerősödő hangokra, aztán, mint aki a szerepére talál, fülére szorítja kezét, riadtan néz maga köré, fölugrik, több irányban is tesz néhány lépést, mintha ki akarna menekülni a színről, majd megjátszott kétségbeeséssel kiáltja.)* Ne! Ne! Elég volt, elég! *(Két kezét gyomrára szorítva összegörnyed.)* Ó, istenek, istenek, miért gyötörtök?! Ó, istenek... *(Váratlanul felnevet, majd halkabban.)* Úgy, úgy, gyötörjete csak! *(Arcán egy-két pillanatig mintha gyönyörűség tükröződne, majd szenvedőre válva felordít.)* Neeee!! Neeeeee!!! Hagyjátok abba!!! *(Két karját kilököve teljes hosszában e'terül.)*

Hirtelen teljes sötétség. Amikor ismét világosodni kezd, Tantalosz elnyúlva mozdulatlanul hever. Fentről ereszkedni kezd a felvonó, rajta a Lánnyal és az ételekkel teli tálakkal. Akárcsak a darab elején, bizonyos magasságban most is függőben marad.

TANTALOSZ (*mintha csak arról kívánna meggyőzni, csakugyan ott-e már a Lány, egy röpké pillanatra lopva feltekint.*)

LÁNY (*megértő alig-mosollyal veszi észre a mozdulatot.*)

TANTALOSZ (*gyorsan leszegi fejét, s úgy tesz, mintha nem venne tudomást róla, lélegzésével szinte tüntetően alvást színlel*)

LÁNY (*letekintve kis ideig megindulva nézi Tantaloszt, aztán halkán megszólal*) Tantalosz... Tantalosz, ébredj.

TANTALOSZ (*mozdulatlan marad*) Azt hitted, tényleg alszom?

LÁNY Nem, Tantalosz. Máskor se hittem.

TANTALOSZ (*felnézve*) Akikor mért kérded?

LÁNY Csak mert így szoktuk.

TANTALOSZ Így szoktuk, igaz. Mit kívánsz tőlem?

LÁNY Tudod jól. Miért kérded?

TANTALOSZ Csak mert így szoktuk.

LÁNY Igen, így szoktuk. Kívárod a vacsorád. Legalább látni-hal-lani?

TANTALOSZ (*fejét ismét leszegve, túlhangsúlyozott nyersséggel*) Nem vagyok rá kíváncsi.

LÁNY Dehogynem. Tudni akarod.

TANTALOSZ Mért érdekelne? Ha egyszer elérhetetlen.

LÁNY Mert hátha mégsem az. Ezért érdekel.

TANTALOSZ (*feltekintve majdnem vidáman*) Halott vagyok. Éhhalál nem fenyegethet.

LÁNY Élsz, mert éhséget érzel. Éhségeden étkeimnek pusztá látványa is enyhíthet. Meg a felsorolásuk.

TANTALOSZ Miből gondolod?

LÁNY Csak mert halott vagy.

TANTALOSZ Azt mondtad, élek. Alig egy pillanata csak.

LÁNY Élsz, mert éhséget érzel. Mégis halott vagy. Mert a halál már nem fenyegethet.

TANTALOSZ Vegyük úgy, hogy ez az előnyöm.

LÁNY Az is, hogy remélsz.

TANTALOSZ Vegyük úgy, hogy igen. Amennyire élek, annyira.

LÁNY Fordítva inkább. Amennyire remélsz, annyira élsz. Annyira vagy eleven, amennyire a vacsorád várod.

TANTALOSZ Felőlem így is mondhatod. És máris mondhatod.

LÁNY Máris mondom. Meglátod, mindjárt könnyebb lesz.

TANTALOSZ (*hangsúlyozottan a közömböst játszva*) Rendben van, essünk rajta túl. (*Feltérdel, várakozásteljesen néz fel a lányra.*)

LÁNY Biztos, hogy ezt akarod csak? Mielőbb túl lenni rajta?

TANTALOSZ (*egyszerre türelmetlenül*) Nem fontos, hogy mit akarok. Kezdd el már végre!

LÁNY (*kezébe veszi az egyik tálat, szertartásosan felmutatja*) Előétel-

nek olajban sült galambmáj, kakukkfűvel és mézzel ízesítve, mákkal meghintve. Csak hogy a gyomornedveidet felkészítse a továbbiakra. (Rövid hatásszünet után, némi csalódottsággal) Tegnap kértél belőle...

(...)

Mindinkább gyorsuló ütemű játék következik, a Lány egymásután dobálja le az ételeket, amelyek záporozva hullanak Tantalosz körül, aki hangosan kavargó zene kíséretében igyekszik elkapni minél többet közülük, ezeket „megeszi” majd eldobja. Fenn a Lány, miután készlete elfogyott már, az emelkedő felvonó korlátjára könyökölve, meghatottan nézi a „lakomát”. Aztán a zene váratlanul elhallgat, Tantalosz, mintha csak a jóllakottságba fáradt volna bele, hirtelen hanyatt dől, szétvetett lábakkal heverve, mintegy a degeszre tömötséggel állapotát sugallja, úgy valahogy, ahogyan az Pieter Brueghel „Boldog ország” c. képén látható. Pár pillanat múlva hangosan horkolni kezd.

LÁNY (rövid ideig némán tekint rá, arcáról a játékoság maszkja lassan lefoszlik, hangjában gyengédséggel) Alszol, Tantalosz?

TANTALOSZ (csukott szemmel, horkolását megszakítva) Mint a bunda, mint a mormota. (Tovább horkol.)

LÁNY Álmodsz is talán? (A felvonó lassan emelkedni kezd.)

TANTALOSZ (ugyanúgy) Szébbnél szebb álmaim vannak. (Horkol.)

LÁNY Miről álmodsz? El is mondanád őket?

TANTALOSZ Jó vacsorákról. (Horkol.)

LÁNY Arról, amit elfogyasztottál?

TANTALOSZ Arról is, újraélvezve. Meg a holnapiról is. (Horkol.)

LÁNY (csak a hangja már, mert közben eltűnt fenn) Holnap is eljövök hozzád.

TANTALOSZ Roskadásig teli tálakkal? (Horkol.)

LÁNY (hangja) Roskadásig teli tálakkal. Meg holnapután is.

TANTALOSZ És azután is még? (Horkol.)

LÁNY (hangja távo!abbról) Mindig. Roskadásig teli tálakkal... (Utolsó szavait alig halljuk már.)

TANTALOSZ (egy ideig horkol még, de horkolását elnyomja a lassan felerősödő zene a már ismert naturalista hanghatásokkal, amelyek először fülsiketítőre erősödnek, aztán a csúcsponton abbamaradnak, a csend szinte sokkoló, beálltának pillanatában Tantalosz úgy riad föl, mintha hirtelen zajra ébredne, felugrik, révetegen néz maga köré, tehetetlenül áll, majd hangos, hisztérikus nevetésben tör ki; elcsendesedve a körülötte heverő műételeket nézi, egyikért lehajol, felemeli, megszagolja, megpróbál beleharapni, eldobja, másikért nyúl — ezt többször is megismétli, „ez sem, ez sem”, mormolja közben, majd eldobja a kezében lévő darabot, csüggedten legyint; feltekinthet a mennyezetre is, mintha máris az újabb

„jelenést” várná, lehetőleg úgy, hogy a néző is arra gondoljon, az egésznek nincs is vége még —, mielőtt teljes, minden eddiginél nagyobb hangerevével kitörne belőle az ordítás) Éhes vagyok! Éhes! Enni adjatok!

Hirtelen teljes sötétség. A nézőtér fényeinek kigyulladásakor már csak a leeresztett függönyt láthatjuk.

SZERKESZTŐI KOMMENTÁR

A dráma bevezető jelenetében, melynek itt csak a vége olvasható, Tantalosz és a Lány beszélget, finomabbnál finomabb ételekről. Ezekről az örök éhségre ítélt egykori király csak ábrándozhat. Közben hiábavaló próbálkozásokat jelző, sziszifuszi kísérletre emlékeztető játék folyik: a felvonó, tele étellel és a Lánnyal, addig ereszkedik lejjebb és lejjebb, míg Tantalosz kísérletet nem tesz arra, hogy hozzájusson az ételflirt tartalmazóhoz, akkor pedig a felvonó hirtelen felemelkedik, de csak annyira, hogy majdnem elérhető legyen, elérhetővé tessék. Varga fokozza Tantalosz kínjait azzal, hogy nála a Lány nem csak az ételeket felszolgáló valaki, hanem Nő is. Szép, kívánatos, aki élvezettel időz egy-egy idomának, nőiességének leírásán. Majd eltűnik a Lány, s Tantalosz kimerülten fekszik, amikor megjelenik Hádész isten, az alvilág ura, akire Tantaloszt bízták Kettejük jelenésében fogalmazza meg Tantalosz kívánságát: „Olyasmit kívánok, ami nem engem érhet. Nem az éni kínom”. Így akár mások szenvedéseit látva megvizsgálatódní. Főleg abban remél vizsgálatást, hogy mások gyönyöreinek szemléleténél, számára — gondolja — elviselhetőbb lesz mások kínjainak látványa. Hádész némi könyörgés után — az isten is csak ember, szereti kéretni magát — eleget tesz a kérésnek. Hamarosan megjelenik a két Saskeselyű, a primitív, érzéketlen, nyers viselkedés példaképei. Szórakoznak is kedvükre azokkal, akiknek őrzésével megbízták őket, legszívesebben Prométheusszal. (A közöl: részletből látjuk, hogyan.) Végül

ismét megjelenik a Lány. Hasonló jelenet játszódik le, mint a dráma elején, azzal a különbséggel, hogy Tantalosz ezúttal az ételflirtól lepotyogó kellékeleteket valódiakként fogadja. Eljuttassa, hogy valódiak, s jó étvágygal enni kezdi őket.

Varga láthatóan bölcséleti szándékú drámai parabolájának egyik, de nem egyetlen központi tételét kell ebben a zárójelenetben látni. Az ember kénytelen beérni azzal, amit kap, önmaga boldogságáért kell olykor önnön magát becsapnia. S ez a tézis teljes összhangban van a Tantalosz-mítosz alapképletével. Az, akinek a „legnagyobb boldogság volt osztályrésze”, úgy segíthet magán, ha azt a keveset, amit kap, éppolyan boldogan fogadja, mint egykor a legnagyobb gazdagságot, azt a kegyet, amelyben az istenek részesítették.

A mitológiában Tantalosz a legnagyobb szenvedés jelképe, s a legnagyobb büntetés is, ami embert sújthat: étlen-szomjan kell élnie, holott körülötte a legkülönb ételek és italok vannak, de hozzájuk nem juthat, ezenkívül pedig a feje felett levő szikla is minden pillanatban rázuhanhat. Ez a büntetése, mert nem tudta megbecsülni azt a boldogságot, amit kapott. Tamesz arról, hogy milyen gyorsan, könnyen változik a boldog állapot, ha nem tudunk vele betelni. A monda szerint: Tantalosz büntetése az „emberi gög, elbizakodottság, összeférhetlenség és arcátlanág” méltó „jutalma”. Varga drámájában némileg módosul az alapképlet. Értésülünk Tantalosz bűneiről, látjuk kínjait, de itt egyrészt szinte hőssé válik, vagy leg-

alábbis áldozattá, aki az istenek játékszere, s illetén sajnálni kell. Elszomorító, sőt felháborító annak a tudata is, hogy a különféle játékok (könyörgés Hádészhez, a Lány jelenése, a Saskeselyűk otromba szórákozása) ciklikusan megisméltődnek (kiszolgáltatottság, determinizmus). Másrészt viszont mintha a Tantalosz-mítosz csak keretül szolgálna a Prométheusz-jelenethez. Mintha Varga drá-

májának igazi hőse nem Tantalosz, hanem a „tűzrabló” Prométheusz lenne. Gondolatilag ebben a jelenetben a leg súlyosabb a dráma. Itt kell keresni azokat a mozzanatok, amelyek az aktualizálás szándékát hordozzák. A mitológiából a jelenbe való áthallás lehetősége ebben a jelenetben a legnagyobb és a legcsábítóbb is egyúttal.

G. L.

HORVÁT FAUST

(Részletek)

SLOBODAN ŠNAJDER

(...)

6.

Žedrinski Strozzi 1942-ben Faust-rendezéséhez készült színpadképének egyes elemei, amelyek a 16. jelenetig teljessé válnak. Csontváz a tudós szobájában, bőrből készült földgömb, alkémikus eszközök.

Afrič, kigombolt katonazubbonyban, kezében könyv.

ELSŐ SZÍNÉSZ

Játszottam még Diocletianus előtt,
Nyeltem előtte az eleven tüzet,
Loptam a jobbik művészetekből,
Megalásaim száma száz körül lehet,
Hordók tetején mímeskedtem.
Tudtam búvészetet, ebből hasznot húzni,
Ősrégi városokban,
Ahol ganajnak hívtak, emberi
szarnak és ürüléknek
És ahol hazudoztam, sírva az álarc alatt,
Hogy maradhassak színész, szabad.
Görögül, latinul, toszkánul értek,
A németbe belefeledlkezem,
Míg hazafias tojás itt el nem talál
(*A homlokára mutat.*)
S nem ébred szerelmem az illír szó iránt.
Fáradtan a tartós megvetéstől,
Haragvón a másnak tettetéstől,
Leköpvé önnön magamat,
Megundorodva lényemen, trafikálva
Csalárd vevővel, ki öszvérnek tekint,

Tetűként szegény, de bölcs, rendkívüli,
Írástudatlan szinte, olvasottsággal teli,
Éhes és rongyos, de gazdag örököse
Annak a kulturális ezredévnek,
Kis hajók és nagy hajók seregének.

Van itt valaki?

(A könyvbe pillant.)

Föld szelleme, hol vagy?

(A föld szellemének jelét mutatja.)

Lehelete s párája s mása a földnek?

Nem lesz jöveteled?

Mutatkozz!

Ó, Geni Croatiae, engedd, hogy lássam ma az arcod.

(Megjelenik egy törpe, egy gnóm.)

TÖRPE Szóltottál?

ELSŐ SZÍNÉSZ Téged?

TÖRPE Kívánságod teljesült. Minden meg van beszélve. A horvát állam folyó érdekei megkövetelik Goethe Faustjának játszását, e halhatatlan költői remekét, s már köztudott, hogy a bemutatón megjelenik a német parancsnokság és az Állam legfelső képviselői. Azt akarják, hogy a halhatatlan Kunstschatz horvátul hangozzék; föld-jelünk viszont megváltoztasd: A hazáért! most a jel, mert többé nem jövök.

ELSŐ SZÍNÉSZ Légy résen!

TÖRPE

A signum crucis, a kereszt jele kis

javitással, uralkodjék most!

E jegyben győzni fogunk!

Vibog.

A főszereplő úr híján van a

lelkesültségnek, amit el lehet sütni, míg

az ördög szunnyadoz.

Vibog.

A főszereplő úr jól tenné, ha e köszöntést tükröz

előtt gyakorolná be. És egyáltalán gyakorolna.

mert a Faustnál nincs nehezebb darab.

Vibog.

A főrendező úr holnap próbát fog tartani.

Agyafúrt ember, humanista, bölcselkedő,

Nem túlságosan lángoló katolikus, Istent csak

köstolgatja, akár a sonkát, tojást,

Horvát, úgy-ahogy, de adja az angolt,

Világpólár is, egyszóval ein Weltbürger,

Hogy ne szaporítsam!

Főrendező, megbecsült lóponya, szakmája
 mestere és így tovább,
 Hogy ne szaporítsam!
 mikor árnyam már oly rövidke,
 Obermeister, und so weiter,
 Duce, Führer, alkalmasint,
 de lágyszínű, határozatlan, kételkedő és
 emberszerető.

Hogy ne szaporítsam,
 az okos szó elég.
 Ön az *értelemre* fordítson gondot,
 hogy ez a halhatatlan kincs
horvátul csengjen és mint a *miénk*.
 És mint időnk, e szétzilált.
 Felismerhető legyen, szükség szerint!
 A mulandóságra gondoljon, s zárja szívébe
 Szavait Croatia jegyesének!
 Mit kórnak néztek, épülésére válják.
 Legalázatosabb szolgája, uram.

Addio, kívánom, domine.

Mély tiszteletem,

Servus, amice,

Még találkozni fogunk!

(*Elenyészik.*)

ELSŐ SZÍNÉSZ

Föld szelleme, hol vagy...
 A levegő helyett ez a földbe tűnt
 Bakarasz, Hüvelyk Matyi, a föld szelleme lett oly kicsi.
 Ilyen időket!
 Mit is mondott?

Faust leszek,

Hiszen színész vagyok.

S nem aggaszt más tudálékossága.

Amit tudok, tudom,

De amit tudok, csupán valami sötét
 elégedettséggel tölt el.

Mégis: Hagyjam magam arasznyira zsugorítani?
 Mézeskalácsszívbe hagyjam magam bezárni?
 Az egyezményes örületet magam fűszerezem?
 Tűrjem, hüvelyknyire így nyesegeessenek,
 Hogy utána a sötét pokol jegyéig magasztaljanak?
 „Még találkozni fogunk!”

Ám mivégre és minek?

Én színész kívánok maradni,

Festett arc mögé rejtve, mely fehér színre,
 Idegen beszédbe és különös rímbe.
 Elragadtatásuk irántam nem értem.
 És fontosnak hogy tartanak . . .
 Színész vagyok. Faustot meg keressenek, íme, a tarka
 Mutatványoshad: legyen az akár a fecsegő szarka,
 Fecskendő, tucatnyit rejt belőlük az időknék sarka,
 Legyen az Žanko, ő most minden feje,
 Žanko hadnagy, e dicsőség járjon ővele.
 Én nem vagyok érdekelt.
 Az értéktelen kunával ugyan ki házal,
 Zsák, bőrónd s fej mind tele, kár törődni ezzel!
 Hej, barátocskám, föld szellem, Bakarasz,
 Hüvelyk Matyi,
 Kedvem tartja a szerepet visszaadni,
 Ez nem színésznek való, nem színésznek való.
 Hanem ez hadnagi dicsőség, dísztaghoz illő,
 A ranghoz, hogy tudják, ők is valakik,
 Az örök világosság fényeskedjen nekik.

(A tűzoltó-szolga zseblámpával megvilágítja.)

SZOLGA Mit csinál itt, hiszen már éjfél van.

ELSŐ SZÍNÉSZ Valóban? De épp jókor: én égek — a szégyentől.

SZOLGA Ilyesmit nem oltok. És hogy az úr szemérmes volna, az nem újság. Hogy halad a munka, Afrié úr?

ELSŐ SZÍNÉSZ Nem tudom, Fecskendő. Közepesen, gondolom.

SZOLGA Prima kell, hogy legyen vagy semmilyen.

ELSŐ SZÍNÉSZ Nem tudom.

SZOLGA Jó éjt. És gombolja be azt a zubbonyt!

(Csönd.)

7.

(A Faust próbája: színészek és Főrendező.)

FŐRENDEZŐ Én sokat jártam a német földet, gyerekek, és láttam ott számos jó színházat. Ez többé nem fog megisméltódni. Heidelbergában láttam és hallottam egy tízezer lelket számláló Sprechchort a Reichyonalban a mennybe című előadásban, százezer ember éneklő: Deutschland, Deutschland . . . s hatalmas kereszt lobog . . . kijön egy zsidó, sárga frakk, fehér nadrág, zsidó orra van, hacken orra és ordít: Reichyonalban? Nélkülem? Ohne mich? Százezer ember, gyerekek, gúnyt úz a zsidóból, aki ordít: Nélkülem. Hát, kiáltják, nélkülöd! Kijön egy megtermett ifjú, szőke, hubertuszban, hitlersapkában, mintha Meštrović véste volna brači márványból, elveszi a kommunistától a német lobogót. Utána százezer torokból . . . égzengés . . . Hagyjuk ezt, a zsidókérdést, a kommunistákat,

bolsevikokat, náciakat... Ez színház. Szív és agy fenséges erőfeszítése, szuggesztív, hathatós és örökös színház...

ELSŐ SZÍNÉSZ Kezdjük a próbát.

EGY SZÍNÉSZ A próba része ez.

FÖRENDEZŐ Bécsben voltam, amikor ünnepelték Németország első zeneköltőjét, aki úgy pusztult el, mint a kutya, most meg... Mozart. Még egy zsebbe való japán is megjelent, a császár hírnöke, meghajolni...

ELSŐ SZÍNÉSZ De főrendező úr: Mozart osztrák zeneszerző.

FÖRENDEZŐ Hogyan érti ezt?

ELSŐ SZÍNÉSZ Afrié úr szánalmasan tájékozódik.

ELSŐ SZÍNÉSZ Mozart Salzburgban született.

FÖRENDEZŐ Mozart révén van Wagner, az pedig most igazi német zene, kijelentette, hogy hisz Istenben.

EGY SZÍNÉSZ De Mozart, jó emberek...

EGY SZÍNÉSZ Mozart az új Európáé.

FÖRENDEZŐ Bécsben arra gondoltam: a lángelme emlékművénél tisztelgő küldöttségek, koszorúk hosszú sorában, ha láthatnám drága trikolórunkat a világ nagy szellemi közösségében.

(Egy színész tapsol.)

RENDEZŐ Még hallok Mephistót, hogyan vigyorog az ősi német városokban és látom a germán isteneket Bayreuth-ban mint lépnek a Walhallába a szivárvány ívén, — a nap és a szabadság nagyszerű szímfóniájában!

ELSŐ SZÍNÉSZ Főrendező úr: önben feltartóztathatatlanul ébred az emberfeletti ember.

FÖRENDEZŐ Én nem vagyok náci, Afrié. De tudom, mi a színház. Mi műintézet vagyunk. A háborút a katonáknak, a politikát a politikusoknak. Mi művészek vagyunk. Erről szóltam nektek, gyerekek. Köszönöm szépen, holnapig. Afrié, várjon egy percet.

(Első Színész és Főrendező egyedül.)

FÖRENDEZŐ Az istenre kérem, kolléga. Önmaga miatt, az intézet miatt.

ELSŐ SZÍNÉSZ Nem szükséges, főrendező úr. Én a szövegemet kívülről tudom. Holnap játszani tudnám a császári küldött úr előtt, az ekkora kis japán tengelyi előtt, és egyéb tengelyű urak előtt.

(Főrendező a fejét csóválja.)

FÖRENDEZŐ Afrié, Afrié... hová tart maga! Žanko ma reggel Budak miniszternél személyesen kezességet vállalt magáért. Írásban. Hogy maga bogaras, az áll. Dujšin és Strozzi mellett első csillag itt, e tető alatt. A nők lába nyomát csókolják, az emberek szeretik. Vannak szeszélyei, de maga nem szervezett kommunista.

(Néz rá, kérlelően.)

Az intendáns kezekedett.

AFRIC Főrendező úr, lesznek-e a mi előadásunkban valódi emberi csontvázak, mint Reinhardtéban?

FŐRENDEZŐ Nem tudom. Fogalmam sincs, mire adja ez magát. Mit gondolsz?

ELSŐ SZÍNÉSZ Emlékszik arra a kettőre, arra a soványra és arra a kedélyesre a színiiskolából?

FŐRENDEZŐ A praktikánsaink? Jó fiúk, egyiküknek színésznek is kellett volna lennie.

ELSŐ SZÍNÉSZ Jó, hogy emlékszik rájuk: amennyiben csontvázakra van szüksége.

FŐRENDEZŐ Én nem gyilkoltam meg őket. Én valamennyiükért kezkeskedtem mint senior és mint barát...

ELSŐ SZÍNÉSZ Mindannyian isten gyermekei vagyunk.

FŐRENDEZŐ Úgy van. Maga pedig, aki az isten bal oldalán van, tudja meg...

ELSŐ SZÍNÉSZ Mit...

FŐRENDEZŐ Én nem...

ELSŐ SZÍNÉSZ Ön mit nem, főrendező úr?

FŐRENDEZŐ Én nem... Sérülékeny vagyok, gyermekem. És első ízben úgy tűnik, hogy abból, amit itt csinálunk, semminek semmi értelme sincs.

ELSŐ SZÍNÉSZ Főrendező úr: mi művészek vagyunk.

FŐRENDEZŐ Én? Én fa vagyok. Ne keverjen engem bele ebbe...
(Szorosan átöleli Africot.)

Én fa vagyok, az vagyok én! Levegő. Kérem, nem észrevenni engem! Én nem vagyok, kérem! A nálam jobbak is hallgatnak! A nálam jobbak is azt mondják, hogy ők nincsenek!

ELSŐ SZÍNÉSZ Ámen. Béke poraira.

FŐRENDEZŐ Vigyázzon arra a bolond fejére. Isten megáldotta. Mindenfélét lehet mondani arról az öregről. Nyilvánvalóan baszik ránk. De ő látja, ki a színész. Tartozik ennyivel a tehetségének.

ELSŐ SZÍNÉSZ Vigyázni fogok én... még mennyire fogok vigyázni. Vízontlátomásra, istenem!

(Hirtelen távozik. Szolga Főrendező arcába világít.)

SZOLGA Elismerésem szeretném kifejezni főrendező úrnak. Szavaiért a trikolórról a világ nagy szellemi közösségében. Ez olyan szép volt, akár a betlehemes istálló.

FŐRENDEZŐ Köszönöm, Lipovščak. Úgy látszik, hogy itt már nem maradt senki.

SZOLGA Ne hagyja, hogy a bolsevikok adják meg a mértéket a színházhoz, főrendező úr.

FŐRENDEZŐ Mit mondtál?

SZOLGA Jól hallotta.

(Sötét.)

(...)

15.

(Faust a gótikus szobában ül, az előadáshoz öltözve és sminkelve. Mephisto jön.)

MEPHISTO Hogy szolgál a vitézi egészség a *bataille du Faust* előtt?

FAUST A legkevésbé sem érdekel ez az ő *Faust*juk. Rosszul leszek ezéktől a csitriktől és nagyságáktól. E horvát tündérektől, akikből germán Walkürök lesznek. Nem mehetnék el azonnal?

MEPHISTO Nyomban látnák, hogy hiányzol.

FAUST Gondolod? Lesz itt alakítás nélkülém is.

MEPHISTO Kétlem.

FAUST Ó, akad *Faust*.

(Szünet.)

Mikor mehetek?

MEPHISTO Tudatni fogják veled.

Első csöngetés az előadás előtt.

FAUST Istenem, a közönség már érkezik.

(A terembe pillant. Bejön néhány egyenruhás usztasa, és elfoglalja a földszint különben üres első sorát.)

FAUST Kezdődjék hát!

MEPHISTO Tarts ki!

FAUST Halál a Faustra!

MEPHISTO Szabadság a népnek!

AZ ÜGYELŐ HANGJA Színész hölgyek és urak, most hét óra öt perc van, az előadás kezdetéig még huszonöt perc maradt, úgyhogy kérem, fejezzék be maszkjukat, köszönöm!

(A színházi szolga átmegy a színen.)

SZOLGA Afric úr, ma este mindannyian magát fogjuk nézni. Szívem a maga szívével együtt fog dobogni ez alatt az ódon tető alatt.

FAUST Kösz, Fecskendő, drága kartárs.

SZOLGA Nem Fecskendőnek hívnak, Lipovščak a nevem.

FAUST Kihagy az eszem, Pantovščak úr.

SZOLGA Hogy az esze kihagyjon — ma este? Ön ma este a horvát színpad becsületét védi az európai emberiség ragyogó viszonylatában. Ma este ezt nem lehet — elárulnia, ma este semmiképp.

FAUST Ja, natürlich, csak le ne essen köldökszorító nadrágtartóm.

SZOLGA Olyan lesz, akár a képiárdában.

FAUST Csak az amerikaiak meg ne tiszteljenek bennünket bombáikkal. Viszontlátomásra uraim, ajánlom magam —

(Főrendező jön.)

FŐRENDEZŐ Jaj, jó, hogy itt találom még. Tudja, Afric úr, én megértem, hogy mindez bolondság, ezek a koszorúk, akár a temetésen, de bejelentette magát a német parancsnokság, itt lesz a pápai legátus is, az-

után a Nemzetközi Vöröskereszt küldöttsége, amely Jasenovacról tér vissza, tehát az olasz és még egy japán, ilyen kicsike, *(mutatja)* csak haljong, láttam a Mozart-jubileumon Bécsben, azután természetesen, Budak nemzetvezetőhelyettes, az usztasa ellenőrző szolgálat növendékei, gazdasági és művelődési köreink, a krémek krémje, s hogy szót értsünk, én tudom, hogy megvan a véleménye ezekről az előadásokról, de az istenre kérem, íme, leterdelek, hogy maradjon itt a fogadáson.

FAUST Alkár a futsalozás előtt. Keményen masszíroznak. Nem ökolívó-ménközés ez. Számíthat hűségemre, amice. Maestro!

FÖRENDEZŐ Hagyja most a hűséget, értjük egymást, csak maradjon itt.

FAUST Az előadás után találkozunk.

FÖRENDEZŐ Úgy kérem, mintha apja lennék. Legyen komoly.

(Megragadja a kezét.)

Nagyon komoly.

(Méregetik egymást.)

FAUST Uram! Én profi vagyok. Ezért fizetnek.

(Főrendező megcsókolja. Faust egyedül marad, zsebkendőt vesz elő, törölközik. Žanko intendáns jön, kicsípve, dekorálva, rém felindultan. Az egész színház zsong a túl sok meghívottól.)

ŽANKO Afric úr, kedves kolléga. Már mindenkinek elmondtam, hogy én önt favorizálom. Valamennyien akként tartjuk önt, mint vízcseppet a tenyerünkön. Kell-e mondanom önnek: elmondjam-e önnek?

FAUST Ha muszáj.

ŽANKO Božo Kavran rendnagy és neje, az Usztasa Ellenőrző Szolgálat Vezetője, a Legfőbb Rendőr, uram, Eugen Kvaternik a kegyelmes Kvaternikné asszonnyal, a horvát egyetemi hallgatók, a Domagoj szervezetek vezetői, a Horvát Hős, az Egyesült Usztasa Ifjúság parancsnoka, Ivan Oršanić, Ramir Marcone, a Szent Szék legátusa, Lüthers tábornok, talán nem kell arról szólnom, hogy kicsoda ő, Siegfried von Kasche, aki kicsinálhat nekünk egy vendégszereplést a Reichban, továbbá kedves muzulmánjaink, kell-e tovább sorolnom, van-e még valami tovább, Budak nagy csokrot küldött, és azt beszélük, igen, azt beszélük, hogy az előadás folyamán személyes jelenlétével maga a Nemzetvezető is megtisztelne minket.

FAUST Én teljes egészében felkészültem, intendáns úr.

ŽANKO Ez az, férfias szavak. Az egész után találkozunk, rendben?

FAUST Tumultus lesz, tudja.

ŽANKO Ön körül mindig tumultus van, tudom. De megilem én. Válásos ünnepély ez. Ez a színház most a világ középpontja. Nyújtsa a kezét!

(Az intendáns hosszan szorongatja Afric kezét. Megöleli.)

FAUST Ó, persze: mit hallott az ön barátja monsignorjától?

ŽANKO Később, később majd elmondom.

(Elmegy. Faust zsebkendővel törölgeti magát.)

FAUST Ó, bár sülyyednék el.

(Gyorsan leereszkedik a függöny. Az első sor megtelik usztasa közön-séggel. Vannak német egyenruhák is, kisasszonyok estélyi ruhában stb. Polgári ruhákat is látni. A színházi csöngő harmadszor szólal meg, ide-gesen, fenyegetően.)

(...)

13.

(Afric, a színész a földön ül, és katonai hátizsákból gyermekjátékokat szed elő: durva tárgyak, tarka falovacskák, német csokoládé, töltényhüvelyek, amelyeken füttyül etc. A Biztos oldalt megáll. A Színész felemel egy rongybabát, és hosszan nézi.)

BIZTOS Tudom, hogy nehéz ez, elvtárs.

(Színész sebbel-lobbal a hátizsákba gyűjti a játékokat. Messziről nótázó száll.)

BIZTOS De legyél katona és tiszt! A nép figyeli a partizán tiszteket. Mindent lát. A tiszteknek nem bocsát meg semmit.

SZÍNÉSZ Hogy szól a napiparancs?

BIZTOS Lassan a testtel.

(Átöleli.)

Tudod, senkinek sem könnyű.

SZÍNÉSZ Van még bandita a városban?

BIZTOS Akadnak, de mind jól viselik maguk.

SZÍNÉSZ Mire kezdünk most?

BIZTOS Mindenki a képességei szerint. A kommunista számára ez az érvényes.

SZÍNÉSZ Te mit fogsz csinálni?

BIZTOS Én szervezni fogok.

SZÍNÉSZ Mit szervezel?

BIZTOS Egyelőre a szocializmust fogom szervezni. Utána a kommunizmust. A lefektetett menetrend szerint. Ez organizáció plusz elektrifikáció. Oda megyek, ahol szükség lesz rám. Egyedül vagyok, akár az ujjam.

SZÍNÉSZ Tudom.

BIZTOS Tudom, hogy tudod. Nem is azért mondom. Magamban beszéllek.

(gorombábban)

Gyerünk, mosdj meg. Borotválkozz. Mutass, mint katona. Húzd ki magad, no... Vagy vedd le azokat a válllapokat. Néznek bennünket.

SZÍNÉSZ Hát én mit csinállok majd?

BIZTOS Neked könnyű. Bemész a színházba. Leteszed a pisztolyt az asztalra: 7,6 milliméteres. Azt mondod: most új kor kezdődik a művé-

szetben, az új ember számára. Végeztünk a szalonbeli bűdös picsákkal: ki kivel hempergett, ki mennyire bolond, ki mindenki kifeléte meg az anyját. Kispolgári perverziók kifelé. Villágirodalom csúcsai — befelé. Befelé — kifelé, befelé — kifelé, akár a mozdony. Itt van néhány szovjet egyfelvonásos.

(*Tiszti táskájából néhány szöveget vesz ki.*)

Ehhez én keveset értek, meg nem is érdekel. De van itt néhány vidám dolog. Ocseny harasó.

SZÍNÉSZ Hogy gondold ezt: szovjet egyfelvonásosok plusz klasszikusok?

BIZTOS Egyenlő: szocialista művészet. Szubjektív tényező plusz elektrifikáció, egyenlő: szocializmus. Mi van? Nem tudsz eligazodni a számadáson? Ugyan már: ez könnyebb kell, hogy legyen, mint banditákra vadászni a Velebiten. Le kell szerelned, persze, és játszani, nohát. Azt beszélik, hogy a háború előtt a csitrik a lábukat csókolgatták, a magukét meg emelték is, amerre elhaladtál. Persze, most mindent komolyabban kell venni. Kitéttük a vörös zászlót a színházra. Hoztunk át élelmet a raktárból, nohát. Rendezvényt kell csinálni itt. Igazit, ünnepit, államit. *Nem, mint az erdőben.* Az embereknek fel kell öltözniük. Sok fény kell, ez az: és nem valami félhomály, mint a rothadt narancsok. *Nem, mint az erdőben.* Az éneklést és a lövöldözést a nézőtérben be fogjuk tiltani a csapatkonferenciákon. A páholyokban ott lesz az egész új hatalom. Lesznek angolok is meg szovjetek. Képzeld el egy fát, és megcsináltatjuk a fát. Képzeld házat: azt is megcsináltatjuk. *Nem, mint az erdőben:* egy darab vászon, és kész. A függönyt néhányszor le kell engedni és fel kell húzni, hogy látszon: van függönyünk. Ti pedig szépen hajlongjatok, mi majd tapsolunk. Hallatszani kell a hegedűknek, még keresünk a városban, és nem a harmonikának. A harmonika a térre való, ahol a népnek ökröt fogunk sütni, a hegedűk meg a színházba. Így kell, hogy legyen. Nohát.

SZÍNÉSZ Értettem.

BIZTOS *Faustot* fogjátok játszani.

SZÍNÉSZ Lehetetlenség.

BIZTOS Tudom: a *Faust* német darab, de Marx is német volt. Mi Hitlerrel verekedtünk, és nem a német néppel.

SZÍNÉSZ De...

BIZTOS Miféle de, mit de?

SZÍNÉSZ Kivel?

BIZTOS Reggel nálam volt kihallgatáson a rendező. A főrendező. Isentelenül meg volt zavarodva, azt sem tudta, hol a feje, nem tudta, hogy hívják, majd a kezem csókolta meg, hajlongott, hajbókolta minden irányba.

SZÍNÉSZ Hát ő nem usztasa.

BIZTOS Erről még beszélgethetnénk. De valakinek rendeznie kell.

SZÍNÉSZ Nem usztasa.

BIZTOS Itt mindenki... Na, jól van, dolgozzon csak, fél évre elveszük polgári jogait, rendnek kell lenni, *(hanyagul!)* az újságok közöljék le azt a szégyenét, és utána erőt, egészséget, elvtárs. Különböztet; azt gondolta: most leölik a partizán századosok. Meg a többiek is...

SZÍNÉSZ Milyen többiek?

BIZTOS Hát a többiek, testvér. Szépen égett itt a villany ezeken a gyönyörű csillárokon, csupa fény, tutta forza, minden este, működött a színház, drága testvérem, akár a láger.

(Színész megragadja Biztos köpenye gallérját.)

SZÍNÉSZ Itt, ezen a színpadon annyi a vér, hogy sikamlók tőle.

BIZTOS Hát igen: kell vér a színházba. Egyszer Eszéken disznót öltek Shakespeare-hez, a színház, drága testvérem, véres dolog.

SZÍNÉSZ Egy szót se többet!

(Biztos erőlyesen kiszabadítja magát. Farkasszemet néznek.)

BIZTOS Ezt majd megvitatjuk az értekezleten. De én nem mondtam volna semmit, ha magad nem vágysz bele. Ne civakodjunk ezen. Van idő.

SZÍNÉSZ Nincs idő, öregem.

BIZTOS Hogyhogy? Mi az erdőben döglöttünk meg, az én gyerekeimet az anyjuk szeme láttára szuronyra tűzték, minket mészároltak... itt meg egész idő alatt meleg volt, kellemes illat áradt, a méltóságos aszszonyok a tükrök előtt suhantak, a páholyokban a farkukat verték... Mi van?

SZÍNÉSZ Kérlek Vjeko. *(fáradtan)*

BIZTOS Félrebeszélisz Afriéc. A te neved Vjeko. Hasonlítok én terád?

SZÍNÉSZ Kérlek, Vjeko, nézz rám: itt valami örökre megállt.

(Hosszú szünet.)

BIZTOS Értem én, és fel tudom fogni: itt elragadnak az emlékek. Te hajlamos vagy az emlékek hatása alá kerülni. Szedd össze magad, ember. Előre nézz. De mint a te biztosod, emlékeztetni szeretnék arra, hogy a proletároknak nincs hazájuk. Te proletár színész vagy. A hazát firtató vitába pedig nem fogsz belerántani. Nekem egy vonatnyi éhes gyerek van a nyakamon! Most nincs erre időm! Ne gondold, kérlek, hogy ez az egész együtt most annyira fontos. *Nekünk* nincs időnk. Neked és nekem. Nem jut időnk. Megértem én! Éveken át az égbolt volt felettünk a takaró! Most itt vannak az angyalok, az arkangyalok, a tündérek, a stukatúra.

SZÍNÉSZ *(szórakozottan)* Úgyhogy akként fest, mint valami nagy, sötét és meleg benső, amelyben számos nép tudna élni.

BIZTOS Itt kísértetek vannak, isten bizony. Ha nem tudod játszani a *Faustot*, akkor gondolj ki valami akadémiát! Küldök majd szavalókat! Erőt, egészséget!

SZÍNÉSZ Megértettem!

(*kiáltva*)

BIZTOS Így már sokkal jobb.

(*Elmegy.*)

(...)

Számozatlan jelenet

Elöl férfiak frakkban, nők hosszú ruhában: mind magasztos szavakat mondanak az Áldozatról és a Forradalomról.

Színész a hátizsák mellett ül, és a játékokkal játszik a földön.

A rivalda elsötétül.

A színpad mélyéből Margit közeledik, zsákban, mászik, talpra áll, el-esik.

A másik oldalról Mephisto, nyakában kötél, különös batyut cipel.

Színész összeszedi a játékokat, és feljűk indul. Megállnak és nézik egymást, mint akik először találkoznak.

Színész eljűk önti a játékokat.

Mephisto elébe önti a Faust előadásának kellékeit: görebeket, inkunábulumokat, az U betűs koponyát. Faust kihúzza a betűt a koponyából, és messzire hajtja.

Nagyon hosszú szünet.

Majd mindhárman mintha egymásba akarnának bújni.

Sűrű hóhullás.

Az érkező harckocsik távoli dübörgése.

Triádikus Lény — Faust — Margit — Mephisto a hóra bámul.

FAUST—MARGIT—MEPHISTO

Mindent átéltem és meghaltam kétszer.

A történelem velem magát torkig ette.

Tanulmányoztam különféle diszciplínákat.

Vertek engem és én is vertem.

Öltek, én is öltem.

Kivágták méhemet. Elvették leheletem s magzatom.

Nem tudom, épp oly feslett vagyok-e, mint kezdetben.

Mi volt kezdetben?

Az Ige? A Tett? Az Akarat?

Hol van az én osztályom?

Hova lett a kalászom?

Mely földben sarjadhatna ki?

Hol van országuk megszületetlen gyermekeimnek?

(*Behatóló harckocsik dübörgése.*)

Mikor fog megvirradni?

(*Havazás.*)

Felegyenesedve járom kérdésemet.

Igent mondok erre az ifjonti őrületre.

Öregszem.

Nagyon fázok.

(Faust—Margit—Mephisto az egyre sűrűbb hóhullásba bámul. Befújja a felirat nélküli ledőlt sírkövet.)

BRASNYÓ István fordítása

DRÁMA A MŰVÉSZETRŐL ÉS A POLITIKÁRÓL

ANDREJ INKERT

A Horvát Faust ősbemutatója tavaly nyáron volt Splitben, már decemberben színpadra állították a belgrádi Jugoszláv Drámai Színházban, időközben megvolt a varaždini bemutatója, és más színházak is — köztük a ljubljani — tervezik bemutatását.

A Jugoszláv Drámai Színház előadása volt — szinte egybehangzó vélemények szerint — a különben igencsak oldott és elkommercializálódott belgrádi színházi élet központi eseménye. A NIN c. hetilap valóságos dicsőhimnuszt zengett róla, ékes „gyakorlati” bizonyosságul, hogy igaz az a dialektikai törvény, mely szerint a mennyiség átcsap minőségbe. S a tanulságos (és komikus) poén ugyanott: nem is csoda, hogy a Horvát Faust ilyen kivételes és minden szempontból reprezentatív színházi esemény, szükségszerűen lett azzá, hisz szerzője horvát, rendezője (Szlobodan Unkovszki) macedón, díszlettervezője (Meta Hočevar) szlovén, a színészek belgrádiak, íme tehát az egzempláris bizonyíték rá, hogy csakis a más-más köztársaságbeli erők „szintézisével” valósíthatók meg abszolúte hiteles „jugoszláv” reprezentánsok... A belgrádi Horvát Faust tehát mint afféle föderatív művészeti manifesztáció is mintaszerű példa lehet...

A darab szövege ez idő szerint már „második, bővített” kiadásban lát napvilágot a zágrábi *Prolog* sorozatban, a szerző *Faust-komplexus* c. esszéjével kiegészítve, melyben Šnajder a „mai” Faust és az ördöggel való „itteni” paktálásának paradox vonatkozásairól értekezik.

Ez a Faust, szülőatyja szemében elsősorban a modern kor jellegzetes képviselője, olyan szabad egyed, aki előtt széles e világon semmi sem maradhat ismeretlen, hozzáférhetetlen és idegen. Olyan Faust ő, akinek szinte már nincs is szüksége az ördög segítségére, hisz megtapasztalt, megismert már ő maga mindent, hitt és kétkedett már mindenben — az immánens, modern, szcientista világ Faustja ő: Faust-e még egyáltalán?

Másrészt viszont Šnajder „horvát” Faustja a maga intellektuális szabadságával és kételyével — éppen az utóbbi a legtökéletesebb kifejezője az előbbinek — mégiscsak a közvetlen és konkrét társadalmi-történelmi valóság foglya. Ontológiai „státusa” szerint szubjektum ugyan, szabad szellemű lény, aki egyedül önmagához és saját szkeptikus gondolataihoz kötődik s csak ezeknek tartozik felelősséggel, egyéni ember mivoltában mégis újra és újra áldozatává és játékszerévé is válik a „sorsnak”, amely

az adott aktuális, mindig ambivalens (és véres) társadalmi és politikai rendszer képében jelenik meg. A modern immanens világ nemcsak az igazság szcientista megismerésére, elsajátítására és legyőzésére irányuló expanzióknak van kitéve, hanem, semmivel sem kisebb mértékben, az ideológiai önkénynek és a politikai totalitarizmusnak is, melyekkel szemben Faustnak, ha mégoly „szabad szubjektum” és kételkedő értelmiségi is, semmi gyakorlati hatalma sincs.

Šnajder Faustjának döntő meghatározói között ugyanakkor ott van a toposz is, szülőföldre, otthona, hazája, hisz a drámában éppen a mai Faust horvát mivoltából adódó különbözőségekről van szó. Faust ismeretszomja és immanens élettapasztalata univerzális ugyan, de egzisztenciális helyzetére eredendően és kitörölhetetlenül rányomják a bélyegüket a sajátos „hazai” történelmi meghatározók (is). Ezért kapta a szerző kísérő tanulmánya a „Vázlatok a szülőföldről” alcímet, és így lett a „horvát Faust” drámája egy kegyetlenül kínos s ugyanakkor révetegen ironikus variáció a „Hogyan hangoljuk hát össze Faustot és a szülőföldet?” témára.

Az egyik oldalon tehát ott van Faust szubjektív emberi volta, határtalan tudásszomja, mely egyben minden szépségszének (szabadságának) forrása is, a másikon pedig a szülőföld, az otthon, a haza legyőzhetetlen és kegyetlen valósága, mely a (maga) véres és ambivalens történelmi hagyományával lidércként nehezedik elméjére és korlátokat állít egyéni szabadsága elé.

A Horvát Faust tehát az ellentmondásos embernek, annak az értelmiséginek a drámája, aki kész eladni a lelkét az ördögnek, hogy semmi se maradjon előtte ismeretlen, rejtett és hozzáférhetetlen, és annak a hősnak a drámája, aki tudja, hogy a szabadság mindig csak látszólagos, hisz az időszerű történelmi és társadalmi elvárásokkal képtelenség szembeszegülni, mint ahogy a szülőföld kötelékeitől sem lehet megszabadulni soha. A fő dilemma tehát, mely elé Šnajder a horvát Faustot állítja, ebben a kérdésben foglalható össze: hogyan maradjon hű is, s legyen szabad is egyszerre?

Emellett a Horvát Faust a színház drámája is, dráma a drámában, játék a játékban, színház a színházban. Fabulatív, ill. dramatikusan magva történelmi tényeken alapul. Az első részben a közelmúlt történelmi emlékei közül elevenít fel néhány fragmentumot a szerző: az ún. Független Horvát Állam kiküldetésének légkörét, s legfőképp azt a reprezentatív esetet, mely a zágrábi ún. Állami Színházban történt 1942. március 31-én, a „Független Horvát Állam legnagyobb színpadi látványossága”, Goethe Faustjának díszbemutatója után. Goethe halhatatlan művének színpadra állítása nem rutinszerű műsorösszeállítás eredménye volt, hisz, írja Šnajder, az „új rend” államainak színpadán sorra ott szerepelt mint a nyugati kultúra „egyetemes példája”. Ilyenformán az 1942-i zágrábi bemutató „Horvátországnak a művelt nyugati népek közösségébe való visszatérését hivatott szimbolizálni”. Tudvalevő ugyanakkor, hogy röviddel a bemutató után a társulat egy része Vjekoslav Afrić-Fausttal az élen otthagya

Zágrábot, Pavelicék városát, és beállt a partizánok közé. A címszerepet az Állami Színház usztasa intendánsa, Dušan Žanko vette át; a hátramaradt színészekre rázúdult a „független állam” dühöngő terrorja (tehát a szülőföldé is?); Janko Rakušát, aki Mefisztót alakította alternációban, felakasztják az usztasák, alig egynéhány hónappal a felszabadulás előtt.

Ez a felszín, a dráma reális, hiteles rétege, mely a Horvát Faustban a továbbiakban egészen sajátos módon fejlődik tovább. Ebben a vonatkozásban a színházi előadás drámájáról van szó, az usztasa „államalapító” törekvés és totalitáris hatalom teljes manipulációjának alávetett színház drámájáról, mely — a színház — a legalizált terrorral kötött szörnyű, blaszfém szövetségében, a legkevésbé sincs tudatában önnön drámájának. A színházi előadás nem más, mint az uralkodó ideológiának, az uralkodó ideológia nihilista önkényének reprezentatív tükrözője, igazolásfele, melyre a horvát politikai voluntarizmusnak azért van szüksége, hogy a színpadról (a világot jelentő deszkákról) hirdethesse „autentikus”, azaz kulturális legitimitását. Goethe költői remeke lenne hivatott, a horvát színészek kivételes művészetével egyetemben (az Állami Színház együttesének persze előbb túl kell esnie a nemzeti, azaz „faji” hitelesítésen), bizonyítani a „művelt Európa” előtt az új társadalmi rend „érettségét”, ugyanakkor pedig káprázatos látványosságával, pompázó esztétizmusával elhomályosítani a társadalmi valóság brutális, véres tényeit (általános politikai elnyomás; népiirtás, gyűjtőtáborok, Jasenovac...). A színház mint művészet az ideológiára épül és kizárólag a nagyon fontos politikai síkon funkcionál. Úgy is mondhatnánk, hogy a színház a politika esztétikai megfelelője, mégpedig pontosan olyan mértékben, amennyiben a politika szavatolja a színház művészi egzisztenciáját. És a hatalom mindig tiszteli a színészeket...

E szemszögből nézve Faust maga megmarad a goethei szerepben: nem több, mint az „államalapító” voluntarizmus szolgálatába állított színész, aki a maga eszközeivel asszisztál a „államalapítóknak”, hogy rivaldafénynél álcázhassák látványosan, az előkelő páholyok előtt, nihilista voltak. Faust eladja lelkét az ördögnek, ám ez afféle komédiáslélek csupán, tehát az „adásvétel” is csak látszólagos. Faust tudja, hogy a lelkéért cserében úgyszem kaphat az ördögtől semmit, hisz Faust-Afris a horvát színház nagy csillaga. Faust alighanem már a kezdet kezdetén többet tud, mint amennyit az ördög elárulhatna neki, tudja, amit az usztasa ördög a maga mindenható politikai hatalmával még csak nem is sejt: hogy ti. a színpad túloldalán már várja a partizán kapcsolat, a döntő ütközet a nihilista hatalommal, a nagy csata e hatalom igazi arculatának leleplezéséért és a totalitáris uralma alóli felszabadításáért. A színész és komédiás Faust becsapja az ördögöt, mégpedig úgy, hogy kiszáll a játékból: miáltal az ördög színházának (s ezen belül Faust szerepének) kulturális exhibicionizmusáról kiderül, hogy nem más, mint a véres gyilkos morbid villanása.

Ez a Faust tehát olyan színész, akinek tudása és ereje is megvan hozzá,

hogy fölényesen félbehagyja saját játékát és leereszkedjék a realitásba. Vele szemben a másik szerződő fél, az ördög persze nem szerepet alakít: az ő számára ez a játék, mely éppen Fausttal kapcsolatban éri el szimbolikus tetőfokát, maga az egyetlen, pótolhatatlan és elkerülhetetlen valóság. Elejétől végig véres, vesztesre ítéltetett játék ez persze, de ugyanakkor hullahegyekre épült végzetes vallóság is . . .

A belgrádi Jugoszláv Drámai Színház színpadán színpadot látunk. A reprezentatív usztasa spektakulum színhelye ez, embervérrel áztatott föld. Goethe „mintaszerűen nyugati” műve szarkasztikus és egyszersmind iszonyú parafrázisának színtere: Šnajder egyetlen vesszőjét sem ismétli meg a nagy udvari tanácsosnak, csak felidézni néhány ismertebb jelenetét a megdöbbentő paródia lencséjén át. E lucidus és szellemes történelmi demontázs színhelyén át- meg átszövik egymást az usztasa kulturális orgia parabolikusan rekonstruált jelenetei és a véresen valós pavellói terror figuráinak beszéde és gesztusai. A színház, és a színház drámája, észrevétlenül és egészen kétértelműen változik a világ tragikus képével. A színház olyan, mint maga a világ, a világ meg vesztett történelmi tébolyában nem más, mint örült színház. Mintha nem is megjátszott, hanem igazi hullák hullanának a színpadon — mégis egytől egyig csupán árnyak ők a mutatványban. Az ördög diktálta játszmának dupla vagy semmi, élet vagy halál a tétje. A színészek komédiások is és valós történelmi alakok is egyszerre. A színház dolgai perverz módon keverednek a világ dolgaival. A Horvát Faust úgy mutatja be a világ drámáját, hogy a színház drámáját állítja színpadra: Faust problémája úgy vetődik fel benne, mint az értelmiségi szabadságának és igábafojgottságának, komédiás-szarkazmusának és eredendő gyökértelenségének sorsdöntő és meg-megisméltendő kérdése. Faust mint komédiás a színház szolgálatában áll, ez pedig az ideológia szolgálatában — de Faust színész mivoltában ugyanakkor független és hűtlen is, zsebében állandóan fűgét mutat, lelkében örökké álmokat, utópisztikus víziókat dédelget, mindig úton van, a „hazát” keresi, melyhez élete végéig és maradéktalanul hű tudna maradni . . . És újra és újra rá kell döbbsennie, hogy egyedül ebben a „haza”-keresésben, ebben az örökös utazásban lehet hű, egyedül és kizárólag ebben a szakadatlan, nyugtalan és kielégületlen ellenkezésben, iróniában és szkepszisben — minden más pusztá vágy csupán. Csak a keresés és az utazás a reális, mind a színházban, mind a véres és meggyalázott hullákkal megbélyegzett világban.

Szlobodan Unkovszki, a rendező pontosan és egyszersmind képszerűen irányítja a játékot. Faust (Predrag Manojlović) szerepe mindvégig kettős: ő az Első színész (stilizált jellegzetes afriai vonásokkal), akit szövvényes viszony fűz az usztasa színházvezetéshez és az akkori (1942) zágrábi közönséghez, a pártsejthez és a fenyegetőző uralkodó politikai elitthez; és persze ő a színházbéli Faust a Goethe-darabban. Az arrogáns értelmiségi figurája ironikus distanciával viszonyul a hatóságokhoz és ezek színházá-

hoz, tudja, hogy halálos játékba bocsátkozott az ördöggel: Faust az ördög szigorú szolgálatában. Mefisztó (Aleksandar Berček) eleinte csúfondáros komédiás, sötét lelkű színész és veszélyes varázsló, majd az események folyásával mind szembetűnőbben ki-kilép a játék a játékban keretéből s válik lázadóvá, ördögpárti aktivistává, aki csökönyös és vakmerő kitarással rombolja belülről az uralkodó rendszert, hogy a darab végére szerencsétlen, akasztófán végző mefisztóálarcos figurává legyen. Branislav Lečić játssza Dušan Žankót, a háború előtti katolikus kritikus, akinek szent meggyőződése, hogy „a művészet fölülte áll az osztályharcnak és a társadalmi bajoknak”, s hogy a „játék” akkor igazi, „ha jó, ha nagy, ha emberi... ha maga az Igazság”; Žankót, az usztasa intendánst, az aszténiás és fanatikus színházigazgatót, aki tudván tudja, milyen olcsó most az emberélet még a székelykúmban is. Ő alakítja Faustot is, amikor az Első színész csatlakozik a partizánokhoz, s amikor a színházon kívül már igencsak bomladozik a „független” usztasa állam: valós történelmi figurát alakít s vele együtt a Faustot játszó színészt. Žanko Faustja minden ironikus fenntartás nélkül hú az usztasa ördöghöz, szilaj, önpusztító düh hajtja mindaddig, míg bárkája el nem sülyed a vérben s be nem következik a nagy történelmi és színházi Osszeomlás. Hasonlóképpen alakítja Vladica Milosavljević egyszemélyben a Fialat színésznőt és Margitot, „Afric” Faustjának kettős szerelmét, a reálisat és a képzelte, aki mindkét szerepében az usztasa terror áldozatává lesz.

A színpadon felállított színpad túloldalán, egészen a háttérben egy másik publikum fényei látszanak. Mintha a kulisszák mögül figyelnék ezt az iszonytatóan szarkasztikus exhibíciót. Mintha a Horvát Faust cselekménye az egykori és a mai közönség között húzódó keskeny hídon játszódna. Mintha mindkét publikumot valami távoli, elmúlt, törött tükör elé ültették volna.

A darab utolsó jeleneteiben bezárul a kör. Faustnak a felszabadulás és a szülőföld felé vezető útjának jelenetei ezek. Az út mentén hullák, az úton a győztesek. Véres emlék és pátosz. Gyász és jelszavak. A legyőzöttek fantasztikus jelenetei: „Mindenki leveszi a maga hozzátartozóját az akasztófáról.” Befejezésül ismét a színház, a színpadon újra a színpad. Az egykori Faust, a megtört, elszörnyedt győző, partizán egyenruhában, egy halomnyi gyermekjátékkal a hátizsákjában. A volt komédiás ott áll — a székelykúmbeli álarca nélkül — az új út kezdetén, a színpad üres, a csillogó-villogó mutatványok a múltba merültek. Újra be kellene népesíteni a sivár színpadot, orthonossá tenni, a szabadság vagy a szolgálat színterévé. Az egykori Első színész kenyeret és szalonnát vesz elő nyítt katonazubbonya zsebéből, és falatozni kezd. Ragyogó rendezői ötlet: ez ti. az egykori és jövőbeni Komédiás, a színházzal (és a világgal) manipuláló nihilista usztasa hatalom gondolataiba merült legyőzője és a Komisszár, a győztes felszabadító hatalom, az új hatóságok képviselője közötti dialógus.

„Új korszak, az új emberhez illő korszak kezdődik most a művészetben”, mondja a Komisszár az egykori és leendő Színésznek, aki elgondolkozva majszolja szerény fejadagját. „Vége a szalon-szarásoknak: hogy ki kivel, meg ki milyen örült, meg ki mindenki feküdt össze az anyjával. Kifelé a kispolgári perverzítással! Be a világirodalom remekeivel! Ki-be, ki-be, mint a mozdony.”

S végül: elő kellene adatni megint a Faustot — követeli a Komisszár.

A Színész megdermed. Alighanem végzett a falatozással, körülnéz az üres színpadon, mibe törölhetné a kezét. Nem lehet Faustot játszani. Ezen a színpadon, ahol a háború egész ideje alatt „teljes fényében, tutta forza, ragyogott ez a sok pompás csillár, minden este”, itt, ahol „annyi vér folyt, hogy még most is lucog minden” — nem, itt nem lehet Faustot játszani...

A Faust, Goethe halhatatlan remekműve önmagában nem jelent semmit, vele magával semmit sem lehet reprezentálni, semmi „nagyvilági kulturális csúcst” például, semmi új vagy másmilyen „kulturális érettséget”. Legfeljebb felvetheti bennünk a kérdést, vajon ki lehetne itt és most, 1945 után, Faust és ki Mefisztó, és mit jelentene a drámájuk? Eladja-e az ember a „lelkét” vagy ne? Csak az ilyen kérdéseknek volna értelmük.

És Šnajder a Horvát Fausról szóló drámája éppen ilyen kérdéseket feszeget, az alábbi felismerésből kiindulva: „Hogy Faust nehezen állt volna rá a kommunizmus építőjellegetűen-derülátó pozitív planifikációjára, az manapság aligha kétséges. A történelmi szubjektumnak a dialektikus ön-maga-felülmúlása nem ért véget 1945-ben, a győzelem kivívásával.”

Šnajder Horvát Faustja („az ellenségeskedésnek ez a drámája éppen ellenkező szándékot, szeretetet tükröz”) abból a meggyőződésből fakad, hogy a mai és itteni Fausról addig egyetlen épkezláb gondolatot sem lehet kimondani, míg végig nem gondoljuk távoli és közeli, poétikai és kulturális, történelmi és ideológiai tradícióját. A Horvát Faustot (a művészetnek és a politikának a drámáját) radikális és következetes autoreflexió ihlette.

SZILÁGYI Károly fordítása

Delo, 1983. III. 19.

HAGYOMÁNY

A SZIMBOLIZMUS EGYIK ÖCFORRÁSA

BORI IMRE

A nagy kezdetnek ez alapján véve rövid időszakát reprezentálja Madách Imre drámai költeménye, *Az ember tragédiája* is. Az mind pusztá létével, mind pedig a modern, szimbolista magyar líra első nemzedékére gyakorolt hatásával, a problémák oly feltűnő hasonlósága tényével.

Keletkezésének dátumai: az 1859. február 17—1860. március 26., illetve megjelenésének éve: 1861—1862, azt jelzik, hogy a magyarországi polgárosodás sajátos történelmi pillanatának csillagképe van felette, azaz, mint Sőtér István írja, Madáchot a „nemzeti polgárosodás sorsának és tájékozódásának” a kérdése foglalkoztatta. A megállapítás érvényességét bizonyítják a mű optimista s egyben pesszimista hangzatai is. Első helyen említhetjük a polgárosodás eszméjéhez fűződő romantikus elvárást, s ennek kapcsán a világtörténelem rehabilitációját, ha feltételezzük, hogy az Éden visszaszerzése lehetségesnek látszik, amire a drámai költemény szerkezeti-eszmei megoldásai is figyelmeztetnek. Másodikként az a felismerés is jelen van, hogy ez az új, polgári történelmi kezdeményezés sem teszi lehetővé az Éden visszaszerzését, de az emberiség, e csalódás ellenére is haladni fog előre.* E két elgondolás ötvözetéből született az a tapasztalat,

* Hogy mennyire a kor körülményeiben gyökerező és korhangulatot kifejező kettősségről van szó, Sőtér István Kemény-elemzés is bizonyítja:

„A regényekben hirdetet tanok háttérben az a legfőbb meggyőződés áll, hogy a nemzet további fejlődését a polgárosodást csak a birtokos nemesség vezetheti. Ez a meggyőződés részint helyes, mivel a polgárság, a kispolgárság s a szűkebb értelemben felfogott nép még nem elég erős, nem elég felkészült ekkor a polgárosodás vezetésére; de másrészt ez a felfogás mélyen ellentmondásos is, mivel a nemesség vezető szerepe is letűnőben. Kemény a nemesi vezető szerep és a polgárosodás további vitele érdekében óhajtja a kiegyezést Ausztriával, s irreálisnak, veszedelmesnek tekinti a nemzeti függetlenséget. Konceptiójának másik gyengesége abban van, hogy Ausztria nem válthatja be a hozzáfűzött reményeket, az osztrák monarchia nem olyan életerős, hogy az érdekeket, melyekért Kemény hozzá folyamodik, huzamosan biztosítani tudná. Mert a nemzetközi politikának azok a biztosítékai, melyek miatt Kemény a monarchia fennmaradásában bízik, maguk sem állandó jellegűek: a nemzetközi politikában máris működnek olyan erők, melyek épp a monarchia megszüntetésére törekednek.” (Sőtér István: *Nemzet és haladás*. Bp. 1963. 570. old.)

amely szerint az embernek az Édent visszaállítani abban a formájában, amelyben elveszítette, nem lehetséges, ezért a létezés értelme a *küzdés* fogalmában és eszméjében összegeződhet, s ilyen módon a létezés ellentmondásos mivoltának az elfogadása lehetségessé válik. Ha pedig igazán pesszimista felhangjaira figyelünk a Tragédiának, akkor azt abban lehetjük fel, hogy Madách tapasztalata szerint az osztályharcok története megállapíthatatlan, s éppen ez képezi az Éden visszaszerzésének első és legnagyobb akadályát.

Ez a tapasztalat Madáchnál rousseau-ista eszmei alakban jelenik meg, s Voinovich Géza látszik jó úton járni, amikor azt bizonygatja, hogy Madách az emberiség számára jót és rosszat egyaránt Rousseau szerint magyaráz, nevezetesen, hogy a *jó* a természeti élet, a *rossz* pedig a társadalom, amelyben a tulajdon-elv a hajtóerő. Ugyanennek a kérdésnek egy másik vonatkozására András László mutatott rá, s az ő nyomán haladva mondjuk, hogy Madách költői szempontból a produktív polgári gondolkodás lehetőségére talált a „genfi bölcs” (ez Madách kifejezése) eszmevilágában, és erre építette drámai költeményének mind formaménétét, dramaturgiáját, mind egész dialektikáját. Hangsúlyozzuk azt is, hogy nem Madách eszmei megkésetttségének tünete ez a rousseau-ista ihlető forráshoz való fordulás — a századvég művészetének képviselői erős ösztönzéseket kaptak Rousseau-tól a paradicsomi állapotok keresésének, létrehozásának a vágyában, a „vissza a természethez” jelszavának a képviselőjében, s nyilván az impresszionista festők gesztusában, amikor a természetben állítják fel festőállványukat. Elfogadhatónak látszik tehát András László következő leírása is. Azt mondja, hogy Rousseau szerint „az egyenlőség paradicsomi őállapota után »minden további haladás« egy-egy lépés volt az emberi egyed tökéletesedéséhez, tényleg azonban a faj hanyatlásához...” Annál jogosabbnak látszik az ilyen értelmezés, mert Madách korai és ösztönös rousseau-izmusát Barta János már felfedezte monográfiájában. Abban van, hogy „a szűz természet paradicsomából” „csak emberármány alkot poklot magának”. Bretter György frissebb interpretációja ellenben éppen a Rousseau eszmevilágához csatlakozó Madách-tétellel kapcsolatban fogalmazhatja meg, hogy a Tragédia valójában „kiáltvány az elidegenedésről”. Kitetszik tehát, hogy Rousseau az „egész” felfogásához adta a döntő elemet, a részletekhez pedig bölcselők egész hada.

Nem mi idézzük elsőként természetesen a Tragédia harmadik színének első mondatait, hogy jelezzük a Rousseau-tól kapott eszmei ösztönzések jellegét és mértékét, hogy ilyen módon Madách művének eszmei magvára mutassunk, főképpen pedig hogy szemünk előtt legyen a szín, amelyen e költői műben az egész világtörténelem lejátszódik:

„Pálmafás vidék a paradicsomon kívül. Kis durva fakaliba. Ádám cöveket ver le kerítésül. Éva lu gost alkot. Lucifer.

Ádám

Ez az enyém. A nagy világ helyett
E tér lesz otthonom. Birok vele,
Megvédem azt a kártevő vadaktól,
És kényszerítem nékem termeni.

Éva

En lugost csinállok, éppen olyat,
Mint az előbbi, s így közénk varázslom
A vesztett édent.

Lucifer

Vajh, mi nagy szavat

Mondottatok ki. A család s tulajdon
Lesz a világnak kettes mozgatója,
Melytől minden kék s kín születni fog.
És e két eszme nő majd szüntelen,
Amíg belőle hon lesz és ipar,
Szülője minden nagynak és nemesnek,
És felfalója önnön gyermekének..."

A folytatás során Ádám Lucifernek fentebbi szavait „rejtélynek” minősíti, és ennek a rejtélynek kell megoldódnia a történelmi színeken, azokban kell rájönni e szavak értelmére — azaz arra, hogy az osztályharcok története ezzel az „ádámi” tettel vette kezdetét, amit Madách interpretációjában a antagonizmusok egymásutánja.

Közelről sem egysíkú, egyszerű kérdésről, illetve vágyképroi és képzetéről van szó. A Madáchnál megfogalmazódó t eszméleg a XX. század gondolkodóinak egy csoportja igazolja majd, azok, akiket nagy általánosságban krisztianistáknak lehetne nevezni. Sinkó Ervin például Rousseau-t az „első és legnagyobb modern romantikusnak” nevezi, s Novalisban a „paradicsomi állapotok közeli visszatérésének” prófétáját tiszteli, hiszen az ember szüntelenül „hazavágyódik a mennyei hazába”. A XIX. század is még az „elvesztett paradicsom” képzet segítségével interpretálta ezt a jellegzetes XIX—XX. századi problémát, és a *Pán halála* jelképében vélte láthatóvá is tenni. Nem véletlen, hogy a „Pán halála” probléma felbukkan Madách lírájában, majd Reviczky Gyula és Komjáthy Jenő szimbolista költészetében él tovább. Szempontunkból nem a részletek apró differenciái az érdekesek, hanem ami lényegét teszi: a természetes életvitel lehetősége elvesztésének a ténye. A „Pán halála” típusú versekben ugyanis nem a kereszténység kontra pogányság eszméje és látványa a fontos, hanem az élet önfeledt boldogságának az elvesztése és a cserébe kapott ürmös élet ellentéte. Nem ez a gondolat mozdul-e a Tragedia harmadik színe bevezető párbeszédeinek folytatásában? Az idézett sorok után Luciferhez a következő szavakat intézi Ádám:

Rejtélyeket beszélsz. Ígérted a
Tudást, az ösztön kéjéről lemondtam
Érette, hogy, bár küzdve, nagy legyenek.
S mi az eredmény? . . .

Hermann István e képzet polgári karakterére hívja fel nyomatékosan a figyelmet akkor is, amikor azt állítja, hogy „Masacciótól kezdve a „*Kiűzetés a Paradicsomból*, s a Paradicsomba való visszatérés igényét fejezi a művészet”. Ugyanő írja azt is, hogy „általában a polgársággal indul meg voltaképpen az a mozgalom, melyet a Paradicsom visszanyeréséért folytatott harcnak lehet nevezni”. Párhuzamosan fut a modern értelmező gondolata Madáchéval a következő mondatokban:

„Az ember, aki kiűzetett a Paradicsomból, a kinek a porra kell gondolnia, amelyből lett, s melybe visszatér, a ki nehéz munkával szerezheti meg az úgynevezett értékeket és tarthatja fenn létét — nem csupán visszavágyik a Paradicsomba, hanem csupán ő pillanthatja is meg a Paradicsomot . . . A természet mindig visszaint a paradicsomi állapotok felé, hiszen magától nyújtja azt, amit sokszor fáradtságos munkával kell megteremteni. Spontán módon érleli a gyümölcsöket, spontán módon hoz létre vízzuhatagot és kristálytiszta patakokat, s ugyancsak spontán módon adja azt az árnyat és napfényt, melyet a polgári lét csak szervezéssel, mérnöki tudással tud megteremteni a maga számára az új városokban . . .”

A természetből alkotott kép eleme a természet-élmény ünneplése is: a polgári gondolkodásban megjelenik „annak a természetnek az apotheozisa, melyben annak idején lejátszódtak a görög mitikus történetek”.

Madách méltó letéteményese és továbbgondolója volt ennek a polgári eszmei örökségnek lírai verseiben és drámai költeményében egyaránt. Az *Ó- és újkor* című verse a „Pán halála” motívumot játssza ki:

Mért nem imádunk most, mint hajdanán,
Hellasz napos, olajfás partjain?! —
Midőn fűzéses fejjel áldoztak
Mosolygó istenek oltárain?
Híttek, mert köztük látkak, élveztek
Isteneik, s parancsuk is ez volt,
E végett alkottak berket, napot,
E végett zúgott hab, szolgált a hold.
És jött helyébe vérző fészület,
Egy isten szenvedt rajta, s vérzeni
Kell annak is, aki istent szeret.
Mit oly bőven hintett szét a nagy ég,
Élvezni bűn lett ajándékait,
Az isten tőlünk égbe száműzék,
És idegen lett szellemünk is itt . . .

Az imádás után következik a szeretni, az élni és a halni problémája is ebben a költeményben, amely mellé Sőtér István nyomán a versek egy kis sorozatát helyezhetjük részben az „elvesztett Paradicsom”, részben az „Éden-szféra” képeit-gondolatait megszólaltatók közül, minthogy ezek a Tragédia előzményeiként is felfoghatók. Valóban, ha ilyen részletekre gondolunk:

Ifju volt a föld, és bútalan még,
Mint szű, melynek első lángja most ég,
S kedvesétől még nem éle válva;
Mert nem jött még a halál világra.
S mert hogy ember még nagyon kevés élt,
Boldogság tölté el az egész vért,
S Isten is mulatni járt körébe
Sokszor, és nagy angyalhad kísérte...

(Az első halott)

A „fagyalaló ész”, a „férfi vizsga keble” rontotta meg ebben a lírai-misztikus látomásban ember és isten békés és boldogságot sugárzó együttlétét, miként azt a *Hitt és tudás* című versében is elmondta:

Mint szép álom emléke ha ébredsz
Édesen reng képzeteden által,
Úgy a lélek édenről álmat
Is el hozza e földre magával...

E kezdet után pedig a következő szakaszok olvashatók:

Mért ültette Isten édenébe
A tudásnak széles águ fáját?
A fa terjedt s lassanként előlte
Árnya a kertnek minden virágát.
Elporlott a természet zománca,
Rothadt búz váltá fel a szerelmet;
Csak halált lelék a rózsa ajkon
S a virágszál csak halált lehellett.

— — — — —
A kék ég ígéretországának
Léggé olvadt kristály ívezetje...

— — — — —
Megszakadt a mindenség gyűrűje,
Melyben Isten, ember együtt éltek,
S a nagy űrt tán át sem tudja szállni
Isten gondja és emberremények.

Költészetének az Éden-élmény nem központi kérdése volt, de az *Az ember tragédiája* világának. Az „elvesztett Paradicsom” eszme-élménye a tragédiát előállító szituációt hozta létre, s benne az eszmélkedés hármasságát is meghatározta, nevezetesen az Éden elvesztésének a tényét, a világtörténelmi sorsban reflektálódó következményeit, valamint az Éden visszaszerzése lehetetlenségének a felismerését.

Mindebből következően jellemző módon alakul a Tragédia menete: az elsődleges tragédiával (az Éden elvesztése) szemben az Édenre való emlékezés mozzanata sokszorozódik meg a történeti színekben, anélkül azonban, hogy ez csökkentené az elsődleges tragédiának a jelentőségét, hiszen az Éden elkövetésének élménye is ott van Madách tragédia-felfogásának a középpontjában, Mezei József egyik elemzése is erre helyezi a hangsúlyt: „Az Éden eljátszásának, a bűnbeesésnek világot megváltoztató, miliót, atmoszférát cserélő következménye lett. Megbomlott az isteni összhang, hogy helyet adjon Ádám és Éva körül az eddig nem ismert disszonanciának, összhangtalanságnak, egymásnak nem felelő dolgok, lények együttélésének, az ellenséges, egymást felfaló nyugtalan dolgok világának...” Mindezt azonban azzal a megszorítással tarthatjuk csak Madáchra érvényesnek és jellemzőnek, ha azt is figyelembe vesszük, hogy a Tragédia specifikuma, minden más ilyen típusú emberiség-költeménytől megkülönböztető ismérve az a felfogás, amely szerint az ember tragédiája nem az ősbűn elkövetésében keresendő (erre mutat különben a tragédia szerkezete is): az ember tragédiája tulajdonképpen az, hogy az Édent nem tudja visszaszerezni, aminek következtében a tragédia ez utóbbi felismerésében tetőz. Ennek a tragikus felismerésnek pedig két köre van a Tragédiában. Az egyik az általánosnak a köre, ami azt foglalja magában, hogy az Édent nem lehet rekonstruálni, az emberiség boldog ósállapotába nem térhet vissza. A másik a nagyon konkrétnek, s ebben az foglaltatik, hogy a polgárság sem tudja vissza- és helyreállítani a meghibbant világrendet, nem tudja feloldani és áthidalni a látszat és valóság ellentmondásait. Érthető tehát, hogy ami a Tragédiában eredetileg eszköz volt az Édenbe jutáshoz, céljá vált: a *küzdés*, olyan módon, hogy az a haladás eszméjét is tartalmazza.

A küzdés-eszmének akárcsak érintése is a kérdések új sorát nyitja meg, annál is inkább, mert ide fut ki a Tragédiának mind cselekmény-, mind eszmemenete. Sokáig ugyanis a haladásba vetett hit a vezéreszméje s motorja ennek az emberi küzdelemnek a történeti színek első felében, azaz azokban a színekben, ahol Ádám a cselekvő hős szerepét játssza. Az erre következőkben a küzdés jellege változik, módosul, s mindinkább metafizikává válik (Mezei József), amelynek e földi-evilági megfelelője a „létezés bármilyen áron” nézete, amibe a céljá vált küzdés eszméje torkolt. S minthogy ez van a Tragédia véghangjaiban is, visszhangja az egész mű lesz. Fontos mozzanata ez a Tragédiának, hiszen a küzdést kapja Ádám cserébe az Édenért. Az értelmezőnek itt kínál segítséget Walkó György,

aki Goethe *Faustjának* elemzése kapcsán arról beszél, hogy a küzdés-fogalom a megváltás-fogalommal van kapcsolatban Goethénél: műve befejező jelenetében hangzik fel a következő két sor is:

Ki holtig küzdve fáradoz,
az megváltást remélhet.

(Kálnóky László fordítása)

S ez, úgy tetszik, egzisztencialista gondolata is a XIX. századnak. Camus írta a *Sziszüphosz mítosza* című művében: „A magaslatok felé törő küzdelem egymaga elég ahhoz, hogy megtöltse az emberi szívet. Boldognak kell képeznünk Sziszüphoszt.”

Jeleztük már, hogy nem az Éden, hanem az Éden emléke, a „megosztott föld” a Tragédia valódi léttere. Ezt Mezei József nyomán idézzük meg:

„A föld mindenben hasonlít az elveszett Paradicsomra, voltaképpen ugyanaz a hely, ugyanaz a díszlet, csak eltűnt belőle a dicsfény, a biztonság, a szelíd béke, a harmónia. Alig észrevehető váltás. Inkább a lélekben, az érzésekben észlelhető. A benső nyugtalanság árad ki erre a földi paradicsomra. Az Ember kertje már mesterségesen kialakított édenutánczat. Másolat...”

Majd tovább:

„Az ember teremtette édenkert szűk tér, szegényes lugas. A paradicsom pompája megkopott, a természet ellenségesen áll szemben Ádámmal és Évával. A világ disszonáns, amorális, az ösztönösség elválik az etikusságtól. A természeti törvények kegyetlenek, az éhség, életakarát dominál itt, farkasok törvénye, az állatiasság nem tiszteli a szellemi értéket...”

Érthető tehát az igazi Édenbe való visszavágyás, az arra emlékezés fel-felbukkanása a Tragédia történelmi színeiben. Elannyira, hogy Madáchnál az emlék fogalma szinte kiegyenlítődik az Édenre való emlékezés fogalmával. Szerepe többrétű a Tragédiában ennek az emlékezés-motívumnak. Egyrészt odaláncolja, odafűzi a történelmi színeket az első, Éden-színekhez, tehát a kezdetekhez, másrészt mintegy szüntelenül tudatosítja hol Ádámban, hol pedig Évában, illetve mindkettőjükben az eredendő veszteségük nagyságát, az emberiség szempontjából végzetes voltát. De ugyanez a motívum adja a költői távlatot is a mind prózaibbá váló létezés-színeknek, s mi több, műfaji szempontból is funkcióját láthatjuk, ha elfogadjuk Lengyel Dénes alábbi megfigyelését. Ő írta: „Az eseményekből jószolt történelmi színekben, de még a későbbiekben is, újra meg újra a déja-vu eszközeivel él a költő. Ádám, Éva, vagy éppen Lucifer váratlanul visszaemlékezik a múltra, elsősorban az édenkerti szerelem szépségére. Ilyenkor a múltból a régebbi múltba, a jelenből vagy a

jövőből a múltba száll a képzelet, s ez nagymértékben hozzájárul a mű elevenségéhez, emlékezetet és képzeletet foglalkoztató gazdagságához.” Valóban: Madách mintegy a ikáprázat változatait sorakoztatja fel a sejtéstől a ráismerésig, az azonosítás végpontjáig. „Úgy rémlik...” — hangzik fel az athéni színen és a bizánciban is. Ádám ajkán, míg Éva a római színen „örült álomként”, a bizánciban viszont „tünde álomként” értelmezi. A Tragédia szép szöveghelyei közé tartozik mind a két álom-vallomás:

S kívált ha még dalt hallok és zenét,
Nem hallgatom a szűk korlátu szót,
De a hang árja ringat, mint hajó,
S úgy érzem, mintha álomban feküdném:
A rezge hangon messze múltba szállnék,
Hol napsugáros pálmafák alatt
Ártatlan voltam, játszi, gyermeteg,
Nagy és nemes volt lelkem hivatása...

S a másik:

Él bennem is mindez, mint tünde álom,
Mely tán az égből kísért e világra;
A lég hullámain szép dal árjadoz,
Mosolyogni látom nemtők ezreit
Testvéri csókkal minden lomb mögül,
De hozzánk többé, Tanikred, nem beszélnek...

Valójában emlék-forgácsokról van szó, s bennük Éva csak az édeni önfeledtségre emlékezik. Ádám ellenben mindig Évának a mind jobban materializálódó alakját „látja”, hogy a tulajdonképpeni ráismerés és azonosítás a londoni szín végén, a haláltánc-jelenetben játszódjék le, amikor is Éva a „szerelem, költészet s ifjúság nemtőjévé” alakul át, és (Madách utasítása szerint) „fátyolát, palástját a sírba ejtve dicsőülten felemelkedik”, Lucifer kérdésére („Ismered-é, Ádám?”) Ádám így kiált fel: „Ah, Éva, Éva! —” Am arra is gondolnunk kell hogy a prágai—párizsi színen valami történt Ádám (és Éva) gondolkodásában az Éden-képpzel kapcsolatban. A múlt és a jövő érzelmi és eszmei vízvázalasztóján állunk: s itt már nem Éva, hanem Ádám hall dalt, de ez a „jövő dala”, s „megleli a szót, azt a nagy talizmánt, mely a vén földet ifjává teszi” — azaz, ami Édenre változtatja ismét. S megváltozik a ikáprázat idézte Éva is: a „rongyos, felgerjedt pórno”, akinek egyik kezében kard, a másikban egy véres fej, nem tudja maradéktalanul emlékezetbe hozni az édeni nőalakot. Mondja is Ádám:

Végigborzongat; elfordúl szemem.
 Nem bírom e szörnyű káprázatot.
 Minő csodás hasonlat! — Aki az
 Angyalt ismérte, s látta azután
 Hogy elbukott, az látott tán hasonlót.
 Azon vonások, termet és beszéd,
 Minden, csak egy kicsinyke semmisség,
 Amit leírni sem lehet, hiányzik,
 S minő egészen más lón az egész! —
 Azt nem bírhattam, védte glóriája,
 Ettől pokolnak gőze undorít el. — ...

A londoni színen pedig az Éden-képzet, s abban az első emberpár tragikus felléptének pillanata devalválódik, „mulatságos komédiává” alakul át a bábjátékos produkciójában, hiszen mítikusan egyetemes érvényét veszíti el a képzet, és a férfi—nő viszony egy aránylag egysíkú és nevetéses megmutatása következik be:

Csak erre, erre, kedves jó urak,
 Mindjárt kezdődik az előadás.
 Mulatságos komédia nagyon,
 Szemlélni, mint szedé rá a kígyó
 Az első nőt, ki már kíváncsi volt,
 S mint vitte ez csávába akkor is már
 A férfiút ...

Tovább devalválódik a mítosz „egy kéjhölgy” ajkán:

Sárkányoktól is kivívták
 Egykoron az aranyalmát —
 Almák még most is teremnek,
 A sárkányok rég kivesztek:
 Bamba, aki nézi, nézi,
 És letépni nem merészi.

A falanszterben fellépő Ádám a szerelmet nevezi az „édenkert egy késő sugarának”, a tudós ellenben már „regényes hipotézisnek” minősíti:

Médon az ember földén megjelent,
 Jól bérházott éléskamra volt az:
 Csak a kezét kellett kinyújtani,
 Hogy készen szedje mindazt, ami kell.
 Költőt tehát meggondolatlanul,
 Mint a sajtféreg, s édes mámorában
 Ráért regényes hipotézisekben
 Keresni ingert és költészetet ...

A képzettörténeti végpont a XIV. szín első, Ádám mondta versében lelehető fel: „Mit járjuk e végtelen hóvilágot, Hol a halál néz ránk üres szemekkel...” — ezek Ádám első szavai, majd a szempontunkból oly fontos folytatás:

Oda vezess, ho! pálmafák virulnak,
A napnak, illatnak szép honába,
Holott az ember lelke, erejének
Öntudatára fejlődött egészen...

Ezek a sorok kapcsolják a történelmi véget a történelmi kezdetekhez, és adják meg a történeteknek, a szem előtt felsorakoztatottnak, Ádám Istenhez szóló szavai szerint „rettentő látásoknak” végső, bölcséleti értelmét is: az „erejének öntudatára fejlődött” ember „tragédiáját” láttuk. Erdélyi Jánoshoz írott levelében Madách ugyanezt fogalmazza újra: „az ember Istentől elszakad és önerejére támaszkodva cselekedni kezd”. A XV. szín első felében pedig még pontosabban határozza meg, mi is volt Ádám tette, mi volt az öntudatra fejlődésnek a lényege, emlegetve a szabad akaratot:

Nem, nem, hazudsz, az akarat szabad.
Kérdem eltem azt nagyon magamnak.
Lemondtam érte a paradicsomról,
Sokat tanultam álmoképeimből.
Kiábrándultam sokból, s most csupán
Tőlem függ, útam másképpen vezetni...

Az *emlék-kép*, íme, bonyolult, mert mitikus és racionális elemeket egyaránt tartalmaz, mint ahogy a felsorakoztatott minden Édenre visszautaló kép is eredetileg a mítoszra apelál, holott nem mitikus talajon jött létre, hanem a Tragédia másik, racionális, Madách szavaival „pozitív, reál tudásának” a talaján keletkezett. És hogy e két elem jól megfér egymás mellett, annak bizonyítását is Madách Imre vállalta a Kisfaludy Társaságban 1862-ben *Az esztétika és társadalom viszonyos befolyása* címen megtartott székfoglalójában. Itt egyfelől azt fejtegette, hogy a költészet a mítosz felhasználásával „Hellas elveszett Olympusának magasztó hatását” pótolja, másfelől a mítosz és a pozitivizmus termékeny kapcsolatát hangsúlyozta: „Ne féljünk attól sem, hogy a hitregei elem felvétele miatt talán pozitív s reál tudásunk vívmányait lennének kénytelenek kizárni költészetünkben.” Ugyanebben a székfoglalóban találjuk a következő, szempontunkból nem mellékes gondolatot is: „De még ropant, eddig alig sejtett kincshalmaz fekszik előttünk szent könyveinkben, legendáinkban, mondáinkban, melyeknek csak egyes szereit kezdték feladni jeleseink. Valóban csak merész s alakító szellem kell egy új világot kitárni előttünk...”

A Tragédiában a bibliai mítosz lehetőségével élt a költő, s a mű elkészülte után már annak a tudatában beszél, hogy sikerült neki a mítoszt a racionális-reális történelmi tudással ihletett módon ötvöznie, illetve, hogy a történelem interpretálásának is megtalálta a költői-mitikus módját. Hubay Miklós írja: „A művészi alakítás bravúrja . . . az, hogy Madách egy anyagból szövi művében a mítoszt és a történelmet. Mondhatnók: az álmot és az álmot. De nemcsak a művészi egység biztosítása ez. Egyéb is. Ha a mítoszból a történelembé kilépő Ádám az álomszerű mítosz mellé a történelmet is álomba mártva kapja — végeredményben a történelem homogén lesz a mítosszal, mitikus lesz. Ádám számára így a történelem a jövő mítosza.” Úgy is mondhatnánk, tovább haladva a Hubay Miklós vágta csapáson, hogy mítosznak és történelemnek az álom a közös nevezője a Tragédiában, így vált végős soron lehetővé Madách számára, hogy mind a múlt-mítoszt, mind pedig a „jövő-mítoszt” szimbólumokká képezhesse át, és egy ilyen „halmazállapotban” leljen költői felhasználásának nyitjára, hiszen a történelem is főképpen példák és jelképek formájában létezett Madách szemében.

Jelentős szimboliztikus ihletésű és karakterű költői alkotás *Az ember tragédiája*, ha pedig elfogadjuk azt a meghatározást, amely szerint a szimbolista színház az „álom színháza”, amely „elbeszéli a Lélek Művét az Emberiség Legendájában”, és „összekapcsolja a emberit az istenivel” (Éduard Schuré), akkor Madách művét maradéktalanul szimbolista alkotásként kell felfognunk. Az pedig szinte elvitathatatlannak látszik, hogy Madách a szimbolista „gondolkodás” alapjait rakta le Tragédiájával a magyar irodalomban, ahonnan, mint töredéke jelzi, a *Tündéralom*hoz akart nyúlni — a továbbgondolkodás igényével. Az sem lehet véletlen, hogy az olyan típusú alkotásokat, mint amilyen a Tragédia, „szimbolikus-filozófiai poémáknak” nevezi az irodalomtudomány (Horváth Károly nyomán). Madách is a „mítoszból kölcsönzött szimbólumok”, „képi fogalmak” segítségével fejezi ki mondanivalóját. Németh G. Béla pedig arra figyelmeztet, hogy a Tragédia történeti színeiben „magatartás-jelképeket” kell látnunk, de kevésbé kereshetünk bennük „jelentés-jelképeket”. Más kutatók a mű „magasszintű jelképiségét” említik (Mikó Krisztina), és jelképek rendszerét tételezik fel benne.

A szimbolista alkotások fő ismérveit rendre azonosíthatjuk hát *Az ember tragédiája* szövegében. Az Éden vágyképén kívül, amelynek központi helye vitathatatlannak látszik, a szimbolizmust jellemző „ideológia” más tételeit is megtaláljuk benne. Az egyik a teljesség, az „egész”, a harmonia iránti vágy. Ádám, a *megismerő ember*, „átlátni a nagyszerű egészet” akarja a X. színben, és ennek vágya kíséri a falanszter-színben is, amikor az „átpillantását vágyjuk az egésznek” eszméjét fejtegeti vitatkozva a tudóssal. A másik a látszat és valóság akkor igazán modern fel fogása.

Ezt, hogy Palágyi Menyhért nyomán indulunk el, az Éden-képpzellet

egyenrangúnak, eszmeileg is a Tragédia központi gondolata ikerpárjának tarthatjuk. Jeleztük már, hogy többek között Palágyi is a prágai színt tartja fontosnak mind tartalmilag, mind alakilag. „A mű kellős közepén — írta — ott áll Kepler, a tudomány hőse, kivel a világtörténelem új korszaka kezdődik.” Majd egy másik bekezdésben a következőket állította: „Nagyszerű harc az, melyet az emberi elme folytat, mióta Kopernikus megtörte az érzéki látszatot, mely a földet nyugvónak mutatja. Azóta a tudomány voltaképpen egy nagy feladatot tart szem előtt: meg kell törni minden érzéki látszatot. De ez csak úgy lehetséges, ha nem fordulunk el az érzéki látszattól, hanem éppen e látszatot méltatjuk a legbehatóbb, legszigorúbb figyelemre. Aki az érzéki látszat fölé akar emelkedni, annak az érzéki látszatba kell elmélyednie... Avagy mit tanít a mai fizika, vegytan, élettan? Nem törekszik-e velünk azt megértetni, hogy amit hőnek, fénynek, villanyosságának, vegyi elváltozásnak stb. nevezünk, az voltaképpen csak érzéki látszat, mely mögött parányok rezgése lappang.” Az ilyen természettudóst — mondja Palágyi Menyhért — „dicsóíti Madách Keplerben”. Egy másik síkon a londoni színben az Ádámék ajándékának metamorfózisaként allegorikus-szimbolikus jelenetben ad jelt magáról, a VII. színben pedig egy alma-hasonlatban kerül a szem elé. Ez már azért is érdekes, mert a Tragédia olvasója a tudás fájának alma-kontextusát mindig jelenvalónak tudhatja. Ebben a színben Lucifer replikájában szólal meg:

Mi kár, hogy szép eszméd újólag
Csak olyan hírhedert almát teremnek,
Mely künt piros, de béle por...

Fél éve kész volt már a Tragédia, amikor Arany János *Az örök zsidó* című verse megjelent, benne a következő, a Madách-sorokkal frappánsan korrespondáló szakasszal:

Éhes vagyok: ennem iszony;
Láng az ital, midőn iszom...
Gyümölcs unszol, friss balzsamu:
Kívül arany, belül hamu...

Érzékelhetően a korszerűségnek hasonló szellemében gondolkodik a két költő, nem véletlen hát az sem, hogy az újabb kutatások Madách korszerűségének meghatározására törekedtek. Németh G. Béla szerint például Madách „jelképisége... sokkal közelebb áll a romantikához... hasonlít Richard Wagneréhez... sok tekintetben legközelebb talán mégis Browning drámai monológjaihoz áll... Ádám és Lucifer nagy monológjaiban és dialógaiban”, ám, teszi hozzá, „de csak szövegének dikciója” révén. Vajda György Mihály a Tragédia tartalmi korszerűségét hangsú-

lyozza, mondván, hogy az a korszak „európai gondolkodásának főáramában mozog”: Wagner, Madách Imrével egyidőben, dolgozik a *Tristan és Isolda* című operájának szöveggönyvéen, Victor Hugo pedig 1859-ben jelenteti meg az emberiség haladását bemutató *A századok legendája* című művét, „kis eposzok” sorozatát, amely jelentős mértékben Madách elképzeléseivel rimel. Ízléstörténetileg természetesen az sem lehet mellékes, hogy Kántor Lajos a Tragédia paradicsomi színeinek díszletében egy „naiv festő fantáziája” munkáját látja. Ez a képzelet azután átalakuláson megy át, és Csontváry-látomássá válik.

Ide sorolható a misztériumjáték-minősítés is. Erre pedig a Tragédia már jelzett Éden-képzetének középponti helye és szerepe jogosít fel. Az Éden-képzet magyarázza ugyanis, hogy miért van igazuk azoknak, akik misztériumjátéknak tartják *Az ember tragédiáját*, hiszen Erdélyi János már 1862-ben úgy tartotta, hogy a misztériumjáték alapja az ember „rejtélyes viszonya” a világhoz (természethez, istenhez). Erdélyi szerint a drámai költészet otthonosan érzi magát mind a tündérvilágban (ez tetszik a tömegeknek), mind a keveseknek, az „avatottak”-nak szóló misztériumokban is — „sükerral vállalkozik a vallásos eszmék, hagyományok és meggyőződések titkainak előállítására is, mikor rendszerint az avatottakhoz szól, és szüli a misztériumokat, melyek a régi görögöknél Isten és a természet, keresztényeknél Isten és az ember rejtélyes viszonyát szemlélik, szereplőikül emberfölötti lényeket állítanak a színpadra”. Madách drámai költeményei is „ezen misztériumok sorába esik” — mondja Erdélyi János nevezetes, Madáchot is provokáló tanulmányában. Az ilyen típusú művek vezetői a csodás elemek is. *Az ember tragédiájában* tornyon bagoly kuvikol, boszorkányok röpködnek a levegőben, a földből kiemelkedő csontváz fenyegeti Ádámot. Van naivnak minősíthető gesztus is: a londoni színpden Éva mézeskalácsszívet kap. Mindez annak jeleként, hogy olyan íziés üzen e műben, amelyről majd a francia Arthur Rimbaud beszél évtizedekkel később a *Delíriumok* második darabjában.

Riedl Frigyes 1880-ban Schopenhauer nevét dobja a Tragédiával kapcsolatosan kialakuló irodalmi köztudatba egy megjegyzésével. Ha azt is tartjuk, hogy a történelmi színek elgondolása inkább romantikus ihletéről vall, ennek a szimbolizmus felé mutató filozófiai hátterére is gondolnunk kell. Riedl Frigyes ezt írta: „E mű mintegy megtestesülése Schopenhauer azon mondásának, hogy a világtörténelem nem egyéb az emberiség aggasztó nehéz, lidérc nyomta álmánál.” S itt az álomprobléma az elsődleges, amely a Tragédia megismerése óta kísérti az értelmezéseket. Szász Károly már 1862-ben a kérdést a következőképpen veti fel: „A tragikum e valóságát nem rontja le — mint tán első tekintetre látszik — azon körülmény, hogy az egész álomban történik, melyet ébredés követ. Mert ez álom a valóság egész öntudatával találkozik bennünk, s a végső felébredés nem egyéb, mint az egyes jelenetek átmeneteinek ismétlődése nagyban, mert mint mondták már: a tragédia csak azért végződik,

hogy a tragédia kezdődjék; az ébredés nem nyomja a álomra a valótlan-
ság bélyegét, — s az első lépés, mit Ádám ébredés után tesz, igazolja
álmait. Ébren ugyanaz, aki álmában volt...” Hogy az *álom*nak rendező
és formát kimérő s mi több: a mű végső értelmének előjelét megszabó
szerepe van, az is bizonyos. Riedl Frigyes a magyar dráma történetéről
szólva mondta, hogy a „dráma értelme attól függ, hogyan fogjuk fel az
álomképeket”. Mi ellenben arra is utalunk, hogy az álomképek segítségé-
vel a megélt Édenre éppen úgy kilátás nyílik, mint a majd bekövetkező,
a megeléendő jövőre — az első prágai szín után különösképpen. De
az álom-funkció felfogása teszi lehetővé azt is, hogy a Tragédiát a nagy-
romantika vonatkozásaitól elhatároljuk: Madách Imrénél az álomnak
nem valóságpótló szerepe van, hanem megismerő, élet- és valóságfeltáró
jellege áll előtérben.

Egy polgár megnyilatkozásáról van szó *Az ember tragédiájában*, azé,
aki még hisz, de már illúziói nincsenek — a drámai költemény e veszített
illúziók elégiája is. A polgári világba vetett hit kérdése szólal meg benne,
s az „új világ” ideálja igen szenvedélyes mondatokban fogalmazódik
meg a Tragédiában. Ezt mutatja, hogy a mű mértani középpontjában az
első prágai (sorrendben a nyolcadik) szín áll, amelyet különben csupán
néhány Madách-kutató méltányolt a múltban (így Alexander Bernát, Pa-
lágyi Menyhért), de az elmúlt évtizedekben is, kezdve Barta Jánossal, aki
szerint a „Kepler-monológok a Tragédia legjobb részei közt vannak”,
Sőtér Istvánnal bezárólag, aki szerint „drámailag az első prágai színben
érik valódi konfliktussá Ádám és Éva viszonya; ez a viszony itt is a
legdrámaibb, és Éva egyénisége is itt a leginkább összetett: gyöngédség,
kacérság, lelkipurdalás egyesülnek mostani szerepében”. S valóban: itt s
a vele ikerszínben (a második prágaiban) jó elő a legtöbb „perspektivi-
kus” gondolat a Tragédiában. Úgy tűnik, az *újítás* problémája itt nyílt
megfogalmazást nyer, s hogy a fő konfliktust az újnak és a réginek az
összecsapása adja. De itt Éva éppen úgy az újítás átkos szellemét kárho-
ztatja, vádolva azt, aki „megirigyelte ezt a csillogó nyugodt világot töl-
lünk s újat eszmél”, mint Rudolf császár, aki azt prédikálja, hogy „hagyd
a világot, jól van az, miként van” Kepler ellenben azt a varázsszót kere-
si, amely a „vén földet ifjúvá teszi”.

A világnak meg kell érnie ahhoz, hogy a „varázsszó” kimondója és
meghallója lehessen — ez a Tragédia történeti színei első felének a végső
eszméi kicsengése. Lucifer az egyiptomi színben adja az új meghatározást
abban a tizennégy sorban, amelyben az ember uralomvágyáról értekezik:
„ámbar öntudattá nem ébred benne, és csak sejtelemként zaklatja min-
den olyasért, *mi új s mi tagadása a már* meglevőnek”. „Új cél” — mon-
ja még ebben a színben Ádám, majd felbukkan, az „új út”, később az
„új nép” és „új eszme” kifejezés hangzik fel a római színben, amikor
Ádám imáját mondja. Ebben vannak a következő sorok is:

... Érzem elkopott minden,
Mi a miénk volt — s újat létrehozni
Erőnk kevés...

Csatázni, lelkesülni új tanért, s „alkotni új világot” — ez a római szín véghangja, hogy a bizánci színben ember és világ kontroverziói az „új” élményének és szükségességének a síkján is láthatóvá váljanak. Ádám itt egészen Hamlettel rokon. „Kizökkent az idő; — ó, kárhozat! Hogy én születtem helyre tolni azt...” — kiáltja Hamlet Shakespeare tragédiája első felvonásának végén. S Ádám? „Valóban, elhajítnám kardomat, és visszamennék északi honomba... Ha titkos szó nem súgná szüntelen, Hogy e kort nékem kell újáteremteni.” Ez Ádám létezésének a hajtóereje még a falanszterben is, amely, jellemzően, „tanyája az új eszmék embe- rének”. Hogy a színek egymásutánjában közeledünk a jelenbe tűnő jö- vendő-élménnyel, arra számtalan jelből következtethetünk. Elfogy az „új” fokozatosan Ádám szótárából is, hogy a „szebb világ” és a „szebb kor” kifejezések váltsák fel, közben felbukkan a „múlt” fogalma („Hallod, mit árul? — Míg mi a jövőben Kerestük a fényt, ő a rég lefolytban...” — mondja Ádám a Nyegle szavait kommentálva a londoni színben), amely a falanszter-színben világtörténelmi távlatot kap a múzeumi tárgy- gyá vált Homerosz- és Tacitus-kötettel. A jövő-perspektíva pedig nem csupán megrovidül, az iránta való érdeklődésnek pedig még a sarlatán módja is devalválódik: a prágai színben Kepler Rudolf császár csillagjósja, a londoniban a cigányasszony Évának már csak tenyerjósja.

Nem kevésbé érdekes közben az a vita sem, amelyet Ádám individua- lista nézetével szembeszegülve a pozitívista Lucifer kezdeményez, ugyan- csak az „új” kérdéskörében. Ádám „hamleti” s már idézett felkiáltására a bizánci színben Lucifer így replikázik:

Híú törekvés! Mert egyént sosem
Hozandsz érvényre a kor elenében:
A kor folyam, mely visz vagy elmerít,
Uszója, nem vezére, az egyén. —
Kiket nagyoknak mond a krónika,
Mind az, ki hat, megérté századat,
De nem szülé az új fogalmakat.
Nem a kakas szavára kezd virradni,
De a kakas kiált, merthogy virrad...

Később meg is erősíti ezt az állítását ugyanebben a színben: „a kor szel- leme — mondja Lucifer — erősebb, mint te”! Meggyőznie nem sikerül Ádámot. A második prágai szín végén Ádám továbbra is a „nagy em- ber eszmét” emlegeti:

Engem vezess te, kétes szellemőr,
 Az új világba, mely fejlődni fog,
 Ha egy nagy ember eszméit megérti,
 S szabad szót ad a rejtő gondolatnak,
 Lendült romoknak átkozott porán. —

Érthető tehát, hogy a második prágai színben felmerül a művészi újítás kérdése, s a londoni színben pedig majd tovább folyik Ádám és Lucifer dialógusa esztétikai kérdésekről is. A második prágai színben Kepler fejt ki nézetét a filozófiáról („A bölcelet csupán költészete Azoknak, mikről még nincsen fogalmunk . . .”), az igazi emberi nagyságról, amely „egyszerű és természetes”, a „tanról”, azaz a kepleri nézetekről, amelyek „szövevényes voltukkal örültséghez vezetnek” most még, de majdan mindenki megérti őket. S a művészet?

Tanítvány

De hogyha minden más merő lom is,
 Ne vedd el a művészetben hitem.
 S azt bétanulni mégiscsak szabály kell.

Ádám

A művészetnek is legfőbb tökélye,
 Ha úgy elbú, hogy észre nem veszik.

Tanítvány

Hát a rideg valónál álljak-é meg?
 Esményítés ad művünkbe lelket.

Ádám

Igaz, igaz, az önt rá szellemet,
 A természettel mely egyenjogúvá
 Teszi s teremtett lénné éreli,
 Mi anélkül csupán halott csinálmány.
 Attól ne tarts, hogy míg eszményítsz,
 Kifogsz az élő nagy természetén.

De a szabályt, a mintát hagyd pihenni.
 Kiben erő van és Isten lakik.

Az szónokolni fog, vés vagy dalol,
 Ha lelke fáj, szívvrázóan zokog,
 Mosolyog, ha a kéz mámorát alussza.
 S bár új utat tör, bizton célra ér. —
 Művéből fog készíteni új szabályt,
 Nyűgöl talán, de szárnyakul soha,
 Egy törpe fajnak az absztrakció . . .

Ha idézetünkéből indulunk ki, nyilván azt kell mondanunk, hogy Madách tagadta itt az 1850-es évek magyar irodalmi-esztétikai álláspontját, amelynek gerincét az eszményítés követelménye alkotta. Sőtér István mutatta ki, hogy az eszményítést szegezték, mintegy védekezésül, az „új polgári életstílus”, általában pedig a kapitalizmus behatásaival szembe, azaz mindaz ellen, ami Madách fogalomtárában az „új idők”, az „új kor” jelentésében adva volt. Nem programszerűen felfogott a Kepler vallotta eszményítés, amiről beszél, az a művészet lényegéhez tartozó valami, és szenvedélyesen visszautasít mindent, ami a művészetben szabálynak fogható fel. S Madách ezen a ponton fordul szembe a kor uralkodó esztétikai ízlésével, az Erdélyi Jánoséval éppen úgy, mint a Gyulai Páléval, még akkor is, ha Kovács Kálmán nyomán elfogadjuk azt a nézetet, amely szerint Gyulai Pál például „tagadta... az a priori elveket, mert bilincsbé verik s okatlanul korlátozzák a művészetet”, de számon tartjuk ugyancsak a jeles Gyulai-értőnek azt az állítását, amely szerint Gyulai azt vallotta, hogy „nincs ellentét szabály és teremtő erő között”. Madách Keplerje nem a szabálykövetőt, hanem a szabálysínálót becsüli, az alkotó embert, aki képes „új utat törni”, s akinek művéből vonhatók ki az „új szabályok”, amelyek — mert szabályok — nyűgei, nem pedig szárnyai az utánakövetkező nemzedékeknek, a jövőnek. E nézettel kapcsolatban pedig azt az állítást is megkockáztathatjuk, hogy Madách az újítás szenvedélyes híve. „Dobd tűzre mind...” a penészes fóliánsokat, mert azok „feledtetik saját lábunkon a járást velünk”, azok „kímélnék meg a gondolkodástól”, s főképpen azok „viszik a múlt századok hibáit előtérül az új világban”. Ádámnak is, mint a Tragédia olvasójának a fülében cseng még Lucifer tanítása a bizánci színen, lényegében ugyanerről, a jelenben létező múlttól:

Minden, mi él és áldást hintve hat,
 Idővel meghal, szelleme kiszáll,
 A test túléli ronda dög gyanánt,
 Mely gyilkoló miazmákat lehel
 Az új világban, mely körülé fejlődik. —
 Ládd, így maradnak ránk a múlt idők
 Nagyságai...

A londoni szín többek között a romantikáról folytatott vita küzdőtere is. Milyen jellemző, hogy a vita középpontjában a városi bábjátékos produkciója áll. Ehhez vezet a romantizálással kapcsolatban váltott dialógus. Lucifer szerint azért lehet és kell „romantizálni”, mert a Tower tövében állnak, félúton az „ős idők kísértete” és egy „új világ közt”. Ádámot a veszélyeztetett „nagy költészet” létének a problémája foglalkoztatja („Lehet, hogy többé nem nyilatkozik Eget megrázó ős titáni harcban...”), mintegy annak jeleként, hogy Madách érzekelte, a romantika válságba

jutott, Lucifer pedig, vigasztalásul, azt bizonygatja, hogy a költészetnek az alapjai sértetlenek, hiszen a kapitalizmus „fennálló rendje” is a „vágy-nak gátat ír”, tehát a jelent tagadó költészetet van, ami éltesse.

A bábjátékos produkciója után Lucifer ördögi szüleménynek mondja a romantikát, s ha nem is a „Racine vagy Shakespeare” dilemma merül fel, mint felmerült a francia irodalomban Stendhal tolla nyomán, a Shakespeare vagy a „torz képű összevissza” (Lucifer minősíti ennek a bábos produkciót!) problémája adva van. Ádám a romantikában jelenlevő *torzat* utasítja vissza — Lucifer diagnózisa szerint azért, mert még emlékezik a görög világ harmóniájára. Lucifernek kell tehát dicséernie és méltatnia a „torz” romantikát:

Az emberarcra egy majomvonás;
A nagyszerű után egy sárdobás;
Ficamlott érzés, tisztes szőrruha;
Kéjhölgyről a szemére szózata;
Tömjénezése hitványnak, kicsinynek;
Szerelmi érvre átka egy kiéltnek:
Feledtetik, hogy országom veszett,
Mert új alakban újraéledek . . .

Elgondolkodtató, íme, hogy Ádám elutasítja mind az eszményítést, mind a „titáni” nagyromantikát, és a költészet veszélyeztetettségének a tudatát ismeri fel, hogy a falanszter-színben annak eltűnését kelljen majd konstatálnia. Barta János mondta: „Érdekes jelenség, hogy Madách műve tételes eredményében a romantika ellen foglal állást: abban pedig, amit nem tételként hirdet, hanem költői erővel ábrázol, mégiscsak a romantikának, a romantikus szellemnek a szószólója.” Mindenképpen bizonyos, hogy Madách Imre, amikor *Az ember tragédiáját* írta, már túljutott a romantikán, de a romantika kínálta úton haladt tovább, s anynyira maradt romantikusnak meg, amennyire romantikus volt, mondjuk, kortársa, Baudelaire.

VÁLOGATÁS EGYKORI TRAGÉDIA-KRITIKÁKBÓL

AZ EMBER TRAGÉDIÁJA

Rengeteg színlapokon hatalmas betűkkel hirdette a direktor, hogy Madách remekművét „fényes kiállítással és új korhű jelmezekkel stb. stb.” adatja elő február hó 26-án, megismételteti vasárnap és harmadszor ma is. Persze elmaradhatatlan a színlapokról, hogy mi minden új díszletet festetett „semmi költséget nem kímélve”.

Annyira zsúfolt háza volt a mi szerencsés direktorunknak, hogy még a zenekari ülések közé is székeket tétetett annak a néhány embernek, ki okvetlen meg akarta nézni az első előadást. De nem is csodálható ez a különben örvendetes dolog, mert több mint nyolc esztendeje nem adták nálunk Az ember tragédiáját!

Nem fogunk a díszletekről referálni, csak annyit jegyzünk meg, hogy valamivel tán mégis többet érdemelt volna ez a nagy közönség.

Vidéki színpadon — pláne a mienken, ahol talán a legszükségesebb gépek, függönyök, sülyesztők sincsenek — persze nem lehet Az ember tragédiáját úgy előadni, mint a fővárosban, de azt mégis megkívánhatjuk, hogy ne nyirbálják meg annyira Madách remekművét, amennyire itt megnyirbálták. Elég talán, ha csak azt említjük, hogy a Londoni vásár, egyike a legszebb legmozgalmasabb képeknek, teljesen kimaradt.

Valaki az első előadás után azt a rossz élcet kockáztatta meg, hogy másnap a tragédiának azt a részét fogják előadni, amit első nap kihagytak.

A szereplőkről már több jót mondhatunk, már azért is, mert nem nagy igényekkel mentünk az előadásra. Szerepüket majd mindannyian jól letanulták, ami hát mindenestre dicsérendő. Hanem hát ennek is megvolt az az árnyoldala, hogy — különösen *Lomniczi*, ki Ádám nehéz szerepére vállalkozott — a legszebb részleteket, a legremekebb gondolatokat lerecitálták, mint valami diák, aki jól megtanulja leckéjét.

Talán nem is szabad bírálnunk a szó igaz értelmében, éppen azért csak annyit, hogy *Lomniczi* vállalkozása dicsérendő dolog, hogy megjátszani nemigen tudta szerepét, nem írjuk fel hibául. Véleményünk az *Lomniczi*-ről, hogy ő nem erre a szerepkörre való. Hisszük is, hogy — ha jövőre ismét hozzánk jön — a hősszerű szerep helyett operett-buffo lesz.

Lányi Irma (Éva) csinosan játszott, de az ő erejét is felülmúlta a nehéz — habár hálás — szerep.

Legtöbbit nyújtott *Kalmár* (Lucifer), és a közönség is leginkább őt tapsolta. Mindvégig ügyesen játszott. Maszkja is igen jó volt, csak jelmezével nem voltunk megelégedve. Inkább Hamlet-jelmez volt az; ami különben tán inkább a direktor hibája, mert legalább egy Lucifer-jelmezt csináltathatott volna.

Úgyes volt még Boross Ferike a 7. képben, mint Heléna, Izóra komornája. Hatala (Hippia) kis szerepében szintén elismerést érdemel; különösen sikerült haldoklási jelenete.

A francia forradalmi jelenet a legsikerültebb volt, és a közönség is ennél a jelenetnél tapsolt legtöbbet. Az előadás különben nem tette azt a jó hatást a közönségre, amit tán Madách remekműve megérdemelt volna. Ennek azonban nagyobbbrészt az az oka, hogy színpadi kellékek tekintetében végtelen szegények vagyunk.

A színügyi bizottság megszívlelhetné egy kissé ezt a dolgot.

(*Bácskai Hírlap*, Szabadka, 1898. február 28.)

MADÁCHI REMEKMŰVE ÉS A VIDÉKI SZÍNTÁRSULATOK

A legszebb magyar drámai költemény, Madách Imre remekművét: Az ember tragédiáját adták elő tegnap és ma este a szabadkai színházban.

E mű örök életű. Mint színdarab sose fog letűnni a deszkákról, ősi sose lesz. Hazánk első színpadján minden esztendőben előadják néhányszor, és minden előadásra egy héttel az előadás előtt a jegyeket mind elkapkodják.

Az iskolában tanítják Madách művét. Ismeri is azt mindenki: a kis diák is, de még a nép is. A kis diák az iskola padján tanulta megismerni a nép a színpadról ismeri.

Az ország első színpadján sem adják úgy elő *Az ember tragédiáját*, amint az megérdemelné, mert óriási pénzbe kerül annak színre hozatala. A vidék persze még kevesebbet áldozhat e mű előadására, és bizony súlyos dolgot produkálhatnak azokon a színpadokon, ahol néhány festett kulisszán kívül egyéb alig van.

Egy-egy kép bemutatása nem tart tovább 10 percnél, és míg a színt megváltoztatják, míg egy-egy díszlettel elkészülnek, a szereplő személyek ruhát, maszkot változtatnak: villanyos gyorsaság mellett is betart 5—6 percet. A sok szünet unalmas, egy-egy jelenet hatása elmosódik: hiábavaló a színész nehéz munkája, megérdemelt sikert alig arat egy is.

Ámde Madách művét minden szezonban, minden városban, kétszer legalább, elő kell adni, minthogy Bánk bánnak se szabad hiányozni egyetlen vidéki színtársulatnak műsorából.

A vidéki közönség ízlése tán kényesebb a fővárosiénál.

Vidéki közönség egy van, fővárosi ezer. A vidéki közönségnek mégis sokkal gyengébb előadásokkal kell beérnie, mint a fővárosinak. A vidéknek nincsenek művészei, csak tehetséges kezdői, tucat-színészei, szorgalmas és ambiciózus — mesteremberei.

A vidéki színészek nap nap után mást és mást játszanak. Minden egyes szerepkörre több színészt lehetetlen szerződtetni egy vidéki színiigazgatónak.

Külön operett-, külön népszínmű-, külön vígjátéki és külön drámai társulatot egyetlen város se bír ki.

Míndezekkel számolnunk kell, nekünk különösen, amikor belépünk a színházba és várjuk a függöny felgördülését.

Egy fővárosi hírlapíró és tanár volt lent tegnap. Szabadságát arra használja fel, hogy bejárja az ország nagyobb városait, és persze minden városban estéit a színházban tölti.

Ezt a sétáját majd tán egyszer megírja. Legalább úgy mondta. Fővárosi kritikus, aki ezenkívül színiiskolai tanár is, érdekes tapasztalatokat szerez a vidéken egy-egy darab előadásából.

Aradon például egy vígjátékot látott, talán A képviselő urat. Az első felvonást nagy kinnal — így mondta — végig tudta csak nézni, de már a második meg a harmadik felvonásról az ottani újságokban olvasott. És azt olvasta, hogy az előadás kútúró volt.

Szegeden véletlenül Az ember tragédiáját látta és — nálunk ugyanazt.

Szegednek új színháza van, új színpadja, drága díszletei. (A város díszlettára még 80 000 koronát.) Az ottani előadásról egyik szegedi lap így ír: „Ma este Madách remekét adta elő a színtársulat szomorúan üres ház előtt. Megtörtént, hogy Tankréd környezetébe oda nem valók kerültek, s csak jóval a függöny felgördülte után rebbentek ki a kulisszák közé, hogy A föld szelleme sehogy sem akart a süllyesztőn mutatkozni; hogy a szereplők egymás szavába vágtak stb. Az előadás a leggyöngébbek közül való volt.”

Szórul szóra. Se több, se kevesebb!

És azért Madách remekét mégis elő kell adni Szegeden.

Előadták tegnap nálunk is. Az előadásra általánosságban nem foghatjuk rá a legjobb akarattal sem, hogy az jó volt. De hozzátesszük azt is, hogy lehetetlenek tartottuk, hogy az jó legyen.

A három főszereplő becsületes munkát végzett, volt néhány színes, ügyes kép, egy-egy szépen megjátszott epizód szerep, néhány hatásos jelenet az első képekben, de meg néhány olyan dolog is, ami bátran elmaradhatott volna.

Valamelyik nap egyik primadonnai allűrökkel „rendelkező” színésznőnkre azt találtam „ráfogni”, hogy nem tud jól magyarul. Kis hija, hogy agyon nem vágta „e rossz akarató ráfogás”-ért, és azóta „elvesztetem” a becsülésüket, mert rossz „akaratal” „tetem”, amit „tetem”!

Hát én — elég ostobául — azt hittem, hogy a kisasszony inkább az én tanácsomat fogadja el, mint a „jó barátaiét”, de ráérvszakolni tanácsomat mégsem akarom.

A tegnapi előadás ötletéből jutott különben ez az eszembe.

A színészek mindenkor a magyar nyelv terjesztői voltak, azoknak ismerjük őket ma is. Madách remekműve előadása alkalmából Ádám, Éva és Lucifer személyesítőiről az imént azt mondtam, hogy becsületes munkát végeztek. Azt, hogy ezek a színészek jól beszélnek magyarul, nem érdem, de érdemük az és különösen érdeme ez Szabó Ferencnek és Tarján Irmának, hogy szépen tudnak beszélni. Modern színész ma már nem szaval.

A kul'sszahasogatások ideje lejárt. Értelmesen kell hangsúlyozni, értelmesen beszélni és amellott úgy, hogy a közönség a színész hangjának őszinteségében ne kételkedjék, és a hang kifejezze a személyesített alak minden érzelmeit.

Szabó Ferenc és Tarján Irma ma is beigazolták, hogy nemcsak intelligens színészek, de átérezik szerepüket, és tudnak játszani, alakítani. Igaz és őszinte volt hangjuk, és egy pillanatra se estek ki szerepükből. Baróthi értelmes színész, néhol szépen megjátszotta szerepét, de Lucifer simább, mint ahogy ő ábrázolta.

A csoportos jelenetekben volt a legtöbb megrónivaló. A tisztelt nép túl sokat *komédiázott!*

Ez nem *alakítás*, tisztelt nép, hanem az előadás megzavarása. Magukra vonják a közönség figyelmét, és míg ők a háttérben komédiáznak, addig a főszereplők a szín elején hiába beszélnek, hiába játszanak.

(A Bácskai Hírlap eredeti tárcája. Írta: Quasimodo [*Braun Henrik.*] 1902. február 19.)

EGY KIS SZÍNHÁZI KRITIKA

Nem akar ez a mai tárca tendenciózus tárca lenni, pedig előre látom, hogy sokan annak fogják venni. Céлом ovvel a tárcával csupán az, hogy a színházi dolgokkal foglalkozva, a színelőadásokról referálva, szakítsunk már egyszer avval a megszokott, sablonos, bár mindenesetre kényelmes kritizálási móddal: „A darab címe volt ez meg ez, a szereplők voltak ezek meg ezek, játszottak jól vagy rosszul, kedvvel vagy kedvtelenül.”

Az ilyen kritika célt tévesztett dolog. A kritikának kétirányú szerepe van. 1. a közönséggel szemben, 2. a színésszel szemben.

A közönséggel szemben feladata a kritikának a darab ismertetése s bírálata, ajánlása vagy nem ajánlása.

A színésszel szemben a legpontosabb bírálóat. És pedig oly bírálóat, amelyből annak a színésznek haszna lehet. Nemcsak egy szóval megdi-

csérni, indokolni is kell, hogy miért volt jó, nemcsak egy szóval rossznak mondani, de indokolni, miért volt rossz, hol volt rossz s hogy kell csinálnia.

És ezt én nem látom sehol. Arra a kérdésre: miért? Sohasem kapok feleletet.

Itt van p.o., hogy tovább ne menjek, a múlt hetekben lefolyt két drámai előadás. Mily széles port vert fel az arról való kritika, és mégis okadatolt kritikát nem olvastam. Az egyetlen komolyabb kritika az volt, mely fejtegette, hogy lehet-e nálunk általában Az ember tragédiáját a mai berendezés mellett előadni; de ez sem foglalkozott kimerítően magával az előadással. Engedjék meg, hogy én ezt a hiányt pótoljam, már amennyire ilyen hosszabb idő múlva lehet.

Három főszereplő van a darabban, Lucifer, Ádám, Éva. A többi csak mellék-, segéd szerep, avval itt nem foglalkozom.

Lucifer (Baróthi) szerepe a fő. Az ő kezében van a darab. Ádám, Éva neki csak eszköz az ő nagy küzdelmében. És mi Lucifer célja. Megrontani a teremést, annyira vinni az embert, hogy ez maga végezze el az ő szándékát. Ezen cél elérésében eszköze neki a sima nyelv, az álokoskodás, a ravaszság, a meztelen igazság olykor rémítő hatása — de alapjában az ő jelleme dacos, elszánt kötekedő, elkeseredett, rossz.

Ilyennek kell lenni neki a színpadon is, dacos az Úrral szemben, hízelgő, álokoskodó, ravasz, gúnyos, keserű Ádámmal szemben; elkeseredett, gyűlölködő a legyőzetés után. De minden alakjában, minden hangsúlyában, minden mozdulatában igazi Sátánnak kell lennie, ha beszél, ha megy, ha tesz, ha néz, ha hallgat, ki kell éreznie belőle a rossznak, a megrontónak. Ha így adják Lucifert, akkor jól van adva, akkor nagy a hatás, akkor érthetővé tette a darabot.

Ilyen volt-e? Ilyen. Egyes jelenetek igazán jók voltak, erősök, hatásosak. A görögországi jelenetben a befejezésnél az arc, a mozdulat mind remek, mind pompás volt. Néhol azonban kevés volt a színészes, kevésbé kidomborodó a „Lucifer” jellem.

Ádám (Szabó) mint második főszerep könnyebb. Ádám csak eszköz Lucifer kezében. Neki nincs az a nagy célja, mint Lucifernek. Ő nem küzd, ő csak keres, kutat, ő csak érez s csalódik: Ezt kell visszatükröznie neki. A naiv embernek, az érző embernek s a csalódott embernek szerepe az övé.

Minden szerepét tehát úgy kell megjátszani, hogy ez a három kitűnjön belőle.

És ezt jól valósította meg. Szabó jó Ádám volt, s nagy előnye volt az, hogy tud beszélni a színpadon s nem engedte át magát a pátosznak, mely az ő szerepében nem való. Ő ember, azonkor embere, melyben játszik, habár avval elégedetlen. Ő nem tragikus hős, ő nem küzd a nagy mindenséggel, ezért nincs helye szerepében a pátosznak.

Legvégül marad a látszólag legkönnyebb szerep a három közül, Éva

(Tarján) szerepe. Látszólag ő csak mellékalak az első kettő között, holott nagyon is fontos szerep, nélküle a darab üres volna s érthetetlen.

Az első felvonásban ő az, ki Ádámot a végzetes lépés megtévesztésére készíti. Ő az, kit az ördög rá tud venni a nagy lépésre. És reáveszi a nőben, lényében levő kíváncsiság, tudni vágy, felkeltésével. A többi jelenetben Éva a kort jellemzi, melyben megjelent. Neki sincs semmi az egészről egybeolvasztó, összefűző vezérgondolata. Éva szerepe minden felvonásban egy kerek egész, melynek sem az előbbivel, sem az utóbbival összefüggése nincs.

A kort jellemzi, a keretet adja meg a képhez, az első kettő játékához. Még Lucifer a vezető, Ádám a szemlélő, addig Éva szerepe a kép, melyben ez a kettő mozog. Éva mutatja nekünk az egyiptomi rabszolga kínos helyzetét, Éva Görögország gondolkodását, Éva a forradalom elvadulását, Éva a falanszter ridegségét. Ha Éva nem fejezi ki hűen a kor gondolkodásmódját, érzelmét, nem értjük az egész képet. Éppen ezért Éva személyesítőjének bele kell élnie magát minden körbe. S egy este játszám 10 féle alakot s mind jól, mind hűen, igazán, különben őmiatta elvész az egész kor.

És Éva megszemélyesítője eltalálta ezt a hangot. Ezt a szerepet csak úgy lehetett megjátszani, ahogy Tarján megjátszotta. Egy kicsit több erő, egy kicsit kevesebb, s a szerep el lett volna ejtve. De így, ahogy játszotta, igaz volt, érthető volt, jó volt.

És most összegezve az egészet, az összbenyomást, el kell ismernünk, hogy az előadás jó volt, olyan, amellyel igazán megértették a nagyközönséggel: mit akart írni a szerző. A három főszereplő: Baróthy Szabó, Tarján, ezt az egyet igazán nagy sikerek közé sorolhatják.

(A Bácskai Hírlap eredeti tárcája. 1902. február 28.)

AZ EMBER TRAGÉDIÁJA

Azon a napon, amelyen máskor a molnárhoz és kedves gyermekéhez van szerencsénk, Kiss Pál színre hozta Madách remekét. Köszönet és elismerés legyen neki ezért. Az öreg molnár annyit köhögött hosszú évtizedeken át, hogy nem szeretnők tőle megvonni a jól megérdemelt nyugalmat, s a magyar közönség talán megbocsátja, ha Raupachért — Madáchot kapja cserébe. A miénk meg. Mert ha volt is egynéhány üres páholy a földszinten, a diákhely, a karzat meg a felső páholyok úgy megteltek, hogy a közönség aggályosabb része félve tekintett a magasba, ha egy-egy felvonás után kitört a tetszés zaja. Baj azonban nem történt. Sem fent, sem lent. Nem akarjuk azt állítani, hogy a társulat tegnap tökéletesen produkált. De melyik vidéki társulat tudná Az ember tragédiáját kifogástalanul előadni? Hol van egy tökéletes Ádám, Éva vagy Lucifer? S ha egyik-másik van is, mind a három aligha az. Elégedjünk meg azzal, hogy

az összes színészek elismerésre méltó kötelességtudással, tehetségük javával szolgálták a halhatatlan költő e nagy alkotását s hogy minden igyekezettel iparkodtak — és nem hasztalan — e remekmű szépségeit érvényre emelni, fenséges gondolatait interpretálni.

Ádámot Szabados Sándor játszotta nagy igyekezettel és jelentékeny hatással. Igaz érzéstől áthatott, lendületes szavalatát néhányszor nyílt színen is megtapsolták. Zala Irjának volt néhány sikerült jelenete, általában véve azonban ma még gyenge az ilyen nagy kaliberű szerepek betöltésére. Legnagyobb sikere volt Bagi Gyulának, aki a gonosz és okos Lucifernek igen jó rajzát adta. Ezt a kitűnő alakítást semmi nagyhangú szaválás, semmi sablon nem zavarta. Egységes jellemet alkotott, melyre méltán büszke lehet. Bagit illeti a kifogástalan rendezés érdeme is. Az előadás egyéb részletei is nagy gondra vallanak. Különösen sikerültek a nagy tömegjelenetek; a forradalmi jelenet színgazdag, eleven képénél szinte elfelejtettük, hogy vidéki színpadon játszanak. A Marseillaise-t kérszer is meg kellett ismételni, s akkor is percenkig zúgott a taps. Az előadáson az egész személyzet vett részt, elsőrendű tagok apró-cseprő szerepekben, és éppen ennek köszönhető, hogy a tegnapi előadás talán lényegtelennek látszó részletei is érvényre jutottak. Egyszóval a színház krónikása sikerült estét jegyezhet fel, melyből a társulat minden egyes tagja kivetheti a maga részét.

b.

(*Torontál*, 1900. november 2.)

JEGYZET

Száz évce, pontosan 1883. szeptember 21-én került első alkalommal színre Madách Imre drámai költeménye, Az ember tragédiája. (Rendező: Paulay Ede, Ádám: Nagy Imre, Éva: Jászai Mari, Lucifer: Gyenes László.) A nemzeti színházi nagy bizakodással és izgalommal s nem kevés hitetlenkedéssel várt előadást követően gyors egymásutánban a vidéki városokban működő (vándor)társulatok műsorán is fel-feltűnt Madách műve.

A közönségnek mindinkább kedvét kereső vidéki direktorok nem akarták elmulasztani a kínálkozó alkalmat: az ismert irodalmi mű színrevitelével tanúbizonyságát adhatták, egyrészt a komoly szcenikai akadályok sikeres leküzdésével, felkészültségüknek, másrészt viszont repertoárbeli igényességüknek. Művészetük, ügybuzgalmuk, társulatvezetésük, rátermetségük, áldozatvállalásuk tanújele volt a Tragédia színpadra állítása.

Vidékünkön először a zomboriaknak volt alkalmuk színpadon látni Az ember tragédiáját. Tóth Béla nem éppen jeles erőkből álló társulata játszotta 1884. április 6-án. Két év múlva (1886. március 20-án) Szabadkán is közönség elé került Madách műve. Adataink szerint Becskerekén (a mai Zrenjaninban) 1892-ben, Újvidéken pedig a huszadik század elején (1902-ben vagy 1903-ban) játszották először. Az utóbbi két városban ritkán és kevésszer, az erősebb összetételű társulatokkal rendelkező Zomborban és főleg pedig Szabadkán gyakrabban, három-négy évtized alatt mintegy tízszer, illetve hússzor volt műsoron irodalmunk egyik legjelentősebb drámája. Olykor-olykor ünnepi alkalomkor vagy diákelőadásként is játszották. Színháztörténeti szempontból legjelentősebb a

klasszikusokat (Shakespeare-ciklus!) különös gonddal és hozzáértéssel színpadra állító Rakodczay Pál zombori (1887-ben) Tragédia-előadása.

A helyi sajtó megkülönböztetett figyelemmel foglalkozott ezekkel a megjelenítésekkel. Számunkra az egykori ismertetőik, kritikák és színházi tárgyú tárcák a helyi színészeti viszonyok sokatmondó dokumentumait jelentik. A nagy próbatétel fényében természetesen hangsúlyosabbá válnak az egykori színházi adottságok és körülmények. A vidéki színjátszás igazi értékmérői ezek a hétköznapi, a rutinfeladatok fölött álló vállalkozások voltak. Nemcsak a szcenikai vagy színészi lehetőségeket jelzi számunkra a fennmaradt sajtóanyag, hanem színházzociológiai és kritikátörténeti mozzanatok is tartalmaznak ezek az írások, melyek közül Az ember tragédiája első színpadi megjelenítésének egy évszázados jubileumára emlékeztetve választottunk ki néhányat.

G. L.

KRITIKAI SZEMLE

GODOT, MINT TÉRKÉPESZ

(AZ EGZISZTENCIA ÉS A TÖRTÉNELEM
TOLNAI VÉGELADÁSÁBAN)

A Végeladás című dráma szokatlan prologusának egyik bevezető mondatában Tolnai Ortó a következőket állítja: „miszerint a térkép — Ázsia hatalmas, megkopott térképe, amely beborítja a hátsó színpalat, és lefolyik a színpad deszkáira, a Csömöre Mihály emlékezésének és rémületének térképe, szibériai fogságáé és pannónia—kárpat-medencei csatangelésé, és ez a térkép az egyetlen darab, amely nem kerül végeladásra Csömöre Mihály kezén, egyszóval a *Térkép* — a darab egyik főhőse”. Ez a szűkszavú, többértelmű megjegyzés bizonyos szempontból poétikai és módszerbeli kulcsként szolgál Tolnai drámai kifejezése különböző rétegeinek leolvasásához, ám, miként az ezt követő jelenetekből kitűnik, nem jelez semmiféle sztereotip szimbolista vagy expresszionista drámai vázlatot. Csömöre Mihály kiöregedett kereskedő és világcsavargó egyfelől, másfelől pedig a vedlett, kísérteties Ázsia-térkép (Csömöre kalandjainak és visszatéréseinek mértéke) egyaránt jelentős szereplője Tolnai halállal tusakodó panoptikumának, amelyben összegyűlnek a *Történelem megpróbáltatásai és az egyed kétségbeesése, a szociológiai megfigyelések és a tudatalatti közjátékai*. Ebből eredően a Végeladás struktúrájának és jelentésének kérdését ekként fogalmazhatnánk meg a legtömörebben: milyen egymás közötti viszony alakul ki Csömöre és a Térkép között a dráma négy részének mindegyikében? Természetesen, tekintettel arra a tényre, hogy Tolnai illuzionizmusa sohasem explicit és könnyen észrevehető, erre a kérdésre csak fokozatosan és közvetve lehet választ adni.

„*Antitragikus*” *szándék*: „Mindennek eljön a maga ideje, mindegyik tárgy magától fog jelentkezni, erre ne legyen gondod.” Csömörének a Borbélyhoz intézett szavai (I. rész — nyár) észrevétlenül közelébb visznek bennünket a dráma „antropomorf” főszereplője motivációs magvának felfedezéséhez: Csömöre ténykedése, jobban mondva tulajdon holmija (háztartási kellékek, ruhanemű, ajtók, falak — sőt végül az üres tér) fokozatos kiárúsításának *rituáléja* olyan *kísérletet képez, amelyen keresztül meghatározni, irányítani és ellenőrizni próbálja tulajdon „távozásának”, halálának folyamatát, ami ugyanakkor kísérletet is jelent arra, hogy az élet, akár utólag is, a kívánt jelentést kapja*. Az ilyen kontextus — Csö-

möre alakjának dominálása, vagyis „társulása” a Térképpel — szükség-szerűen maga után vonja a „dramatis personae” listájának sajátos alakulását is. Kezdve a Borbélytól (aki az egyes jelenetekben, gyakrabban az egyes eseménysíkokban *Csömöre gyakorlatias hasonmásaként hat*), valamennyi alak mint Csömöre szándékának „megvalósulási tere” érvényesül — a Színészek, akárcsak az Igazgató, a Menyasszony és Vőlegény, akárcsak a Fiú... Ez a szándék pedig csak annyiban „antitragikus” (a klasszikus antik modellel való reláció értelmében), hogy kifejezi a szubjektum (Csömöre) abszolútumtól megfosztott szenvedését. (Csömöre: Én, kicsikém, *szembeszálltam.*) Tolnai kifinomultabb közvetítést választott: a bolyongás átkai között (a Történelem és a nyugvás átkának lidérces látomása — a kényelmes polgári meghittség rémképe) kirajzolódik Csömöre tragikus felismerésének íve annak szükségességéről, hogy „fel kell fejteni ezt a szövetet”, habár mások szöttek. *Az ember egzisztenciája a tárgyaktól való megszabadulásban tisztul meg, így szűnik meg a tárgyiség rabja lenni; de ugyanez a folyamat az emberi hovatarozás elszegényedéseként is tekinthető;* lemondva a mindennapi létezés és átélés attributumáról, az ember kihuny és elembertelenedik.

A Végeladás első (és legerjedelmesebb) része tartozik a drámai meggyőzés lényegét az illuzionista beavatkozás révén szubtilissá mélyíteni: a jelzések játéka meghátrál a bonyolult jelentések erjedése előtt. Elkként, a Fiúval való jelenetben az illuzionista elkülönülés a gyógyszernevek szinte rituális kiáltozásán keresztül valósul meg (Csömöre éveken át tartó tuberkulózisának motívuma): „Paraphon paraphon trevintix...” A következő szakasz a színtársulat megjelenése, amely a Végőskig című darabot játszva Csömöre élete „kiárusításának” végére utal. Ezek a színpadi megformálások azonban csupán „bemelegítés”, az elsődleges eseményszínthez viszonyítva a valódi eltolódás Csömöre kísérletével kezdődik, a színészek távozása után, hogy „bevonuljon Ogyesszába” (a Térképen). *A Térkép valósága (természetesen, csak ideiglenesen) úgy mutatkozik Csömörének, mint az imaginárius, az arany álmok üdvözítő világa, azé, ami többé nem vagyunk...* Csömöre emlékezete koncentrikus köreinek bővítésével (II. rész — ősz) mindkét említett lidérces látomás láthatóbbá kristályosodik (Tóth jelenése a kacsával és a Kiáltvánnyal, Csömöre első feleségének halála), habár a Térkép alig egy lépésnyit mozdul előre. Az asszony halálának rasomni, leírt-bemutatott jelenetében a szerző nem elégszik meg a pusztá dramaturgiai „keveréssel”, a monológ és a vizuális retrospekció kombinálásával, hanem megfontoltan kitérít a Térkép színpadi szerepét és jelentésének legyezőjét. Felfedve (hétköznapi) eredetét, Tolnai bemutatja azt a módot is, ahogyan a Térkép más személyekre hat („Én először Arhangelszknál, Arhangelnknál érintettem Ázsiát!”), amellyel „kikezdi” Csömöre mindennapi realitását. *A Térkép a képzelet Magna Chartájának jelentését veszi fel,* valami olyanét, amitől a közönséges mulandóságban megfosztva maradunk, az *elveszített eredendő auten-*

tikusságét, ez azonban kísérteties tér is, amely szólítja Csömöre titokzatos kafkai leplekbe burkolt Kuncsaftjait a dráma második részének végétől. Végtelen, jeges térség.

A Végeladás harmadik szegmentumában (tél), amelyben a Térkép befedti Csömöre kiárusított otthonának padlóját, különös fordulattal a brechti keserű luciditás és a beckett-i kétségbeesett felismerés szövetségéből eredő kerekednek felül. A kissé már katatonikus Csömöre *eljut a tulajdon archetipusáig (primáris traumáig)*, még megkísérli, hogy részvasalókkal ki- simítsa a Térkép himalájai gleccsereit és szibériai múltjait. A Tobolszkot idéző jelenet, akárcsak az a még szörnyűsebb, az eszelős gyermekko- ra, a fogoly német zsebkéséről, amely a gépfegyversorozatokhoz vezetett, végig a szibériai fogolytábor barakkján — *mind Csömöre életének nagy- fokú feltételezettségére utal, még inkább az időszzerű „antitragikus” szán- dékra, a háború, a nagy vándorlások, a politika, az ideológia, a Történelem komponenseire.* A Borbély replikájának fényében (Felmelegíteni, fel- tární ezt a Szibériát, ezt a havas, jeges páncélt, ezekkel az apró rész csip- kevasalókkal, nem volna mégis túlságosan nagy falat?) a Térkép egy- szeriben nemcsak mint a megálmodott mindennapok pirandellói csipkéje tárul fel, hanem mint a Történelem formája is emberi tartalom nélkül (sajnos, annyira véresen adódóan); *a történelemé, amely kővé változtatta az évtizedeket és az életek millióit, eszelős Földrajzzá.*

„Csak a szenvedésben vagyunk végtelenek”, mondja Csömöre, ki tudja, hanyadszor kapaszkodva a térkép szikláján, a sziklákön, amelyek utolsó lépéseit mutatják evilági végeladásának. Am a Borbély a negyedik rész- ben, amely ironikusan a Tavasz címet kapta (talán a prágaiét?), eluta- sítja, hogy „bevonuljon Ogyesszába”, habár számára az egyetlen modus, hogy borotvával belevágjon a Térképbe. Azonban Csömöre is, még holtá- ban is elutasítja az összekapcsolást a vázlattal, a Formával: míg a Bor- bély egy gyászba borult, vidéki Fortinbras gesztusával tetemét a Térképbe csavarja, kibontakozik előttünk az elátkozott emlékek és (Csömöre) „el- lenőrzött meghalásának” összegezése. A szenvedés különválnak megtervezett értelmétől (emlékezés), az egyedi egzisztencia különválnak a Történelemtől, a halálban, véglegesen és visszavonhatatlanul. *Tolnai illuzionizmusa ár- nyak tragikus kiárusításaként konstituálódik, az emberfeletti és az emo- cionális közötti megragadhatatlan energiacsereként, amelyben visszavon- hatatlanul az egzisztencia bűnhődik:* „Mesélte, hogy Moszkvában annyi tér van, hogy sohasem érhetsz át a másik oldalra... Végtelenek... És hogy az egyik közepén állt, és sírt...”

Brasnyó István fordítása

Svetislav JOVANOVIĆ

A SZÓ DRÁMÁJA

Dimitrij Rupel: *Jov, (Jób)*. Ka novoj drami. Tribina, Belgrád, 1983.

Jób: Látod, ilyen vagyok. Minden téves szó meg-
ráz, mint a villany.

A Jób-drámák a hit drámái. Alaphelyzetük a próbatétel, amelynek — a bibliai történetnek megfelelően — különböző állomásait megjárva Jób-
nak bizonyítania kell állhatatosságát, hűségét, hogy azután a megpróbál-
tatások stációit lezárva sorsa ismét jóra forduljon. Bár a vallási tanmese
nem sugallja, a Jób-drámák mégsem kerülhetik meg a leglényegesebb kér-
dést: változott-e Jób a próbatétel alatt, illetve ugyanaz a Jób áll-e előt-
tünk a történet végén, mint akivel a stációjárást megelőzően találkoztunk?
Vagyis: — ha a Jób-drámák a hit drámái — a kezdeti hűség azonos-e
azzal, ami a visszafogadás, a megbocsátás, közkeletűen rehabilitás, után
tapasztalható?

Ez az igazi drámai probléma, s nem — ahogy gondolnánk — Jób
szenvedése. Az utóbbi fizikai természetű, amit semmiképpen sem szabad
lebecsülni, de a lelki jellegűhöz, a belső válsághoz képest mégiscsak mu-
landóbb. A két Jób, az, akivel a történet elején és az, akivel a történet
végén találkozunk, mégsem ugyanaz. Mert nem lehet azonos egykori ön-
magával. Hűsége csak látszólag töretlen, benne tört össze valami. Ez nyil-
vánvaló, még ha ő megpróbálja is ezt leplezni. Hiányzik belőle az igazi
lelkesezés, megaláztatás van tetteinek, szavainak. Energia helyett ener-
válság, állhatatosság helyett beletörődés jellemzi.

Dimitrij Rupel Jóbjának sorsa szintén a Jób-képlet szerint alakul.
Előbb hisz, állhatatosan, következik az igazságtalan hétpróba, végül a
megbocsátás, a visszafogadás. Csakhogy ezen az útvonalon, az előre felraj-
zolt és követett ábra ellenére is, lehetségesek egyéni változatok, egyedi
történetek. Ezek adják az ismert alapképlet igazi izalmát, a szenvedés
hittelét, a kor lenyomatát.

A lehetőségeken belül Rupel Jóbja az értelmiségi, akinek nem birka-
nyája és bőségesen termő földje van, hanem gondolatai, elvei. Igazi gaz-
dasága a szavak, melyek útján megnyilatkozik, kifejezi önmagát. —
„Mindenünk, amink van és amiben nemünk létezésének értelmét látjuk, az
az új világban vetett hitünk, és törekvésünk ennek megvalósítására; mind-
az, amiből az ember számára új élet sarjad...” — mondja a történet
lezelején Rupel Jóbja, a második világháború embert és erkölcsöt egy-
aránt próbára tevő éveiben, drámai szituációiban. De már ekkor, a harc
bizonytalan kimenetele idején, megfogalmazza elvét, amely későbbre, a
győzelem utáni állapotra lehet igazán érvényes. — „Ostobaság! — mond-

ja. Jól meg kell gondolni, mit tegyünk. Valóban nem engedhetjük meg, hogy az új világba vetett hitünk a napi politikai szükségletek szerint változzon: az igazság íkeresésének szempontjából nem lehet sorsdöntő a tekintély vagy a politikai vezérek esetleges hatalmi pozíciója. Kötelességünk figyelmeztetni a totális gondolkodás veszélyére, mert ez megöli a szabad gondolkodást. . .” — Nem véletlenül állnak ezek a szavak már a dráma legelején. Jób drámáját ugyanis pont az okozza majd, amitől önmagát is, másokat is igyekezett megóvni. Annyira az elvnek, az új világba vetett hitnek élt, hogy joggal vádolta felesége a valóság iránti érzéketlenséggel. Jób számára csak a remény létezett. Meg is kapta érte a hitvesi fejmossást. — „Nézd, mivé tett a te reményed! Mit tettek érted a teied, a barátaid? Itt hagytak. Itt hagytak bennünket a romok között, amelyek bármelyik pillanatban maguk alá temethetnek bennünket. Kint pedig az ellenség csőre töltött puskákkal. Egyetlen megoldás az öngyilkosság.”

Befejeződik a háború, kezdődik az a bizonyos új világ. Nem egészen a jóbi elvek és remények szerint. Működésbe lép a jóbi képlet: következik a meglepetések, a kiábrándulások, majd a megpróbáltatások. Jób továbbra is saját etikus normái szerint akar élni, cselekedni. Nem tud alkalmazkodni a kialakuló bürokrácia előírásaihoz. Büntetni akarja az üzérkedőket, a feketézőket, akik között egykori társai is vannak. Legjellemzőbb az a jelenet, melyben az egykori harcostársak ünnepi szónoklatot fogalmaznak. Jób képtelen a napi politikai frázisaival élni, még ha ez olyan fontos cél, mint a népkölcson, sikerének érdekében is történik, szükséges. Rupel Jóbjának csak etikája van, taktikája nincs. Nem találja helyét. Nem tudja elfelejteni, hogy a lágerből való visszatérését is felróják neki. Ekképpen fonódik egybe a dráma egyik hosszabb replikájában kívánsága és félelme: „Azelőtt azt mondogattam, hogy csak legyen vége a háborúnak. Vagy hogy csak kerüljek élve háza a lágerből. Hogy csak túléljem a telet. És most, amikor mindezen szerencsésen túl vagyok, azt kívánom, hogy úgy legyen minden, mint régen. Nem akarok semmiféle jövőt. Nem cseng a fülemben semmiféle harangszó és semmiféle győzelmi induló. Csak a csendet kívánom. S néha egy-egy lövés hangját, egy-egy elszuttogott szót. Többé nem fölfelé nézek, a fejek fölé, a verőfényes napba, csak a földre és a szemekbe, a szemekbe és megint a földre. Felismernek, de nem örülnek nekem. A hátam mögött pillantásokat váltva egyezkednek. Mintha szólítana valaki, megfordulok, és sehol senki. Mintha rólam beszélnének. Tudnának rólam valamit. Itt-ott valaki elneveti magát, milyen ostoba vagy, hogy nem érted. Csupa felsőbbrendű ember. . .” — Hamarosan el is hangzik Jóbról a vészjósló megállapítás: „. . . téves úton jár.” És — mintegy varázsszóra — épp a legjobb barátai sietnek felismerni és kinyilatkoztatni Jób hibáit, tévedéseit. („Sok mindent rosszul csinált. Jártatta a száját.”) Már csak egy lépés választja el attól, hogy ellenséggé nyilvánítsák. („Gestapo-kém volt.”) Börtön. Kihallgatások. Átnevelés. Ő — jóbi jellegéből következően — hajlandó elhinni, hogy mindennek így

kell történnie, próbatételeinek okát bizonyos „felsőbb érdekekkel” magyarázni. Újabb bűnök szállnak fejére. (Imperialista ikém.) Felmerül a megtisztulás útja: önbírálatot gyakorolni. Eszébe is jut: egyszer társadalmi tulajdonban levő gépkocsin szállította haza faluról a télire való burgonyát. Azután rájön, hangoztatja: ártatlan. Majd megtörik: vall. Többet is, mint amennyit kell, elvárnak tőle.

Következik a harmadik rész. Évek teltek el. Jób magas beosztású kutató, tudós. Rehabilitálták. De könnyen rásüthető a bélyeg: útitárs, szabad lövés, tévelygő... Amikor értesül róla, megtelik a pohár. Jób elhatározza, többé nem enged, hogy az történjen vele, amit mások akarnak. Szembe fog szállni, nemet mond, majd megtudják, kicsoda Jób, megemlegetik. És következik a zárórész, melyben Jób — elhatározásával ellentétben — a napi politikai szükségletek sablonjainak megfelelően cselekszik. Eszközzé válik ő, aki egész életében az ember eszköz volta ellen küzdött, szóval, magatartással. Rupel Jóbját is elérte a Jób-végzet: kegyelmet kapott. De ennek ára van. Az etikusból taktikus lesz. Hogy nehezen tudja elfogadni a változást, bizonyítja az a hasonlat, amelyben önmagát „egy régi, gyűrött kabátnak” látja.

Jellemző, Jóbjának jellegéből következik, hogy Rupel fölöttébb nagy jelentőséget tulajdonít a szavaknak. Ezek az értelmiségi ikincsei. Jób számára a legfontosabb, hogy szavai igazak legyenek. Mindig bántotta, ha nem találta meg a legmegfelelőbb szavakat. Ez a Jób-történet elsősorban a szavak drámája. Az első részben a Sátán bélyegezi megbízhatatlannak a szavak embereit. Később, különféle helyzetekben a valóság átfestésére használgatja a nyelvi formákat. Majd, az adott szituációból kiragadva, devalválódnak a szavak. Végezetül pedig a formális gondolkodást szolgálja egy rögtönzött szemiotikai elemzés. A szavak védtelenek, könnyen elvesztik hitelüket, igazságértéküket, hitfedezetüket. Eszközök lesznek. Jóbok lesznek.

Rupel az íróember számára különösképpen lényeges momentumot, az alkotó, a gondolkodó életkérdését, a szavak drámáját, jó érzékkel, a jelenetek legnagyobb részében könyvtárdíszletben játszatja. Jellekés szereppel rendelkezik a színre szerkesztett, hol valódi funkciójában, hol pedig jellekésen, háttérként megjelenő könyvtár.

A második drámáját író szlovén színházi kritikus, regényei által ismert Dimitrij Rupel (1946) *Jób* című drámája — tudtommal ez ideig még nem került színpadra — láthatóan igyekszik betartani az alapképlet rajzolatát, és ugyanakkor igyekszik sajátos értelmezést is adni a jóbi sablonnak. Felvetett kérdései, dilemmái izgalmasak, továbbgondolásra ösztönöznek. Már csak azért is, mert nála a jóbi tragédia abból következik, hogy „hőse” nem tudja megtalálni a szükséges mértéket saját elvei és a változó, adott szituációk között. Mintha arányérzékében lenne némi differencia.

DRÁMAI TÉMA ÉS VALÓSÁGFEDEZETE

Goran Sztefanovszki: *Hi-Fi*. Ka novoj drami. Tribina, Belgrád, 1983.

Sokaknak meglepetés, mégis magától értetődő, hogy Goran Sztefanovszki írói műhelyében megszületett eddigi alkotói érdeklődésével összeegyeztethetetlen, habitusába viszont könnyen beilleszthető új drámája, a *Hi-Fi*. Rövid időn belül több bemutatót ért meg az ország különböző pontjain, jelezve a mai tárgyú, nemzedéki ellentétekről szóló megalkuvás nélküli művek iránti fokozott érdeklődést. Íróra és művészre vonatkozó megállapításunk látszólagos kontradikcióját feloldandó Sztefanovszki munkásságának irányultságát és saját maga nemzedéki hovatartozását kell összevetni. Pontosabban: nemzeti és nemzedéki kötődéseit.

Sztefanovszki fiatal macedón értelmiségi, írói indulása pedig a hetvenes évektől datálódik. Tudatát ez előbbi befolyásolta, életformáját az utóbbi határozta meg. Lineárisan következik tehát, hogy érdeklődését kezdetben a macedón nemzeti sors okkupálta, a múltba néző identitáskeresés, abban is az erkölcsiség és helytállás kérdései foglalkoztatták. Determináltságának e másik köteleke ihlethette most a *Hi-Fi*-re, a kínos közösségi kapcsolatok felmérésére, s ez a dráma immár: nemzeti vonatkozásokon felülemelkedve egész hazai valóságunkra érvénnyel bír. A történelmi múltban tett vándorlásaik: rettenetesen fontosnak tűnt számára a macedón nemzeti helytállás példázása; a Vadhús és a Helyben-repülés kései utódainak vizsgálata viszont sokkal profánabb, ám univerzálisabb problematikát bontott ki. Mind a tudat, mind pedig a létforma stigmáját magán viselő alkotások autentikus Sztefanovszki-dramák. A *Hi-Fi* szerkezetében, felépítésében is, bár témája újdonság az író opusában, fellelhetők előző munkáinak nyomai, eszköztárának jellegzetességei, erős konfliktusérzéke, mondatainak háttértartománya. Sztefanovszki most is egy adott család keretében tapogattja le a drámai témát. Minimális számú mellékszereplője rendkívül fontos jelenlétével kapitálisan szolgálja az írói szándékot, hőse rászánja magát a személyi terrorra. Persze, ha csupán a már jelzett nemzedéki meg nem értésben merü ne ki a mű mondandója, elmerülne a hasonnemű drámák irdatlan tömegében, melyek itt-ott még a család intézményének felbomlását is kábrándult kritikával ostromozzák. Sztefanovszkinak sikerül történelmi kulisszák nélkül is felvázolni a háború utáni három nemzedék gondolkodásmódjában, életfelfogásában, lényegében azokat a rövid történelmi szakaszokat, amik a meg nem értést előidézik, amik céljaiknál, feladataiknál fogva különböznek egymástól, és ebből adódóan kitermelték a maguk embertípusát, azok önkörébe zárt szemléletét. Szereplőit szociológiai státusokon kívül a gyorsan változó világhoz való viszonyuk is élesen differenciálja. Szabadságeszményük, cselekedeteik következetessége vagy következetlensége ennek tudható be.

A fabula rendkívül egyszerű. Boris, a nagypapa öt éves börtönbüntetésé-

nek letöltése után hazaérkezik, és lakásában számára felfoghatatlan dolgokat talál. Annak idején részt vett az ország szabadságának kivívásában, utal is egy helyütt az erdőben eltöltött sanyarú időkre, később holmi tisztségviselő lett belőle, de egyszer kitörő ösörömében ittasan úgy megszorongatott valakit, hogy az a helyszínen szörnyethalt. Boris a múlt embere, dogmatikus, félművelt, csetlik-botlik a megváltozott világban. Felméri a helyzetet, és úgy véli, kötelessége visszaállítani a „rendet”. Nekigyürkőzik, hogy sajátos módszereivel, meggyőzéssel, erőszakkal gátat vessen a tőle idegen, elveivel össze nem egyeztethető irreverzibilis folyamatra.

Lánya, Sonja képviseli a pragmatista középgenerációt. Ő az apák által kivívott szabadság továbbépítője, tudományos pályán, egy rossz házassággal a háta mögött; életét teljesen lefoglalja a mindennapos kenyér-és pozícióharc. Érzelmileg kiürült, teljesen indifferens mások iránt, fiának, Matejnak, nevelését elhanyagolta, van egy arab ismerőse — megszokásból, ahogy az ember lánya kutyát vagy kanárit tart magának. Gépies, unott, fáradt, hétköznapijai kioltották belőle a lobogást.

Matej a legfiatalabb ebben a családban. Apja után nyugdíjat folyósítanak neki. Mivel képtelen volt együtt élni anyjával, nagypja börtönbüntetésé alatt átköltözött annak lakásába. Ezt aztán saját beat ízlésének megfelelően alakította át, mint az írói didascaliákban olvashatjuk, mindenfelé „hangszerek, elektromos berendezések, szétszerelt hangszórók, erősítők, hangfalak, szerszámok hevernek. Tele hamutálcák, üres poharak és üvegek. A falakon pop és rock posterek, képek”. Ilyen környezet fogadja régi otthonába hazatérő, megrökönyödött nagypapját. Mondani se kell talán, hogy Matejt a felnőttek világa cseppet se érdekli, füttyül a hagyományra, konvenciókra, a számára is megteremtett szabadságban a saját szabadságeszményét kívánja megvalósítani. Érdekli a jó zene, a szabad szerelmet, a barátságot, közvetlenséget, individualitást, a cselekedetek függetlenségét. Boris egy ízben ráparancsol, esküdjön meg arra, amit legjobban szeret, és Matej a cinizmus árnya nélkül, nyíltan megválaszolja, mit szeret az életben legjobban: „Baszni”. Boris felháborodásában rákiált: „Nem szégyelled magad?” „Minél szegényteesebb, annál édesebb” — mondja Matej, s aztán kijelenti, valójában semmit sem szeret. „A szabadságot, a hazát?” — faggatja tovább nagypapja. Matej kitérő választ ad.

A dráma első része Boris tapasztalatgyűjtésével telik el. Meg akarja ismerni, úgymond, belülről ezt a számára érthetetlen világot, amire visszatérésekor talált. Ezért kérdez annyit, tájékozódik. Valójában csak a felfordulást, a káoszt, egykori eszményeinek megtüprását látja, mintha valami rossz szellem költözött volna ide távollétében. Elhatározza hát, hogy visszaállítja a rendet. Az ő rendjét — az ő portáján. Átneveli unokáját, a jövő letéteményesét; saját képére formálja át — legalábbis formálná. A dráma második része a kudarcba fulladó nagy kísérlettel telik el. Mert

Boris és Matej nem ért egymás nyelvén, a vérségi kapocs nem elegendő biztosíték a kettejük közötti szakadék átívelésére. A kényszerítés, az erőszak pedig mint a meggyőzés módszere nem éppen szerencsés választás. Akkor már inkább a példakép. Csakhogy ennek Boris a maga zagyva ideológiájával, túlhaladott eszméivel, kispolgári megrögzöttségeivel semmiképp se felel meg. A légkör még iszonytatóbb, Boris jó szándékú átnevelési kísérlete Matej számára a poklot jelenti. Igazolódik a közmondás, miszerint a pokol országútja jó szándékkal van kikövezve. Ahogy Mrozek Tangójának Arturja is jó szándékú erőszakkal kívánja megváltoztatni a világot, megszüntetni a zűrzavart, s uralomátvétele mégis mindenkinek kinszenvedést jelent.

Túlzás volna nemzedékek harcáról beszélni Sztefanovszki darabjával kapcsolatban, klasszikus dramaturgia konfliktusok sincsenek benne, a dráma valójában a kapcsolatok hiányán alapozódik. Valamikor útközben rövidzárlat történt, tartós, ki nem javítható rövidzárlat. Boris, Sonja és Matej se megérteni, se megközelíteni nem tudja egymást. Külön pályájú bolygók, a kapcsolatteremtés lehetősége nélkül. Egyszerűen nem értik egymást. Ahogy Boris is csak bohóckodik abban a nemzetközi társaságban (amerikai, orosz és arab), melybe érkezéskor belecsöppen. Nem tud konzerválni nyelvükön, hiába a nagy ötlet, hogy gyorsan összebékíti a lakásában összeverődött „nagyhatalmakat” és a „harmadik világot”, de mikor aztán úgy érzi, betelt a pohár, pojáca dührohámában zagyva monológot vág le, kirúg minden „jött-mentet a lakásából”, megtisztítja a terepet maga és Matej számára. Ahol aztán szintén nem fognak érteni egymás nyelvén.

A dráma központi metaforája a hi-fi (high fidelity). Boris erről a fogalomról Mirától, Matej kedvesétől, értesül először. Mira nyelvszakos, éppen tanul, mikor az öreg kislabázza ezt a betűszót a magnetofonról. Rá is kérdez nyomban, mit jelent. „MIRA: Magas fokú hűség. — BORIS: Minek a magas fokú hűsége? — MIRA: A hangnak. A reprodukció hű az eredetihez. — BORIS: Ha tegnap meghaltam volna, sose tudom meg. — MIRA: Holnap is meghalhat. — BORIS: Ne magázzál engem. Mintha egy fal volna közöttünk. (Szünet.) Ugye, lehet az ember is hi-fi? Hű önmagához? — MIRA: Annak kell lennie. — BORIS: És ha nem az? — MIRA: Szenvedni fog.” Borisnak ettől fogva opszezzsiója lesz a hi-fi. A magas fokú hűség önmagához, felfogásához. Ezt akarja következetesen megvalósítani. A maga skrupulusokkal, megszokásláncokkal gúzsba kötött életét, felfogását továbbadni, reprodukálni M tejjben, és ugyanakkor önmaga „elvéihez” is hű maradni. Sztefanovszki pontosan diagnosztizálja őt, amikor a következő szöveget adja szájába: „Egész életem úgy telt el, mintha kórusban lettem volna, mely valami nagyon fontos dalt énekel. Borzasztóan kellene vizelnem, de nem szabad megbotanom az éneket. Énekeljek hát, vagy szorítsam vissza a szükségemet. Igaz, időről időre kipisálok oldalra, persze csak titokban, a nadrágon keresztül. Ti meg

olyan kórus vagytok (mondja Matejnak — G. S.), amelyik pisál. Ha valamelyiktekre rájön az éneklés, magában énekel, hogy ne zavarja a többieket. Könnyebb visszatartani az éneklést, mint a vizelést.” És Matejtól ezt a szellemet követelik meg átnevelési akciója során. Erkölcsi alap híján távlatokat felmutatni képtelen dogmatikus szemlélettel. Milyen ethoszt propagálhatna ez a vén kecske, aki a maga „hi-fi”-jével még mindig megnyalná a sót, hiszen egy pillanatban annyira lealjasul, hogy unokájának kedvesével kezd ki. Minek a nevében és jogán avatkozik unokája életébe? Mikor féligazságaiból és frázisaiból kifogy, az utolsó érvhez menekül, ő az öregebb, tehát minden úgy lesz, ahogy ő akarja! Boris saját „hi-fi”-jét erőlteti, tekintet nélkül a másik ember „hi-fi”-jére. Drasztikus, ellentmondást nem tűrő „pedagógiája” a bilincs használatát se veti meg; ezt a bilincset emlékül hozta haza a börtönből, ezt a börtön-szellemiséget, módszert honosítja meg saját otthonában is. Mára aztán szemébe vágja, hogy „a te »hi-fi«-d sárból van összetákolva. Kocsonyás anyagból, mely takonyként lóg, nem áll egyenesen, lefelé, a földre irányul, átcsurog az ujjaid közt. Nincs az a szobrász, aki ebből az anyagból valami tisztességest tudna csinálni. Alaktalan vagy: Alig létezel. Újból kérjél bocsánatot, hogy még egyszer elkezdhesd és megint adj okot arra, hogy nem kezdted el és magyarázatot arra, miért nem kezdted el. Időközben pedig hatalmaskodjál és anatemizálj. Mindezt locsold meg zsíros humorral. Amit ebben a házban művelsz, semmilyen elvvel nem egyeztethető össze. Egyszerűen értelmetlen”.

Értelmetlen vagy nem, Boris nem tanakodik a dilemmán. Ő teremtette ezt a világot, önmagát állítja mércéül, s bár maga is disszonáns jelenség, a disszonanciát kívánja megszüntetni másokban. Ha muszáj, brutális módon.

Sztefanovszki a dráma első részében szinte parodizálja a nemzedéki hullámzavart, a második részben viszont kíméletlen véleményt mond arról, hová fajulhatnak a dolgok, ha egyik fél vindikálja magának a jogot, hogy a másik nevében beszéljen, ha a természetes folyamatokat anakronisztikus tendenciával visszafordítani igyekszik. Hiszen a kontaktushiány még elviselhető, a jövő kialakulhat nélkül is, de megbocsáthatatlan hiba, s talán bűn, holmi rozszant ideálok nevében tönkretenni a felnövő nemzedéket. Jóakarató embertelenségre szomorú történelmünk nem egy példával szolgálhat.

A gondolkodásmód és életvitel integritása elleni támadás súlyos következményekkel járhat. Bizonyító erővel mutatja Stefanovszki drámája. A benne felvázolt családi viszonylatok az áttételt sugallják szélesebb horizont felé. Mint azt egyik színikritikusunk pregnánsan fogalmazta, a Hi-Fi mai világunkkal való összefüggésében a manipulációról, az agymosásról, a lobotomiáról tanúskodik, drámai megfogalmazásában pedig az antik tragédiákra utal vissza.

Ambivalenciája mikro- és makroközösséget egyaránt magába foglal.
Goran Sztefanovszki a Hi-Fi után több lett, mint tehetséges fiatal macedón drámaíró.

GUELMINO Sándor

KÉMHISTÓRIA BALKÁNI MÓDRÁ

Dušan Kovačević: *Balkanski špijun*, (Balkáni spion). Ka novoj drami, 1., Tribina, Beograd, 1982.

A komédia hiánycikk, mondogatják már huzamosabb ideje, pedig van vígjáték, és vannak vígjátékírók is, legalább néhányan. Csakhogy komédia és vígjáték ürügyén könnyen romló árut hirdetnek, látványt és ötletet tartalom helyett. A komédia-hiány azóta még láthatóbb, amióta az abszurd színház egyik (a nagyobbik?) része komédiának mondja magát (a Csehov-hagyomány folytatásának jegyében?). Ez a változás is egyik okozója lehet a komédia-válságnak; az abszurd színház — nem úgy, mint Csehové — csak a könnyebb megoldás kedvéért, mintegy elterelő manőverként folyamodott a komédiához, hogy sokféle és sokszerű bizonytalanságából kiutat leljen. Bizonytalansága mind önmegnevezésében mind befogadásában egyaránt felismerhető. Éppen ezért lehet ez a bizonytalanság egyben gyümölcscsőző és eredményes is; lehetőség az oly könnyű sematizmus, az oly gyors megmerevedés elhalasztására. A komédia viszont, vagy amit komédiaként kérnek számon a hiányt kiáltók, mindig közelebb van a sémához, a merev formához, mint a dráma más műfajai; a befogadás megkönnyítése végett akár szándékosan is belép a séma lágy meleggel bélelt bugyrába.

Az elmúlt években a belgrádi színpadokon egy új drámaíró jelentkezett, Dušan Kovačević személyében. Siettek is felkarolni, színházak, rendezők, kritikusok hirdették jó hangosan és valóban joggal a tehetségét, a rátermettségét, dramaturgiai képességeit és a közönség is gyorsan befogadta, minden darabja sikerdarabnak számít. Aligha lehet itt szó könnyen halványuló gyors felívelésről. Dušan Kovačević jó komédiaíró híre tartós, színházi sikerei ismétlődnek. Például az új darabban, a Balkáni spion cíművel is.

Egy verseci, valóban „vidéki” előadásban láttam a darabot, amelyben legfeljebb a kémüldöző főszerepben játszó színész játéka lépte át a dilettáns színészi szintet, minden más elkedvetlenülően alacsony színvonalú és jelentéktelen volt. Pedig a verseci előadást a darab ősbemutatójának mondták. A közönség így is „fogta”, elsősorban a szövegnek köszönhetően. Úgy látszik a szövegben van annyi erő, hogy a színvonalatlan előadás ellenére is megmutassa értékeit. Elég furcsa helyzet. Rossz komé diaszövegeknek (és -íróknak) jó előadás gyakran teremt (múló?) hírne-

vet, fordítva azonban ritkán fordul elő, rossz előadás a legjobb (komédia) szöveget is tönkreteszi, erre bőven akad példa. Ezért mondható, hogy nem kevés, ha a dráma szövege kárpótolja a játék, az előadás hiányosságait. És ha ehhez hozzáteszünk, hogy nemcsak a komédia hiányzik, hiányzik a komédia megújított színpadi eszköztára, de hiányzanak az igazán jó, nemcsak nevetetni tudó komikusok is... Ami nemcsak a versici előadás kapcsán állítható.

Ezeket a hiányokat mind feledtetni tudná a Balkáni spion szövege?

A Balkáni spion komikus magja egy mindennapi élethelyzet, amelyben a félreértés okoz komikus bonyodalmat. Ezerszer látott komédia-variáns, mondhatnánk, ha nem gondolnánk a szándékosan választott séma nyújtotta lehetőségekre. De hogyan konkretizálja Dušan Kovačević ezt a dramaturgia változatot? A házigazdától a rendőrség információt kér Franciaországból jól megtollasodva visszatért divatszabó albérlőjéről. A házigazda, tájékoztatóirodás büntetett előéletű lévén, ettől kezdve a kissé szokatlanul viselkedő albérlőben idegen hatalmaknak dolgozó ellenséget — kém, spiont — vél felismerni. Szabadságot vesz ki, és ikertestvérét is beavatva megszállott amatőrként nyomozásba kezd, követi a divatszabó minden lépését, mikrofont rejt a szobájába, lyukat fúr a mennyezetbe, felvételeket készít róla és baráti köréről, intim viszonyai után tapogat, családi múltja és ősei után kutat... Rögeszméjévé válik, hogy a Franciaországból hazatért szabó, aki hónapokig koptatja különféle hivatalok küszöbét, hogy szabóműhelyt nyithasson, mindenképpen kém és egy ellensége szervezet nem is mellékes láncszeme. Közben arról is szentül meg van győződve, hogy a divatszabó-kém és a titkos szervezet az életére tör. Hiába figyelmeztetik a tények (a mindennapi élet szokásos, banális eseményei), hogy buzgalomával túllőtt a célon, rögeszméjétől már nem szabadulhat, eladósodik, munkahelyét is elveszti, a lánya is elköltözik a házból. Csak az ikertestvére támogatja és a felesége bízik benne vakon. Vesztébe rohan, menthetetlenül. Az utolsó nagy kihallgatás közben szív-rohamot kap; a hamisan vádolt kém, mielőtt bilincseitől szabadulva kezeket oldana, felhívja még a mentőszolgálatot.

E komikus mag hajtásait időszerű társadalmi helyzetek táplálják és a mindenben, mindenkiben ellenséget sejtő „közérzet”. Ezekből a valós életnedvekből és a mindennapi életet behálózó hajtásokból egy hagyományosnak is tekinthető jellemkomédia körvonalai bontakoznak ki. A rosvott múltú házigazda önmagát és lojalitását igyekszik igazolni a mondavacsínált kém üldözésével és esetleges teleplezésével. Ugyanakkor azonban a kém üldözése a régi sebeket is felújítja, a régi, már elfeledettnek vélt hitet éleszti fel. A darab központi jelenete és talán szatirikus szándékának is legbiztosabb jele a házigazda Sztálinra hivatkozó néhány mondata, amelyek ennek az első pillantásra felszínesnek látszó jellemkomédiának jogos társadalombíráló aspektust adnak. A látszatkém üldözése közben és a rögeszme egyre súlyosbodó terhe alatt a házigazda igazi

énje is megvilágosodik: szellemét a dogma egykor olyannyira megfertőzte, hogy évekig tartó lappangása után mindent elsöprő erővel tör elő, de csak az ő életét veszélyezteti, mást a dogma hullámverése már nem érhet el. Az örökösen ellenségtől tartó és mindenben ellenséget sejtő közérzet könnyen szabadítja ki a palackból a dogmatizmus szellemét — sugallja Kovačević darabja és hirdeti a házigazda komikus jellemrajza. Annál is inkább, hiszen a házigazda közérzete sokszorosítható. Ikertestvére a megtevesztésig hasonlít a házigazdára és az üldözött divatszabó, aki már tud róla, hogy a házigazda követi, akkor rémül meg igazán, amikor hátrafordulva ugyanazt az üldözött ismeri fel, aki elől ki akar térni. Ettől a pillanattól kezdve a Balkáni spion már „több”, mint könnyen nevetető vígjáték. A sokszorosítható dogma szelleme mutatkozik meg benne, és a darab szatirikus éle ezt a szellemet célozza meg.

Kovačević a darab dramaturgiáját a krimik struktúrájára építi. A befejező jelenet a darab nagyjelenete, amelyben a magacsínált nyomozó hosszú monológban bogozza ki a szálakat és igyekszik fényt deríteni a kém üzelmeire és a valójában nem létező bűnszövetkezetre. Ez a nagyjelenet a házigazda sorsának is a beteljesedése. Elbukik, de a szívroham még nem végzett vele, amikor a függöny legördül, ám az üldözött divatszabó is távozik és nem is akárhogyan: magához veszi a házigazda revolverét. Ezzel mintha kilépne az ártatlanul üldözött szerepéből, és mintha valóban gyanússá válna. Kettős poénnaál zárul tehát a nagyjelenet; szertefoszlik a komikus hős célja, az üldözött kerekét old, de állandóan hangoztatott ártatlansága válik gyanússá azzal, ahogyan kilép a lakásból. És csak ekkor merül fel a kérdés, hogy talán mégsem kergetett fantomot a házigazda. De minthogy a dogma szellemét szabadította ki bukásából már nem kelhet fel; a komédia büntetése beteljesedik rajta. És talán a tükörcépén is. Meg mindazokon, akikké még sokszorosítható lenne ez az eiszánt házigazda.

Jól felépített darab a Balkáni spion, és jelentős közönségsikerre is számíthat. Annál is inkább, mert egy sor időszerű társadalmi problémát érint, sőt bírál is, leginkább enyhén, de egy-két helyen — például a dogmatizmus szellemére mutatva — keményen is. Eppen ezért a darabból nem hiányzik a szatirikus él, de talán túl sok benne a nevetető poénnak szánt, szakállas viccre emlékeztető részlet. Ezért mondható, hogy mintha a darab komikus magjában több lenne, mint ahány hajtást a szerző fel-növesztett. Egyáltalán nem azért, mintha akár a spion, akár az üldöző-jét az író megkedvelte volna. Mindvégig bünteti és fenyíti őket, nem is akármilyen módon, és nem is akármilyen eszközökkel. De az általánosítható motívumot: a dogmatikus szellem és viselkedés, az üldözés és az örökös gyanakvás emberi méltóságot romboló lényegét valójában kidolgozatlanul hagyja. Ezzel a darab szatirikus élet tompítja, és szabad utat nyit a szellemeskedésnek, a viccnek, a salonképes karikatúrának. Aligha hihető, hogy komikus helyzetek kifejtése lehetséges volna közismert

motívumok és sémák nélkül, ám a krimi struktúra sematikus dramaturgiája itt túllépi illetékességi körét, önállósodik, minek következtében a dogmatizmus komédiaírói bírálata felenged, ellangyosodik.

Nem tudja hát feledtetni a Balkáni spion a komédia és a komikus játékok újszerű eszköztárának hiányait, de ennek ellenére is, Kovačević korábbi darabjaival együtt akár kezdeményező szerepet vállalhat a hiányok felszámolásában, hiszen hibái ellenére is jó darab; olyan szöveg, amely — nem a verseci előadás szintjén — a színpadon élni képes.

BÁNYAI János

S Z Í N H Á Z

FESZTIVÁLI UTÓHANGOK

28. Sterija Játékok

(*Fekete-fehér, igen-nem.*) Ősi fesztiváli dilemma: hány jelentős, emlékezetes előadást szükséges látni ahhoz, hogy a rendezvény sikeresnek vagy sikertelennek minősüljön. Elvben akár egyetlen jelentős előadás is felejtethetlenné tehet egy-egy színházi seregszemlét. Ugyanakkor azonban nem biztos, hogy néhány erősen közepszerű előadás, a jó átlag elegendő a megnyugtató színházi közérzethez. Kivéve, ha ez egy megkezdett folyamatot erősít, támogatva így valamiféle általánosabb színházi törekvővonalat. A hazai színházi életben, pontosabban a Sterija Játékok alakulástörténetében jelenleg semmiféle általános színházi tendencia, egységes vonulat nem fedezhető fel. Évente van fesztivál, s ezen van hat-nyolc-tíz előadás, melyek közül tartalmi és formai szempontból ugyan rokonítható néhány, de ebből még túlzás lenne holmi egységes vagy általános világszemléletre vagy formanyelvi irányzatra következtetni. Az idej, sorrendben 28. Sterija Játékok műsorának monolitásához, úgy tűnt, megvolt az egyik feltevése. A szelektor Ljubiša Georgievszkij, a kiváló, egyéni stílussal és világszemlélettel rendelkező macedón rendező személyében. Hogy Georgievszkij válogatása miért inkább eklektikus, mint bármilyen szempontból is egységes, annak okait csak találgatni lehet. Talán nem akarta, vagy nem merte a saját képére formálni a fesztiváli műsort. Nem tartotta illendőnek úgy válogatni, hogy minden előadás akár az övé is lehetne. Ennek mindenképpen van elfogadható magyarázata. A szelektornak, vélhetően Georgievszkij, elsősorban áttekintést kell adnia, s nem saját szemléletű előadásantológiát összeállítania, amikor egy év színházi terméséből kiválasztja a fesztiváli közönség s egyben az országos közvélemény figyel-

me, érdeklődése elé kerülő előadásokat. De mintha Georgievskij túl nagy tisztelettel viszonyult volna néhány olyan előadástípushoz, amelyekkel — mert más a művészi, emberi vérmérséklete — ő sohasem tenne próbát. Nem tudom, mi maradt ki a fesztiváli műsorból, ami megérdemelte volna a részvételt, nem is lényeges. De az számomra egyértelmű, hogy *A Súlyom nem szerette, az Arany cipellő* és részben az *Egykor Salzburgban* című előadások az eltúlzott szelektori respektus, a másféle színházat is megérteni kívánó tolerancia eredményeként kapott helyet a fesztiváli repertoárban. Kár, mert a szelektor rendezői színházához lényegesen közelebb álló másik három előadás lehet rá a meggyőző ellenérv, a megalkuvás nem csak eklekticizmust eredményezett, hanem érték szempontjából felemás országos fesztivált is. Olyanra sikeredett a 28. Sterija Játékok műsora, mint sok évi rutinnal működő, bejáródott átlagszínház átlagrepertoárja. A műsor fele bukás, vagy csak teljes érdektelenség, a másik fele mind tartalmilag, mind formailag izgalmas, már-már élményszerű. A három érdekes és a három érdektelen előadás statisztikailag átlagost, erős közép-szerút jelenthet. S ilyennek egy-egy színház esetében még elfogadható is lenne. De az ország legjelentősebb színházi szemléje esetében ez a jó átlag már kevesebb önmagánál. Nem állítható, hogy az idei rendezvény gyengébb volt a megszokottnál, de hogy jobb sem volt, az biztos. Egyszerűen beállt a sorba, holott Georgievskij rendezéseit éppen az jellemzi, hogy „külögnak” a sorból. Érthető, miért sajnálhatjuk, hogy a szelektor nem volt hű rendező önmagához. Mégha ez azzal járt volna, hogy esetleg néhány nem egészen kiérlelt, részleteiket tekintve következetlen, tobzódóan avantgarde előadást kellett volna elszenvednünk. De inkább ezt, mint unalmat, vagy érdektelenséget. Inkább kamaszos nagyotakarást, mint öreguras kényelmet. Sokkal inkább a *Horvát Faust* két előadása és *A szabadság foglyai*, mint a már említett három produkció. Nem kizárólag saját szórakozásunk vagy épülésünk, hanem a jugoszláv színházi élet érdekében. És Ljubiša Georgievskij rendezései alapján joggal várunk volna szellemiségében és színpadi megoldásaiban egyaránt izgalmasabb, irritálóbb fesztivált.

(*Érthetetlen epilógus.*) A zsüri azonban a fesztiváli műsornál is meglepőbb, különösebb epilógust talált ki. Egyszerűen rémtörténet az, amit a 28. Sterija Játékok bíráló bizottsága produkált. Nemcsak hogy elosztotta a díjakat, mert láthatóan gondos szociális intézményhez hasonlóan, arra törekedett, hogy díj nélkül egyetlen előadás sem maradjon, így nem érheti szó a zsüri háza táját s meglesz a színházak között is a békekesség, sokkal inkább, hogy azokat küldte üres kézzel haza, akikről mindenki azt gondolta, ezúttal — joggal — tarolni fognak. A zsüri jó érzékkel észrevette, ebben feltehetőleg a kritikusok kerekasztala is segítségére volt, kiemelte, díjazta a *Horvát Faustot*, a szöveget és a kétféle rendezői hozzáállást, az utóbbiak között pontosan disztinyvált is, amikor a belgrádi előadás rendezőjének, Slobodan Unkovszkinak adta a nagydíjat, a varazs-

diniak rendezőjének, Petar Večeknek pedig a kísérletezésért járó különdíjat, ugyanakkor viszont hat-hét figyelemre méltó, az egész mezőnyből kiugró alakítás közül csak egyet díjazott. És éppen a leghagyományosabbat. Könnyű lenne a zsűrire ezt-azt ráfogni, de ez nem vezetne sehová. Az egyetlen evidencia, hogy a zsűri egy része (a döntéseket szavazattöbbséggel hozták!) érzéketlen, sőt süket volt egy újfajta, modern színjátszói stílus iránt, amit Predrag Manojlović, Aleksandar Berček, Branislav Lečić, Vladica Milosavljević a belgrádi és Božidar Alić a varaždini előadásban mutatott. Tény, hogy egyik-másik színész játékában, elsősorban Alicnál olykor modorosságba csapott át ez az újszerűség, időnként nyegleséggé változott az, ami stílusként lehetne jelentős a színészi játékban. Tény az is, hogy az említett színészek közül egyiknek-másiknak nem kifogástalan a hangképzése. Ez azonban nem lehet ok a rendezvény második vonalának díjazására. Már azért sem, mert ezzel a döntéssel esetleg a színészi játék általános korszerűsödésének lehet lassítója, sőt megakadályozója az ország első fesztiváljának zsűrije. Döntése nem csak meggondolatlanság, elsősorban a rendezvény tekintélye szempontjából, hanem felelőtlenség is, színjátszásunk alakulása, jövője tekintetében is. Manojlovićék ahhoz a korszerűen játszó labdarúgóhoz hasonlítanak, aki kaphat bárhonnét, bármilyen irányból labdát, mindig — azonnal — le tudja kezelni, s a másodperc tört része alatt továbbítani is tudja, de akár felfuthat vele, löhet, indíthat, átadhat, nincs szüksége sok időre és tágas térre, hogy manőverbe kezdjen. Visszatérve a színészethez, a korszerű stílus azt jelenti, hogy minden helyzetre, minden replikára azonnal tud a színész reagálni, nincs szüksége lassú, fokozatos építkezésre. S ezzel az előadások és az egyes szerepeken belüli váltások — ezek a darab jellegéből is szükségszerűen következnek — villámgyorsan elvégezhetőek, hosszas lélektani előkészületek nélkül is hitelesen végbevihetőek. Ez a stílus dinamikusabb szerepfelfogást és szerepépítést tesz lehetővé. A színészek közül talán legigazságtalanabban mellőzött Manojlovićnak éppen szerepén (Faust) belüli váltásai csodálatosak. Csak nem mindenkinek. A bíráló bizottság — vagy csak egyes tagjai — számára ez a kivételes színészi-játékos képesség észrevétlen maradt.

(Emlékpóba.) Mi az — néhány fiatal színész teljesítménye mellett —, ami emlékként raktározódik el a 28. Sterija Játékok hat versenyelőadásából? Mindenekelőtt a *Horvát Faust* két előadása és *A szabadság foglyai*-nak színházi és ideológiai, formai és tartalmi, színjátszói és nézői beidegződések elleni tiltakozása, a hamis harmónia elleni lázadás lendületessége maradt fenn több mint két hónappal a rendezvény után az emlékezés nagylyukú rostáján. Bár élményként a három előadás közül egyik sem felejtethető. Slobodan Šnajder drámáját mintha ikissé túllihegte volna a szenzációra váró, ennek megváltó erejében reménykedő színházi közvélemény. A történet első része ismerős Klaus Mann regényéből és ennek Szabó István készítette filmváltozatából, a *Mephistó*ból, mégha Šnajder

szövegének sajátos, dokumentum jellegű horvát történelmi vonatkozásai is vannak. Az alaképlet, mely szerint a színész egy rendkívüli feladatot kapva, ezzel viaskodva, magánéletében jut el számára sorsdöntő emberi változáshoz, szinte azonos a két műben, akkor is, ha a *Horvát Faust* alapja valós esemény. (Az állami előadásnak készült *Faust* bemutatója után a címszereplő, Vjekoslav Afrić Zágrábból a partizánok közé állt.) Az összehasonlítás gondolatát csak erősíti, hogy a két mű cselekményének egy része, hasonló motívumokkal a színházban történik. A folytatás azonban már lényegesen különbözik. Az a tény viszont, hogy két annyira eltérő előadásra nyújt lehetőséget Šnajder drámája, mint amilyen a fesztiválon is látott belgrádi és varaždini változat, bizonyítja, a *Horvát Faust* olyan nemes, értékes gondolati anyagból készült, amely alapján — ha a rendezőnek van közlendője a világról — izgalmas előadást készíthet. A két interpretálás közül számomra problematikájában a belgrádi változat az izgalmasabb. Nem kizárólag azért, mert koncepciójában egységesebb, főleg világosabb, hanem mert kevésbé csak horvát, sokkal inkább általános értelmiségi vonatkozású. Az alkotóművész kiszolgáltatottságának, örök állapota, fanyarul igaz története kerekedik ki Unkovszki olvasatában. (Számunk első részében található drámarészletek válogatása is ezt az olvasatot követi.) Unkovszki továbbgondolja a drámai történetet. Szereplői nemcsak felismerik magára hagyottságukat, megváltoztathatatlan függőségüket, amikor a dráma zárójelenetében a *Faust* három főszereplője együtt mondja a „nagyon fázom” mondatral befejeződő zárómonológót, hanem ebből a felismerésből le is vonják a számukra keletlenül következtetést. Az előadásban csak Faust-Afrić mondja a zárómonológót a színpadi „üres tér”-ben, majd vetítövásznon ereszkedik alá a magasból, s ezen néhány, az előadáshoz tematikailag kapcsolódó filmjelenetet látunk. A jelenetsor végén a színész öngyilkos lesz, s ugyanakkor a színpadon levő színész is lő a vásznon levő önmagára. Tévedés lenne azt gondolni, hogy a zárójelenettel a rendező túlbeszéli a drámát. Csak nem áll meg a kiszolgáltatottság ábrázolásánál, hanem közli saját véleményét is erről az áldatlan állapotról. Azt, hogy a nem önálló, az irányított művész nem művész, és számára egyetlen igaz út létezik, a megsemmisülés. Mert feleslegessé vált. Onnagya számára vált feleslegessé. Az egész idei fesztivál legdöbbenetesebb pillanata Unkovszki rendezésének zárójelenete. Nemcsak a felismerés és a szókimondás okán, hanem azért is, mert véleményét pátosz helyett bölcs ironiával közli. A másik *Faust*-előadásnak szintén alaphangja az ironia, akárcsak *A szabadság foglyainak*, azzal a különbséggel, hogy Petar Veček rendezésében az ironia nyilvának céltáblája a nemzeti vonatkozások. Unkovszkinak a koncepciója, előadásának egységes üzenete jelentős, Večeknek pedig néhány jele- nete maradandó. Elsősorban a színpadra halmozott rongybábuk tömege. A bábuhegy felett a már megtépzott horvát zászló két végét fogva-húzva küzd egymással az usztasa intendáns és a mozgalomhoz tartozó szí-

nész-Mefisztó, s az intendáns, miután a zászlóval körülcsavarta a színészt, megfojtja ellenfelét. Ezen a rongybábu-piramison botorkálva azonosítja a két felsővárosi „pógár” — szerepüket Veček maximálisan ironikusra erősítette — az áldozatokat, felolvasva közben a színészekről írt méltató szavakat, amelyek itt tragikomikus gyászbeszéddé válnak. Ezen a hullahegyen ül a faszttává lett intendáns miközben Horvátországot sirató szavait mondja. (Ha mi elmegyünk, mi lesz veled Horvátország?) Veček a színpadra vitt kellék-metaforák mesterének mutatkozik. Bábupiramis-hullahegy, jelenete a zászlóval, a színpadi metaforák funkcionális használatára lehet követendő példa. (A háttérbe állított lómakett viszont, amelyet a szabadság jelképeként körbefuttat a színpadon, az apokaliptikus hangulatot árasztó zenei kísérlet ellenére, valószínűleg az esetlen technikai kivitelezés folytán, teljesen funkciótlan marad.)

Mi maradt meg tehát az idei fesztiválból színházi emlékeink között? Egy jelentős előadás, a rendezés, a színészi játék és részben a szöveg okán, egy másik előadás színpadi metaforái, egy harmadik előadás rokonszenves lázadása, s itt-ott néhány jelenet, egy-egy színészi gesztus, írói szikra. Hogy ez sok-e, kevés-e, azt nehéz megítélni. Elvárásainkhoz képest, biztos, kevés Alakuló színházi világunk részeként, talán, elegendő.

GEROLD László

DON QUIJOTE UTÁN IS DON QUIJOTE

Úgy véljük sikeres szövegválasztás előzte meg a Tanyaszínház néven ismert, indulásának éveiben (1978-tól) úgyszólván kizárólag színésznövendékekből, ma pedig hivatásos és műkedvelő színészek alkalmi társulataként összeálló csoport vállalkozását. Sikeres, hiszen Gyurkó László több mint tíz évvel ezelőtt írt (a budapesti Huszonötödik Színházban 1973-ban előadott) hosszú, de a lényegét kifejtő című drámája — A búsképű lovas, Don Quijote de la Mancha szörnyűséges kalandjai és gyönyörűség halála —, mert az intellektuális színházat és a népszínházat egyesíti. Olyan előadás lehetőségeit rejt magában, amelyten, a falvakat és tanyavilágokat járó csoport esetében ez különösen fontos, a nézők minden rétege kaphat valamit. Hogy tudatos cselekedet volt az ilyen választás, bizonyítják a bemutató előtti nyilatkozatok is. A Tanyaszínház célja, olvashattuk, hogy a nézők minden rétegének juttasson valamit: egy jó jelenetet, egy emlékezetes alakítást, egy magvas gondolatot, egy dalt, egy mozdulatot...

Kapott is mindebből a mintegy húsz, zömmel Észak-Bácska-i község, ahol nyári portyája során a színház megfordult. Lehetőségeikhez és körülményeikhez képest valóban szép, tiszta előadás kerekedett Soltis Lajos rendezése, valamint Földi László (Don Quijote) és a kikindai műkedvelő,

Pócik József (Sancho) sokszor élményszámba menő játéka nyomán. E két színésznek sikerült mindvégig „vinni” a darabot s ők is „húzni”, ha a szerényebb képességű együttes többi tagjánál esett a színvonal vagy a tempó. Nos, ezek az esések Soltis rendezése nyomán, valóban a minimálisra csökkentek, mert a rendező a sikeres vásári tömegjelenetekkel és a közbeiktatott Songokkal (a Kalácska együttes megzenésített Petőfi-verseivel) palástolta is az esetleges színészi tudás hiányát. Soltis tehát „betölte” a lyukakat, ami természetesen rendezésének erénye s nem hibája. Mint ahogy az is hogy színészei mérhetetlen akarással és fegyellemmel játszottak, ami természetesen meghozta eredményét.

A dicséretes szándék és a sikeres előadás megérdemli, hogy közelebbről is megvizsgáljuk a produkciót. Soltisék a Gyurkó-szöveget *Don Quijote '83* címmel játszották, ami arra utal, hogy a búsképű lovag sokszor feldolgozott történetét időszerűsíteni kívánták. Ez a szép és nemes szándék, a jó elképzelés azonban jobbára csak szándék maradt, még akkor is, ha van a Tanyaszínház-beli előadásnak egy jó ötlete, az hogy megteremtik a darabban a megszállott igazságkereső és rátermett fegyverhordozója alteregőjét, akik eleinte a vásári tömeggel együtt gúnyolódnak Don Quijote számlájára, mígnem ők maguk is az igazságkeresők szolgálatába állnak, hogy végül — Don Quijote eltemetése után — a helyébe lépjenek, s folytassák a — szílmalomharcot.

Gyurkó szövegében miután a lovag kimondja a dráma kulcsmondatát: „Ha tetteimben talán nem is, szándékomban valóban jó bajnoka voltam az igazságnak...”, és meghal, majd néhány másodperccel később fölül és odaszól az öt sirató Sanchónak: „Ne bőgj, hisz ez csak játék. Színjáték. Az életben minden másképpen van”, addig a Soltis-féle előadásban ugyanez a szöveg hangzik el, de Don Quijote visszaesik a koporsóba, sőt el is temetik. Ekkor jelenik meg ismét a két alakmás (Kovács Frigyes és Polyakovics Tibor alakították, sajnos kissé halványan), s akár folytatódhatna is minden előről. Jöhetne Don Quijote, hogy ott a tanyasi iskola udvarában, azaz a „színen”, melynek háttérében az új ekhósszekér, előtérben pedig csupán egy fekete lepellel borított ravatal, megássa a saját sírját. Miután kész a sírgödör kezdődhetnek a szörnyűséges kalandok, azaz a gyönyörűszip halál előtörténete. Úgy, s olyan sorrendben, ahogyan azt Gyurkó megírta. Mert túlzás volna azt mondani, hogy a Tanyaszínház előadásán nem lehet ráismerni az alapszövegre. Mert csupán az alakmások párbeszédei és a dalbetétek szövege nincs meg Gyurkónál is.

Ezekután vissza kell térni az ígértes cím jelezte kérdéshez. Úgy érezzük, az előadás létrehozói jól meglátták, az időszerűsítésre kínálkozó alkalmat. De nem éltek vele kellő módon s a lehetőség, hogy Ikorunk ellentmondásait tudatosan beleszőjjék a játékba mégiscsak lehetőség maradt. Pedig az új címmel erre vállalkozott a stáb. Így is dicséretes, hogy nemcsak megpróbált hozzáadni valamit a darab intellektuális közlendőjéhez, de talán színházi telitalálat is születik, ha félu-ton nem torpannak meg.

E színház közönsége számára nyilván a népszínházi vonal, a vásári komédiázás volt az izgalmasabb. Sok ötlettel, s ugyanakkor kellő mértéktartással játszatta a rendező az együttest. Erre a mértéktartásra is szükség volt, hogy kellőképpen kidomborodhasson a szöveg, a gondolat. Jó, hogy a tömegjelenetek rendszerint úgy végződnek, hogy a statiszták a háttérbe húzódnak vissza, helyet és időt is teremtve a kétkerekű bioikli helyettesítette Rosinante és a szünke számár belovagolásának. A tömegjelenetek a reneszánsz vígjáték kelléktárával élnek és sokszor nemcsak hatásosak, hanem tartalmasak is. Az előadás egyik legjobban megrendezett jelenete az, amikor Don Quijote a szélmalom ostromolja. A szélmalom valójában emberekből álló szerkezet, négyen tartják a vállukon álló ötödiket, akinek malomkerékként forgó karjai taszítják minduntalan porba az egyenlőséget és szabadságot kereső lovagot. Míg Don Quijote a porban fetreng, a szélmalom „tartópillérei” kajánul nevetnek rajta.

S végül a zene. A kavillói bemutatón kissé zavart a fületsértő hangerevével sűrűn föl-föl hangzó Petőfi-vers, a Ha férfi vagy, légy férfi... című (Kovács Frigyes tolmácsolásában), de ennek oka nyilván csakis a decibelek száma volt, mert a Petőfi-sorok — Ha férfi vagy légy férfi, / S ne hitvány gyöngé báb, / Mit kény és kedv szerint lök / A sors idébbodább. /, majd: Ha férfi vagy légy férfi, / Erős, bátor, szilárd, / Alkkor, hidd, hogy sem ember / Sem sors könnyen nem árt. — valójában rímelnék az előadás gondolati szinten megvalósuló szándékával.

BORDÁS Győző

KRÓNIKA

ŽIVOJIN PAVLOVIĆ FILMJE A PULAI GYŐZTES. Živojin Pavlović *A test szaga* és Srđan Karanović *Valami a kettő között* című filmjének teljes sikerével ért véget az ideai jubiláló, fennállásának 30. évét ünneplő országos filmfesztivál. A pulai szemle bíráló bizottsága, a legjobb filmnek kijáró Nagy Arany Arénát Živojin Pavlović filmjének ítélte oda, míg a szemle legjobb rendezése Srđan Karanovićé. A legjobb színészi alakítások is e filmek szereplőinek jutottak ki: a legjobb női szerepért járó díjat Ljiljana Medeši (*A test szaga*), míg a legsikeresebb férfiszerep alakításának díját Miki Manojlović (*Valami a kettő között*) érdemelte ki. A fesztivál filmkritikusainak elismerése Karpo Godinaié *Vörös boogie, avagy mi baj kislány?* filmjével érdemelte ki, a közönségdíj pedig Branko Baletićé *Balkán expressz* c. filmjéért.

A Magyar Szó kritikusai Ládi István összefoglalójában a következőket írja a szemlérlől: „A csoda természetesen nem következett be az idén sem. A 30. jubileumi pulai fesztivál többekévé csalódást keltett. Az elégedetlenség azonban indokolt is, nem is. Ez a vagy-vagy megállapítás nem véletlen, összhangban van a egyes salátára emlékeztető 25 produkcióból álló filmterméssel, amelynek nincs határozott arculata, úgyhogy az egyik oldalról elég szépnek, a másiktól meg lehetősé csúnyának tűnik, valójában pedig Srđan Karanović filmjének a címe illik rá: *Valami a kettő között*. Vonatkozik ez arra is, hogy a filmek szórakoztatni akarnak, és művészi ambícióik is vannak, és arra is, hogy az alkotók szakítani próbálnak a régi filmfelfogással, de az újat még nem találták meg, csak keresik.

Ennek a köztés állapotnak a legnagyobb általánosságban vett jellemzője: ahelyett, hogy a művészi törekvések hatottak volna a szórakoztató filmre,

a kommerszprodukciónak hatottak a művészi törekvésekre. Természetesen senki sem róhatja fel az alkotóknak, hogy igyekeznek gondolataikat kommunikatív formában kifejezni. A probléma csupán az, hogy a hazai filmhorizonton a felületesség, az igénytelenség, az egyoldalúság, a közönségség a szórakoztatás szinonimája. A kettős szándék ellentmondásainak a következménye az oly gyakori fél-eredmény. A kizárólag a közönségnek tetsző szándékával készült produkciókat is beleszámítva, az évi termésnek legalább a fele szóra sem érdekes.

A sem ez, sem az helyzetben nincsenek határozottan körvonalazott tendenciák, noha a versenyfilmek fele valamilyen formában társadalomkritikai és politikai vonatkozást, és a műfaji érdeklődés is észrevehető. A társadalmi problémák iránti fokozott figyelem újdonság a filmművészetünkben. Nemrégiben még az ilyen témákat kerültk a rendezők, vagy a szórakoztató produkciókban teljesen felhígtították. A legújabb filmekben viszont kiéleződött a kritikai hangvétel, de velük együtt a hogyan kérdése is. A válaszok azonban jórészt vagy semmatikusak, vagy egyoldalúak, vagy egyenesen vitathatók.

Srđan Karanović *Valami a kettő között* című művében melodrámba ötvözi eléggé leegyszerűsített mondánivalóját az ország külpolitikájáról és belső helyzetéről. A *Valami a kettő között* története csupán konstrukciónak tűnik. Meg kell jegyezni azonban, hogy a rendezése kifogástalan. Živojin Pavlović filmje, *A test szaga*, amelyben arról szól, hogy a környezetéből kitörni próbáló kisember bukásra van ítélve, adós marad a társadalmi összefüggésekből eredő, valamint az elmélyültebb pszichológiai indítékokkal. Mivel Živojin Pavlović a legjobb alkotóink közé tartozik, vagy lehet,

hogy éppen ezért, új filmjétől többet vártunk, noha *A test szaga* így is a fesztivál legrövidebb filmjei közé tartozik.

Karpo Godina *Vörös Boogie, avagy mi baj, kislány?* című filmjében a művészet és a társadalom viszonyának a vizsgálata közben bírálja a múltat, ki-neveti az újjáépítésnek, a szövetkezetek alakításának és a beszolgáltatásnak a korszakát. A jóindulatú ironia és a nosztalgia bizonyos jegyei mellett ennek a zenés filmnek, amelyben valótlanságok is helyet kaptak, meglehetősen mérges fullánkjai is vannak.

Kedvezőbb képet nyújtaná az évi produkció, ha a műfaji próbálkozások szempontjából vizsgálnánk. Igaz, hogy a legkedveltebb még mindig a vígjáték, de ebben a műfajban is észlelhetők változások. A primitív komédiázás mellett fokozatosan teret hódít a nemesebb humor. Slobodan Šijan *Hogyan tetek módszeresen tőkre az idioták*, Branko Baletić *Balkán expressz* és Srđan Karamović *Valami a kettő között* című műve igazolja ezt. A rendezőket az eddiginél jobban érdekli a melodráma (*Valami a kettő között*, *Fej vagy íris* stb.), de a többi között a krimi (*Halló, taxi*), thriller (*A harmadik kulcs*), a fantasztiikus film (*A halál utáni éjszaka*), a gyerekfilm (*Moha az aszfalton*) is. A műfaji kísérletek elég szemérmesek még ugyan, de biztatóak.

A szórakoztatás, a kritikai szándék és a műfaji keresés közepette a háborús film viszont háttérbe került. Mindössze három produkció játszódik a népfelzabáló háború idején. Eből Zdravko Šotra *Igmani menetelés* című műve a műfaj nálunk meghonosodott konvencióit követi, Dragovan Jovanović produkciója, a *Gyzalázat*, valami újat próbált, de teljes melléfogás, Branko Baletić *Balkán expressz* című alkotása viszont teljesen eltér a meglévő képletektől és az évi produkció legteljesebb, legkiegyensúlyozottabb filmjei közé tartozik. Szellemes, ötletes, emberi. Olyan film, amely azzal biztat, hogy előbb

vagy utóbb le lehet majd küzdeni a valami a kettő közötti állapotot.

KONJOVIĆ KIÁLLÍTÁS ÚJVIDÉKEN. Milan Konjović a modern vajdasági és jugoszláv festészet egyik megalapítója 85. születésnapja tiszteletére Újvidéken nagyszabású retrospektív kiállítás nyílt. Legrégibbi vázlatai még 1913-ból valók, de megtalálhatók itt legújabb alkotásai is, lévén, hogy a koros mester még ma is rendkívül aktív. Az újvidéki tárlat a tartományi székváros legjelentősebb nyári kulturális rendezvénye.

JUBILÁLÓ VAJIDASÁGI SZÍNHÁZAK. A fennállásának évfordulóját ünneplő zombori Népszínház mellett még egy vajdasági hivatásos együttes készül évforduló megünneplésére. A zomborinál tízszer fiatalabb színházról van szó, pontosabban vajdaság legfiatalabb társulatáról, az Újvidéki Színházról. Tíz évvel ezelőtt Orkény Macskajátékával nyitotta meg kapuit ez a színház. Azóta mintegy 60 bemutatót tartott, s számos kiváló produkciójával érdemelt ki még országos díjakat is. Az évfordulót egy újabb vajdasági ősbemutatóval ünneplik majd: Herczeg János *Ég és föld* című regényének dramatisztált változatát. A bohóc címmel láthatja a közönség az október 2-ára tervezett bemutatót. Erre az alkalomra jelenik meg Gerold László színikritikus könyve, amelyben művészi értékelést kapunk az elmúlt tíz év produkcióiról.

MEGHALT DUDÁS KÁLMÁN. Budapesten 71 éves korában elhunyt a kishegyesi születésű költő és műfordító Dudás Kálmán. A háború előtt a Kalangya és a Híd, valamint több magyarországi folyóirat munkatársa. 1947-től Budapesten él és dolgozik Krleža, Davičo és Konstantinović fordításai képezik műfordító tevékenységének csúcseit. Eredeti munkái: *Déli szél* (Szabadka, 1930), *Vád helyett* (Bp., 1941), *Egy marék föld* (Zombor, 1944), *Szederillat* (Bp., 1961), *Sugaras evezőkkel* (Bp., 1971), *Percek pillaközén* (Bp., 1975), és *Kettős szélárnyék* (Bp., 1981).

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

Svetislav Jovanov: Godot, mint térképész (Tolnai Ottó: Végeladás) 959

Gerold László: A szó drámája (Dimitrij Rupel: Jov) 962

Guelmino Sándor: Drámai téma és a valóságfedezete (Goran Sztefanovszka: Hi-Fi) 965

Bányai János: Kémhistória balkáni módra (Dušan Kovačević: Balkanski špijun) 969

S z í n h á z

Gerold László: Fesztiváli utóhangok (28. Sterija Játékok) 972

Bordás Győző: Don Quijote után is Don Quijote (Gyurkó László: A búsképű lovag, Don Quijote de la Mancha szörnyűséges kalandjai és gyönyörűszép halála) 976

KRÓNKA

Bordás Győző: Živojin Pavlović filmje a pulai győztes; Konjović kiállítás Újvidéken; Jubiláló vajdasági színházak; Meghalt Dudás Kálmán 979

HÍD — irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat — 1983. július—augusztus. Kiadja a Forum Lap- és Könyvkiadó és Nyomdaipari munkaszervezet. — Szerkesztőség és kiadóhivatal 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišića utca 1., 021/611-300, 51-es mellék. — Szerkesztőségi fogadóórák: mindennap 10-től 12 óráig. — Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizethető a 65700-601-14861-es folyószámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. — Előfizetési díj belföldön egy évre 200, fél évre 100, egyes szám ára 20, kettős szám ára 40 dinár; külföldre egy évre 400, fél évre 200 dinár; külföldön egy évre 12 dollár, fél évre 6 dollár. Diákok és egyetemisták csoportos előfizetése egy évre 100 dinár. — Készült a Forum nyomdájában Újvidéken.